

Petőfi és Madách internationalismusa.

Írta: KRISTÓF GYÖRGY.

A tudományos vizsgálódás természete hozza magával, hogy az egyes tudományterületekben felmerülő vitás kérdések, valamint az ezek tisztázása végett kifejlődött eszmecsere ritkán jutnak a nem szakműveltségű közönség tudomására. Az élet nem nézi, sőt szürkeségéért sokszor kicsinyléssel lenézi a tudományok elvont fejtegetéseit, elméletét. A gyakorlati szükség előtt csak a kész eredménynek van értéke. De Vogue mondja, hogy a legszebb alkotmány sem képes elsimítani a szenvedésnek egyetlen redőjét vagy egy darab kenyeret adni az éhezőknek. Ugyanez mondható el a legszebb, a legérdekesebb tudományos problémáról is. Viszont az életrevaló eredményeket a sürgető és nyüzsgő gyakorlat igen rövid idő alatt oly mértékben szétterjeszti, a milyenről a könyvek és műszerek között töprengő elmének legfeljebb sejtelmei lehetnek.

Ha mégis itt-ott a hírharang csengése a szaktudomány határain túlra is tudtul adja, hogy ebben és ebben a tudományágban ilyen meg ilyen kérdés körül folyik a csatározás: akkor bizonyosak lehetünk abban, hogy azok a problémák nincsenek minden inyenczség (hogy ne mondjuk piquanteria) nélkül. Ilyen pl. Petőfi viszonya a socialismushoz. A ki csak távolról szokott érdeklődni a magyar irodalomtörténet kérdései iránt, még annak a füléhez is eljutott egy-egy szakadozott hangja annak a vitatkozásnak, a melyik Petőfi nemzetköziségének a megállapítása körül megy végbe. FERENCZI ZOLTÁN, Petőfi kitűnő ismerője szólott először a kérdés lényegéhez akadémiai székfoglalójában.¹⁾ A kérdés részletes tár-

¹⁾ Petőfi és a socialismus. Budapest, 1907. Ugyané themáról szól a Magyar Figyelő I. évfolyamában is.

gyalására az indítékot az a körülmény adta, hogy a socialisták a költő budapesti szobránál évente ünnepélyesen megjelennek s valamelyik forradalmi jellegű költeményét elszavalják. Annak a jele akar ez lenni, hogy Petőfi a socialismus eszméinek bajnoka, socialista volt. Ezzel szemben FERENCZI a költő valamennyi idevágó költői vagy prózai nyilatkozatának a vizsgálata után arra az eredményre jut, hogy Petőfinek a nemzetköziséghez, a socialismus tanaihoz semmi köze. Petőli világszabadságról álmódozik s az elnyomott emberiség boldogságáról. De semmiféle kapcsolat ki nem mutatható, mert nincs, az ő világszabadsága és a socialismus törekvései között. Különösen meddő a vitatkozás afelett, hogy nemzetközi volt vagy nem. Petőfi világszabadságot hirdetett, de csak a magyar nemzet szabadságával együtt.

A válasz erre a székfoglalóra a socialisták részéről napilapjaiknak elég szenvedélyes tiltakozása volt. De csakhamar másszerű felelet is akadt. Nem oly szenvedélyes, nem oly kizárólagos jellemű, de mégis a socialismussal közeli rokonságban álló. Kísérlet történt ugyanis annak bebizonyítására, hogy Petőfi költészete csakis a történelmi materialismus világánál érthető meg teljesen.¹⁾ A történelmi materialismus nem okvetlenül nemzetközi ugyan, de — minthogy mégis csak a socialismusnak egyik válfaja — csak esetleg patrióta.

Ha tehát csakugyan bebizonyítható volna, hogy Petőfi csak a történelmi materialismus rendszerében érthető teljesen, akkor úgy állna dolog, hogy a Petőfi hazaszeretete lelkivilágának nem lényeges és meghatározó érzelme volna, hanem csak amolyan véletlen velejáró. Nem kimondottan nemzetközi volna, csak — materialista. Már pedig az anyagelvűségtől a nemzetköziséghez, ha hiányzik is valami, az legfeljebb egy rövidke lépés!

Látnivaló, hogy itt az a törekvés igyekszik gyökeret verni, a melyeknek célja: kimutatni, hogy Petőfi tudatosan nemzetközi volt.

Kevesebb zajjal, de mégis eléggé észrevehetően jelentkezik egy fordított irányú törekvés Madáchcsal kapcsolatban. Itt a cél éppen ellenkező. Madáchnak csak főműve, az

¹⁾ KENDE FERENCZ és GÖMÖRI GYULA: Petőfi világnézete 1909.

Ember tragédiája s néhány lírai költeménye ismeretes szélesebb rétegek előtt. Már pedig sem az Ember tragédiájában, sem ezekben a költeményekben a magyar hazafiságnak, a haza, a magyar nemzet dicsőségének valami kiemelkedő s gyakori himnusával nem találkozunk. A feladat: bebizonyítani, hogy Madách ezen elvont, általános eszmék kifejtése ellenére is — hazafias költő, nem nemzetközi. Pl. PALÁGYI MENYHÉRT a Madáchról írott érdekes monographiájában ¹⁾ hosszasan fejtegeti, hogy a jogairól lemondó Fáraó tulajdonképpen a jogairól szintén önként lemondó — magyar nemesség. PALÁGYI hasonló természetű okoskodásait mellőzve, igen érdekes a BEÖTHY ZSOLT legközelebb megjelent tanulmányának az a része, a melyben keresi az Ember tragédiájának magyar, hazafias vonatkozásait.²⁾ BEÖTHY-t finom ízlése megóvta attól, hogy allegorikus, metaphysikába való magyarázatokat nyújtson. Csak a két positiv vonatkozásra utal, csak e kettővel bizonyítja, hogy igenis Madách lelkében ott lüktetett a magyar hazaszeretet még ekkor is, még ennek az elvont tárgyú drámának a megírásakor is.

E két törekvés iránya ellentétes ugyan, de alapjában véve egyre céloz: *megvédeni a Petőfi magyar voltat* a nemzetközi irányú támadásokkal szemben és *igazolni a Madách magyar voltát* költeményének egyetemes jellegében.

Semmi sem mutatja világosabban a magyar közszellemnek consolidálatlanságát, mint ez a két irányzat, melynek forrása is közös: a nemzeti hiúság. A nemzeti hiúság természetesen fél, hogy az a költő, ki a köztudat szerint a magyar szabadságszeretnek Tyrtaiossza, akinek szavai szerint hazánk bokréta az Isten kalapján, kisebbé válik, mihelyt kiderül, hogy látóköre a négy folyam s hármás bérczhonán túlra is kitért. A nemzeti hiúság természetesen röstelkedik, ha látnia kell, hogy van olyan világszerte ismert magyar mű, amelyikben hiányzik az igazi kurucz magyarság, amelyikben nincs szerepe — a Peturoknak.

Jelen sorainknak kettős célja van. A kérdés fölvetésében jelentős mozzanatok érintése alapján megpróbáljuk a kérdés helyes beállítását. Másfelől rá kívánunk mutatni arra,

¹⁾ PALÁGYI MENYHÉRT: Madách elete és költészete. 1900. Athenaeum.

²⁾ Budapesti Szemle 146. köt, 373-882.

hogyan vajon módosítaná-e a lehető felfogások bármelyike is a két költő működésének, pályájának értékét különösen a Patriotismus, a hazafiság szempontjából. S ez egyúttal a nemzeti hiúság féltékenységének és röstelkedésének is a bírálata volna.

Semmi esetre sem merő véletlen, hogy éppen a Petőfi és Madách nevéhez és költészetéhez kapcsolódik ez a controversia. Figyelemreméltó belső és külső okok születték meg a felfogásokban megnyilatkozó különbséget, ellentétet.

Mind a Petőfi, mind a Madách költészetéhez akad nem egy belső tulajdonság, amelyik alkalmas annak a töprengésnek az előbukására, hogy a magyar nemzeti eszmény, vajjon összeegyeztethető-e az egész emberiség javát célzó gondolatokkal; vajjon az általános emberinek a megrajzolásában maradhat-e bárcsak néhány halovány szín a nemzeti lélek kidomborítására? A hazafiság és az általános emberszeretet megférnek-e ugyanazon egyéniségben? Az egyetemes emberi lélek nem nyeli-e el a nemzeti jelleget?

Tény az, hogy egész irodalmunkban (néhány teljesen elszigetelt alkotást kivéve) Petőfi és Madách költészete mutatja a legmagasabb lendületet. Ők ketten ragadták meg az emberiség-sorsának végső gyökérszárait az időtől és helytől elvonatkozva. Ők ketten emelkedtek a philisophiai szemlélődés legmagasabb fokára. Más-más módon ugyan, de mind a ketten az emberi élet nagy rejtélyét, azt a legfőbb értéket keresik és hirdetik, amely az egész emberiségnek s benne a millió egyesnek szellemét, lelkét kielégíteni képes és boldoguláshoz vezet. Soha előttük magyar költő meg nem kérdezte, hogy mi ad becset az emberi életnek, mi emberi tevékenységünk végső célja. Petőfi és Madách ezt kutatja, ezt hirdeti. S ez az egyetemes szempont, a világnak és az embernek ebből a szögből való látása sem Petőfinél, sem Madáchnál nem esetleges. Egész költészetüknek, lelkületüknek ez az egyetemes pillantás, a dolgoknak sub specie aeterni megvilágítása adja meg az alapszínezetet, a coloritot. A különbség csak abban van, hogy Petőfi tudja, ismeri azt a nagyszerű értéket, amely a világot képes boldoggá tenni. Az ember az oka, hogy mégsem az, mert nincs meg benne a készség, hiányzik az akarat. Madáchnál a dolog fordítva van. Az ember minden testi és szellemi erejével, ereje fogytáig, sírja megnyíltáig akar, cselekszik; egyik erőpróba a

másikat követi a végett, hogy megérezhessük azt, ami boldoggá tudná varázsolni valónkat. Ilyen fix érték azonban nincs. Tragédiánk, hogy örökké küzdenünk kell csupán azon hitben, hogy van az életnek értelme, célja, noha senki, egyes ember el nem mondhatja soha, hogy bizalma teljesen bevált.

A Petőfi világképe igen egyszerű és könnyen érthető. Az ő teleologikus világfelfogásában az emberiség célja a boldogság, az örök béke. *Az apostolnak* következő helyét Mi célja a világnak?

Boldogság! serre eszköz? a szabadság! (XI. r.) számtalan változatban megtaláljuk. (Az apostolban is, különösen a XVII. részben; továbbá a Sors nyiss, nekem tért, Világgyűlölet, Szomorú éj, Világosságot, ítélet, Egy könyvárús emlékkönyvébe, A magyarok istene cz. költeményekben. A kiskunokhoz írott politikai programbeszédében is így: »... mert minden nemzetnek ez a két főcélja: boldogság és szabadság.«) Béke, boldogság és szabadság alapjában véve egyet jelentenek Petőfinél, a legfőbb értéket, az emberi lét célját és értelmét. Különbség csak abban van, hogy béke alatt a fogalom a maga egyetemes elvontságában értetik, míg a boldogság ugyanazt a fogalmat egyéni, a szabadság pedig politikai vonatkozásában jelöli meg. Minthogy pedig a Petőfi életében az emberi létnek különösen politikai vonatkozásai voltak napirenden, Petőfi is az emberi élet értékének politikai vonatkozását, *a szabadságot* vallja legfőbb kincsnek. A szabadság birtoklása megoldja a nagy világrejtélyt és csakis ez ad az emberi életnek értelmet. Kinek szabadsága van, oly tökéletes, tiszta, boldog életet él, a milyent csak az emberi agy kigondolni képes. Egyének és nemzetek s maga az egész világegyetem csak a szabadság állapotában érdemlik meg az ember, az Isten teremtése elnevezést. A szabadság az az abszolútum, melyben nincs rossz, nincs örömtelenség, nincs gyarlóság. Mert égi a szabadság. Bírása Istenhez emel, boldoggá, a menny ország tagjává avatja fel az embert. *Egy* szentség van a világon, melyért méltó a fegyveres halál s ez a szentség a szabadság, a mennynek szülötte, az emberiségnek második megváltója. Bűvszer, mint a misterium; fenséges mint az isteni szózat.

Ilyen értelemben a szabadság nem egyéni, nem nemzeti

tulajdon. Helyesebben nem csak az egyes egyének, az egyes nemzetek kiváltsága, hanem az egész világot: világszabadság a világnak boldogsága és békéje. Ez az egyetemes emberi eszmény, ez az egyetemes cél.

Megvalósítható-e ez a világszabadság, a világnak boldogsága?

Petőfi szerint igenis lehetséges. A megvalósításhoz csak egyetlen egy föltétel szükséges: az akarat. Rajtunk áll, hogy boldogok legyünk – írja Tompa Mihálynak.

Vénült, kihalt a szolganemzedék,
Új nemzedék jött, mely apát
Arczpirulással említé és azoknál
Jobb akart lenni és az is lett,
Mert csak akarni kell. (Az apostol XI. r.)

Hasonló nyilatkozattal még számos helyen találkozunk. (Dalaim, Nemzeti dal stb.) Ebben áll a Petőfi világbékének optimismusa s ez a magabizó optimizmus teszi költészetét oly vonzóvá és gyönyörűvé.

Minthogy Petőfi ilyen egyszerűnek látja az örök rejtélyt, az emberiség eudaimoniáját s mégis azt tapasztalja, hogy az ember nincs a szabadság birtokában, mert nincs akarata, magát apostolnak vallja, kinek hivatása az emberi nem boldogítása. Több költeményében, prózájának számos helyén kifejezést ad annak, hogy a költői hivatás isteni eredetű, a költő feladata sasként a végtelenbe előrenézni, népét vezetni, mert a költő az istenség szent levele, a szabadság örök lámpája. De nemcsak általában a költő hivatását, feladatát tartja a földet megérlelő egyik sugárnak. Specializálja ezt a felfogást s magát is az istenség kiválasztott prófétájának vallja. Érti, hogy emberöltője nagy átalakulást hordoz méhében. A cél világosan áll előtte a világszabadságban. De érti, látja, hogy ebben az átalakulásban neki is szerepe van. És pedig döntőbb és célravezetőbb, mint a kor politikusainak. Ezért nem tudja ezeket becsülni. Az ő szerepe gondviselészerű, hivatása apostoli, megbízatása mythikus eredetű. Ezen hitből fakadnak profétiai. Ezen hivatásérzetből fakadnak szabadságdalai.

A Petőfi világfelfogásában tehát ott van a nagyszerű, az egyetemes emberi cél: a szabadság, a világszabadság. Ott van a végső cél világos látása mellett daemoni erővel jelent-

kező hite annak, hogy neki Istentől kapott hivatása van az emberiséget a végső cél felé elvezetni. Mert ott van végül annak a tapasztalata is, hogy az ember éppen nem boldog, éppen nincs az üdvözítő szabadság birodalmában, hanem a szolgaságnak hordja becstelen jármát s bűnös magamegfeledkezésében rút eszköze a hatalmasoknak.

Ilyen Petőfi szerint a világ s benne a maga helyzete, hivatása. Ott hömpölyög az emberiség a szolgaságnak, a szenvedésnek örvénylő tengerében. Millió év alatt milliók dültek az örvény fenekén tátongó gyalázatos temetőbe. Pedig ott tündöklök a láthatár peremén a zöldelő tündérsziget, a szabadságnak, a boldog békességnek hazája. Kik a vergődő milliók vállán ez eldorádó partjaira emelkedtek, azok a világ hatalmasai, az önzők, a gonosz lelkek. Irigy önzésük miatt azokat, kik közel vannak, tán elméjük előtt meg is villant a szabadságnak, a boldogságnak fényes szigete, visszalökik, el messze a parttól, hogy hadd senyvedjenek tovább, mert ugyan hová jutnánk, ha mindenkinek ereje volna ráállni a jólét kösziklájára. Igaz: vannak önzetlen hősök is, a Rákócziak, a Kőlcseyk, kik mentő sajkával siettek kiragadni az embert az örvény tajtékzó tölcseréből. Ilyenek az apostolok, ilyenek a költők, ilyenek kell lenni neki magának is. Százszor is ismétli imádásos fogadalmát. Százszor is föltáru előtte sorsa: a világszabadság csata hymnusának zengése között fog ajkáról az örömteli végső hang elszállni. Ha egyszer akarni fog az emberiség, bizonynyal eljutand a szabadság hónába, a boldogok szigetére.

Ennek következtében Petőfi hivatásának a gyakorlatban egyetlen egy föladata van: az emberiség akaratának a megindítása. Valóban úgy tűnik föl, mint valami exaltait világszónok. Szózatot zeng az emberiséghez, talpra szólítja a rab-ságban kárhozottakat, hogy akarják a szabadságot. S mi az a műforma, amivel az akaratra igyekszünk hatni? A szónoklat. A Petőfi költészete nem is egyéb, mint egy nagy összefüggő szónoklat. Innen egyes költeményeiben is a szónokiasság. Innen van, hogy Petőfi mindenek fölött és első sorban lyrikus, hogy sokkal kisebb értékűek epikai művei (pl. a balladák) s legkevésbé sikerültek drámai kísérletei. Epikummal vagy drámával nehezen lehet elhatározó tette

indítani. Minthogy pedig Petőfi mindenkor éppen az akaratra kivan hatni, epikai és drámai művei is csak úgy duzzadnak a lyrai hévtől.

Petőfi egyetlen műformája a lyra, mert egyetlen célja az akarat megindítása, a minek legbiztosabb módja az érzelem meghatottsága, az érzelmi rábeszélés. Hogyan hat Petőfi az érzelemre?

E tekintetben költeményei egész világosan három különálló typust mutatnak. Az egyik typust alkotják azok a költemények, melyekben a szabadságot mint legfőbb értéket, valamint az értebe élő egyéneket, hősöket dicsőíti. (Vajda P. halálára, Lenkei százada, A székelyekhez, Vajdahunyadon.) A második typusba eső költemények tárgya a szabadság ellen ségeinek, a hatalmasoknak, az önzőknek ostorozása, kigúnyolása. (A király esküje, A király és hóhér, A szájhősök, Bánk bán stb.). A harmadik csoportba tartozik legtöbb költeménye. Míg az első kettőben közvetve szól embertársaihoz, a dicsért, illetve gyalázott személy argumentum, példa arra nézve, hogy kövessük, illetőleg kerüljük, addig költeményeinek java részében *minden közvetítés nélkül, direkt úton szól* hozzánk, hogy a szabadság után való vágyakozást fölkeltsse. (Nemzeti dal és társai.) Mindamellett találunk nagy számban vegyes formájukat is, de az egymásba kapcsolódás mellett is a tartalomban ez a háromféle színezet pontosan felismerhető. Ez a háromféle elem prózai műveiben is könnyen megkülömböztethető.

Igen érdekes, hogy a socialismus a Petőfi azon költeményeihez fogózik, azon nyilatkozatait használja fel, a melyekben és a melyekkel a szabadságnak akadályait, az elnyomó hatalmasokat, a kormányzás birtokosait ostorozza s ezzel szemben a népfölséget és a respublicat dicsőíti. FERIXCZI ZOLTÁN említett székfoglalójában összeállítja ezeket a költeményeket és nyilatkozatokat. (Palota és kunyhó, a XIX. század költői, A nép nevében, Várady Antalhoz, Kazinczy Gáborhoz, A koldus sírja, Okatootoia, Föltámadott tenger, A király és hóhér, A nemzetgyűléshez, A mágnásokhoz, Az apostol. Ismeretes, hogy prózai dolgozataiban is számos helyen találjuk annak a gondolatnak a kifejezését, hogy ellensége mindennek, mi az önkény, a despotismus árnyékának árnyékát is viseli (Levele Kovács Pálhoz), mert szerinte

Ki embertársának fejet hajt,

Az, Isten, téged csúfol. (Az apostol III. r.).

Ennek következtében gyűlöli a papi rendet, noha maga mélységesen vallásos kedély. Gyűlöli a kiváltságosokat, gyűlöli a monarchiának minden fáját. De különösen gyűlöli, megveti a szolgalelkű hízelkedést, mely tudatosan hajlong a hatalmasok előtt – önző, anyagi haszonért. Fanatikus reménykedéssel bízik a respublikában. Ez az egyedüli kormány forma, mely a zsarnokságnak véget vethet.

A népfőlség hirdetése, a világszabadság dicsőítése, a hatalmas embereinek gyűlölete, az embertársak gyöngeségét önző célokra kihasználó osztályok megvetése: mindez kétségtelesen ott van a nemzetközi socialismus agitációjában. Ebben a tekintetben a Petőfi gondolatvilága teljességgel beleillik a nemzetközi socialismus propagandájába. Ezekre a socialismus teljes joggal hivatkozhatik, mert ezen gondolatok, ez a felfogás a költő világméretében tényleg meglevő alkatrész.

Ezen *belső* kapcsolaton kívül egész sereg *külsőség* is van, amely a nemzetközi socialismusnak Petőfi iránt való ragaszkodását igazolni látszik.

Ilyennek vehetjük mindjárt a költő *népi származását*. Petőfi sohse emlegeti, hogy családja, a Petrovics család nemes. Ellenkezőleg büszkén vallja, hogy ő a nép fia. Önérzete nőtön növekedik, hogy elmondhatja, hogy benne a nép igazi, testestől lelkestől hű barátot bir. Úgy hiszi, hogy ez is előnyére válik abban, hogy a nép a csalódásnak minden kételye nélkül kövesse.

Ilyen támaszpontja még a Petőfi socialismusába vetett hitnek az is, hogy különködései sokszor a hatalmasok ellen való tüntetés, kihívó dacz számába vehetők. (Aranyt lebeszéli, hogy Széchi Máriát Wesselényinek ajánlja.) Petőfi egész életpályájában kihívó daczossággal állott szembe a társadalomban minden megszokott üres formaisággal, conventionalismussal. A fennálló társadalmi szokásoknak, formáknak a tagadása, a létező politikai rendszerek rosszalása és megvetése, az erősebb u. n. polgári társadalom hatalmasainak állandó kipellengérezése kapcsolatban a népfőlség, a respublika dicsőítésével s az egész világot boldoggá tenni hivatott szabadságnakeszményül kitűzésével, az elnyomott nép megbecsülé-

sének soha meg nem szűnő követelésével: mindez kétségtelenül kedvez a socialismusnak, alapot nyújt arra, hogy Petőfit, az ő politikai eszményképét agitatiojában sikeresen fölhasználhassa.

S ha még meggondoljuk azt, hogy politikai eszményképe a francia forradalom volt, hogy Cassius és Desmoulins Kamill szerepéről álmodozik, hogy nemcsak az akkori vezető politikusokat kicsinyelte, de állandóan izgatott a monarchia ellen is: valóban többnek látszik ő, mint egy lelkes népbarát. Mintha nem a történeti magyar nemzet szabadságának volna Tyrtaiossza, hanem az osztályharcznak, a nemzetközi socialismusnak volna a szószólója.

Pedig nem volt az; tudatosan Petőfinek semmi köze az u. n. socialismushoz. Különösen tiltakozik egész pályája, költészete az ellen, hogy őt valaha oly értelemben használja ki a socialismus, mintha nem a nemzetállam, nem a magyar politikai nemzet uralmát hirdette volna, hanem ezzel ellenében a nemzetközi társadalmi harcot, illetve nemzetközi társadalmi rendszert. Véleményem szerint igazságtalanság, durva visszaélés valakit lefoglalni egy párt számára csak azért, mert itt-ott közös formai és tartalmi mozzanatok mutatkoznak. S ezt az igazságtalanságot, ezt a méltatlan visszaélést a legkönnyebben lehet gyakorolni – éppen politikai téren. Kényelmes és ideig-óráig hatásos ez a fogás. Ignotos fallit, nobis derisui.

A kérdés tehát nem állítható úgy fel, hogy vajjon a Petőfi költészete és a nemzetközi socialismus között van-e valamilyen eszmei közösség vagy nincs. És az erre adandó igenlő válasz még nem jelenti egyúttal azt is, hogy mert van közösség, találkozás, tehát meg van az azonosság is, mert akkor a népjognak minden követelője, a demokráciának minden harczosa, a népszabadságnak mindenik költője tekintet nélkül a tényleg fennállott viszonyokra, egyszerűen a nemzetközi socialismus előhírnökének volna minősíthető. Ez pedig a történelmi tények durva meghamisítása, elferdítése volna.

A részletekben való egyezés, az egyes gondolatok azonossága még nem elég erős alap, nem döntő erejű bizonyíték a Petőfi nemzetközisége mellett sem.

A helyes megítélésnél nézetem szerint a következő szem-

pontok bírnak döntő fontossággal: vajjon a Petőfi világszabadsága és a magyar haza fogalma kizárólagos, össze nem férő természetűek-e?

Erre vonatkozólag emlékeznünk kell, hogy Petőfinél a világszabadság egy eszme fejlődésében, a mely fejlődés világosan fokról-fokra fölismerhető, a legmagasabb stadium: a végpont. Ennek az evolutionak kezdetén a szülői hajlék, a szülőföld áll, mely azután a haza, a nemzet fogalmán át a világszabadságban nyer betetőzést. Bármily magasra szökken az ültetvény hatalmas koronája, nem teremhet oly gyümölcsöt, mely az eredeti mag természetével ellenkezzék.

Ez az egyik körülmény. Van egy másik és ennél sokkal fontosabb szempont, a miért Petőfit az igazságtalanság vádja nélkül nem lehet nemzetközinek tekinteni. És ez az, hogy a magyar ügygyei – rövidség czéljából jelöljük így a 48-49-diki eseményeket – teljesen azonosította magát. A mennyiben elégtelen az események menetével, avagy az egyes kiemelkedő vezető egyéniségek eljárásával (Vörösmarty, Kosuth), az nem a *tiltakozás* az események általános jellegével szemben, hanem *követelés* a gyorsabb menetű folyamatért, a radicalisabb eljárásért. És el kell ismerni: a lényegben igaza volt itt is Petőfinek. Ismeretes, hogy maga a ministerium sem szívesen állott elő azzal a javaslattal, a melynek megszavazásáért Vörösmartyt Petőfi ismeretes költeményében megtámadta. Ugyancsak jól fogott volna később, ha mind itthon harcolhatnak a magyar fiuk. Hogy nincs többé szeretett király, ezt akkor minden magyar ember érezte s magában igazat kellett, hogy adjon a költőnek. Debreczenben maga az országgyűlés mondta ki, hogy úgy van. (Az, hogy időszerű, opportunus volt-e Petőfinek a refrainje, ismét más kérdés!) Petőfi túlzó volt ugyan, de az események igazolták. Túlzó volt és nem tiltakozó. Túlzó volt abban, hogy a zsarnokságot, a politikai hazugságot a fölismerés első perczében a lehető legkiméletlenebbül elítélte, ostorozta.

Tüzes magyar létére, kinek lelkében a francia forradalom jelenetei állottak példa gyanánt, a fontolva haladást, a politikai essélyességgel együtt járó formaságokat, a melyek igen sokszor más tartalmúak, mint a külszín mutatja, nem ismerte, nem becsülte, nem szerette. De ugyan van-e Petőfinek

akárcsak egyetlen betűje, melylyel a nemzeti sajtóságok érvényesítése ellen tiltakoznék?

Valóban Petőfi a magyar szabadságnak, a magyar népnek a történelmi nemzetnek – még gyalázatában is – imádója, így tudtuk s tudjuk mi Írásai alapján. *Ilyennek ismerték kortársai*, azok az egyének, kik a legkülönbözőbb *polgári* osztályból eredve, együttes erővel küzdöttek a magyar nemzet igaz ügyéért. Ha valami nemzetközi jellegű célja, terve lett volna Petőfinek, bizonyynyal actióba lépett volna, hogy megvalósíthassa. Mert ugyan képzelhető-e alkalmasabb pillanat az ilyesminek a keresztülvitelére, mint a jobbagység felszabadításának első mámoros percei, melyekben az osztályharcra nézve csak kedvező mozzanatok merültek föl? Petőfinek semmi – a politikai nemzetétől – eltérő célja nem volt. Hisz költészetét is felajánlja a végett, hogy a kormánynak harcra hívogatását a néppel megkedveltesse.

Ő a magyar nemzet igazáért küzdött. S ha ajakán a népföl ség dicsérete, a zsarnokság gyűlölete mellett a világszabadság hymnusa zeng: az a benső fejlődésnek csak magasabb foka, de nem ellenkezője. A világszabadság kezdete a magyar szabadság. A majd *minden rabszolga nép* kifejezés magában foglalja ezt a jelentést: minden egyes nemzet – a maga igazáért! A világszabadságot dicsőítette ugyan Petőfi, de a magyar szabadságért élt és hunyt el. Kortársai sem vették észre a világszabadsági vonatkozást dalaiban. Már pedig ilyen *lélektani* megállapításoknál a kortársak felfogása, az akkori köztudat ér legalább is annyit, mint az utódok erőszakos magyarázatása.

Mert erőszakos ez a magyarázat, Petőfinek, mint a nemzetközi socialismus, az osztályharc magyar hírnökének a felfedezése és kihasználása. Petőfi legfőbb értéke a szabadság, a népek boldogsága, a világbéke, amelyben minden nemzet nyugodtan és önérettel élhet a szolgaság, a megaláztatás szégyene nélkül. Ehhez az egész világra kiterjedő eszményhez, melyhez csak egyetemes forradalom útján, azaz, ha minden nép öntudatra ébredve, a zsarnokokat elűzi –, juthatni el. Az első gyakorlati lépés a szabad sajtó. Az első gyakorlati cél a magyar szabadság, az ezer esztendő magyar nemzet politikai szabadsága. A magyar nemzet *politikai* szabadságát

hirdette Petőfi, ezt féltette a hatalmasoktól, ezért lobog a lelke. Politikai forradalom és respublica voltak azok a formák, melyeken át a magyar szabadságot biztosítani remélte. *Gazdasági* forradalomról, gazdasági célokért folyó osztályharczról Petőfi mitsem szól. Egyetemes erkölcsi átalakulást vár, az emberiségnek erkölcsi és öntudatbeli jobbulását. S ha világméretben vannak oly vonatkozások, melyeket az anyagi célokért küzdő nemzetközi socialismus a magáénak vall, az ellen semmi kifogás nem eshetik. Magunk is készsággel elismerjük, hogy igen is vannak ily részletei a Petőfi költészetének.

De az ellen, hogy *Petőfinek tudatosan valami köze van vagy volt a nemzetközi socialismus osztályharczával*, melynek főképp materialis téren vannak céljai, tiltakozni kell tárgyilagosságtól. Tudatosan Petőfit semmiféle szál nem köti semmiféle gazdasági célú programhoz vagy párthoz. Petőfi nem volt socialista, nem szított osztályharczot s legkevésbé volt nemzetközi.

Azt mondhatnók, hogy Petőfi kinőtt a magyar költészetből, melynek hagyományos keretén felül emelkedett.

Nevezetesen a magyar irodalomnak csak felületes megfigyelése is elégséges arra, hogy irodalmunk legállandóbb jellemvonását észre lehessen venni. És ez a legállandóbb vonás a magyar politikai élettel való szoros kapcsolat. Ugyanazon vágyak, ugyanazon ideálok hangzanak a magyar költő lantján, mint amelyeket a magyar politikus, az államférfi tűzött ki célul. A költő sokszor együtt siratja a magyarság hanyatlását az államférfiú panaszkodásával. Máskor együtt lelkesednek a fölcillanó jobb jövő reményén. Az sem példátlan, hogy maga a költészet készítse elő a politikai átalakulást. BEÖTHY ZSOLT jellemezte irodalmunk s politikánk szoros egybefüggését a legbehatóbban, mikor azt mondta, hogy irodalmunk legbehatóbb symboluma a lantnak az ország kardjával és törvénykönyvével összefűződő képe. Már pedig tagadhatatlan, hogy a magyar politika, kivált a XVI. századtól kezdve, tehát a voltaképpeni magyar irodalom kezdetétől, első sorban *nemzeti* politika, melynek célja a magyar állam önállósága, függetlenségének a megvédése. Külpolitikai célok, az egész művelt világra kiható kérdések nálunk, ha vannak is, sajátos nemzeti jelleget öltenek, localizálódnak, a faj önfentartásának

kérdéseire zsugorodnak össze. A fajfentartás rettenetes gondja nehezedik négyszáz év óta a magyar politikai életre s egyik legbiztosabb eszköznek bizonyult ebben a küzdelemben: ragaszkodni, ha nem is éppen a múlthoz, de a tényleg fennálló alkotmányhoz, törvényekhez, szokásokhoz. Éppen ezért nálunk a *reformok* igen sokszor a tételes törvény végrehajtását jelentik s nem valamely újabb polgári vagy állami szabadságnak, jognak a codificalását. Költészetünk is ilyen. A fajfentartás a legmagasztosabb tárgy. A faj hősei – az irodalom hősei. Mint politikánkban, úgy költészetünkben is az a legértékesebb tett és egyén, amelyik a faj érdekeit, fennmaradását a legsikeresebben előmozdítja. Irodalmunk a faj irodalma, mint ezt RIEDL FRIGYES a Kultur der Gegenwartban találóan kifejezte. A fajfentartáshoz szükséges erények a magyar erények. Ez jellemzi az államférfiut és költőt is: a haza- és szabadságszeretet, a vitézség, a köznek való élés s az ezért hozott áldozat. Éppen ezért legkiválóbb hőseink *nem egyének, hanem typosok*: egy hős sokszor az egész nemzet lelkét hordozza keblében.

A faji erényeknek mindeneknél becsebb volta, a meglevőhöz való ragaszkodás, conservatív jelleg végeredményben a változatosságnak, az egyéninek egyrészt, másrészt a faj keretein felül emelkedésnek, az egyetemes emberi céloknak és eszméknek, az emberiséget összekapcsoló *humanitas*-nak a kifejlődését gátolta meg. Egyénekben, avagy az egész emberiség számára fényt árasztó gondolatokban irodalmunk szegényes, szűkkörű. Nem hiba ez, de a történelmi étellel adott keserű valóság. Káros hatása művészi életünkre tagadhatatlan. Az a verselő, ki egyebet sem tesz, mint jól-rosszul összetákolt rímekben a magyar dicsőséget emlegeti, már a magyar nemzet művésze címet igényli és sajnos, nemcsak régebben a Horváth Endrék korszakában, de még napjainkban is – meg is kapja. Ellenben a Kazinczyk, Eötvösök, kik a nemzeti haladást bizonyos egyetemes emberi sajátosság, bizonyos humanitás szempontjából sürgették: a nemzet lelkétől mintha távolabb állának, idegenek volnának.

A Petőfi költészetét pedig éppen az jellemzi, azért emelkedett a világirodalom classicusai közé, ami előtte irodalmunkban teljesen hiányzott, egy-egy úttörő sugár föl villanásán kívül: az egyéniség és a humanitás.

A Petőfi egyénisége különösen szerelmi és leíró költészetében domborodik ki, továbbá általában a *meglátásban és a kifejezésben*, Nem szükséges ezt tovább fejtegetnünk, annyira köztudomású. Itt csupán azt emeljük ki, hogy az egyéniségének ez a szokatlan kidomborodása, határozottsága, a szakítás a megszokottal, a conventionalizmussal: ez volt a kortársak előtt Petőfiben visszatetsző, póriás, betyáros. Ma már mindezt helyesebben tudjuk megítélni – az egyéniség szempontjából, melynek ma az értéke több, mint akkor volt. De tény, hogy Petőfi határozott és ellentmondást nem tűrő egyéniségével a magyar költészet általános mértékéből kinőtt, azonfelül emelkedett s míg egyéniségét igaz vonásaiban tudta nemzete megérteni, sok időnek kellett lefolyni.

Így vagyunk némileg a Petőfi *Immanismusával* is. Amennyire szűk volt akkori irodalmunk a Petőfi egyéniségének, annyival nőtt ki humanismusa is irodalmunk faji kereteiből. Petőfi nemcsak a faj, a magyar nemzet fájdalmát érzi, hanem az elnyomott emberiséggel együtt vérzik. Nemcsak a magyar szabadságot hirdeti és követeli, hanem a világ szabadságának apostola: az elnyomott, rabszolga emberiségnek hirdeti az evangéliumot. Szabadságszeretete faji vonás ugyan, de ő nem pusztán nemzetének kívánja, hanem minden népnek. A szabadságnak a szeretetét, az emberi méltóságot nem egyszerűen nemzeti szempontok kiélézésével akarja fölbreszteni, hanem első sorban *emberi* érvekkel, azzal t. i., hogy az ember Istennek teremtése s mint ilyen szabadságra, önérzetre, emberméltóságra született. Wesselényivel rokon e tekintetben. Míg Kossuth alkotmányjogi, Széchenyi nemzetgazdasági szempontokból sürgették a jobbságnak az alkotmány sáncaiba, a nemzet testébe való fölvételét, addig Wesselényi azt mondta: fel kell szabadítani a jobbságot, mert az is ember. Petőfi is így gondolkozik. S nem a múlt dicsőségével akar hatni, hanem az öntudatnak erkölcsi megifjodását hirdeti. Ha néha mégis talál történelmünkben dalra méltót, az Kazinczy, Kölcsey, Gvadányi. Azok, kiknek jellemében szintén általános emberi nézőpontok érvényesülnek. Kazinczy és Kölcsey a *rein menschlich* hirdetői, míg Gvadányi s Kölcsey is másfelől a nép barátai. Az erkölcs, az egyenes nyílt jellemnek a megbecsülői, az egyenes lelkű, igaz magyarság példányképei.

Petőfi egyéniségének és költészetének ezt az egyetemes emberi vonását, világképének a faji kereteken felül álló humanizmusát a kortársak észre sem vették. Maga a nemzet annyira el volt foglalva saját létének izgalmas napi kérdéseivel, hogy a Petőfi költészetéből is jóformán csak a nemzeti, a hazafias hangokat hallotta meg. És ez természetes is. Nagy átalakulások idején, mikor úgyszólván a nemzeti becsület forog kockán, mikor a nemzeti létért folyik a küzdelem, csak az ezzel kapcsolatos és szorosan összefüggő eszmék érdekelnek. Ki gondol az emberiségre akkor, mikor a maga élete és vagyona forog kockán? Általában is igaz, amit Kemény Zsigmond mond, hogy az átalakulások korszaka nem eléggé kedvező a művészi concepciókra és formákra nézve.

Az emberiségi eszme, a humanizmus Petőfi költészetének épp oly jellemző tulajdona, mint az egyéniség-cultura. Ez utóbbit kortársai észrevették ugyan, de sokszor félreértették. Emberiességét azonban csak a későbbi kor kezdi észrevenni s megbecsülni. Minthogy a Petőfi emberies érzése oly mértékben árad ki az emberiségre, amelyik a magyar irodalomban teljesen szokatlan: a nemzetközi socializmus sietve ragadta meg, hogy ezt a körülményt a maga pártcéljaira kihasználja s Petőfit nemzetközi zászlóvivőnek minősítse. Petőfi a faj irodalmát kibővítette egyrészt az egyéniség cultusával, másrészt az emberiségi eszmével, a humanizmussal. S minthogy mindkét téren *fejjele magasb mindeneknél* – ahogy Arany János mondja Szent Lászlóról, – mindkét téren számos félreértéssel kell még ma is megbirkóznia költészetének.

Hogy Petőfit a nemzetköziség agitációjában fölhasználja, azt tisztán e külső körülménynek tulajdoníthatjuk. Mert vannak ugyan a költő világképének a socializmussal érintkező, sőt azonos pontjai is, de semmiféle nyoma, semmiféle árnyalata sincs annak, hogy Petőfi nem volt volna pályájának minden részletében a magyar nemzeti gondolatnak a dalnoka, a magyar fajnak rajongó fia. De megvan költészetében az, ami irodalmunkból általában hiányzik: *a nemzeti gondolatnak az emberiségi eszmével, a humanitással való ölelkezése, a faji jellemnek egyéni megjelenítése*. A Petőfi költészetének egyénisége a magyar *faj* egyes jellemvonásait láttatja; világképének egyetemes emberi színei a magyar faj iránt való rajongó szeretet virágai.

À Petőfi világképének minden egyes tartalmi alkotó része adott valóság. Az ember célja boldogság a szabadság által, eszköze az akarat. Csak akarni kell, meg van az emberi boldogság. MADÁCH-nál minden fordítva van. Az Ember tragédiája drámai jelenetek sorozatán keresztül az embernek megfeszített működésben levő akarat cselekvését tárja elénk abból a célból, hogy megtalálja azt az egyetemes, legfőbb értéket, mely az életnek értelmét megadja, az emberi élet boldogságának kútfeje. Petőfi szerint a szabadság a legfőbb érték, a legfőbb cél, de nincs meg az emberben a kellő akarat. Madáchnál meg van az akarat, de nincs meg a cél, a legfőbb érték. Éppen ez a kérdéses. Ádám meg akarja tudni, hogy miért küzd, miért szenved, nemesbedik-e a küzdelemben az ember, halad-e előre a faj s van-e jutalma a nemes kebelnek?

Lucifer, a pusztá értelem, hogy kielégítse Ádám tudásvágyát elővarázsolja az emberiség történelmét tizenegy jelenetbe összesűrítve. A kérdés mindenik jelenetre nézve változatlanul marad, mi az emberi küzdés célja, van-e jutalma a nemes kebelnek? Az eredmény pedig az, hogy Ádám egyetlen jelenetben sem találja meg azt a legfőbb értéket, melyért érdemes az embernek küzdenie, mert a nemes kebelnek sehol sincs méltó jutalma, az ember haladása, nemesbedése sem elégíti ki. A jelenetek azonban úgy vannak egymásba fűzve hogy azt *egy bizonyos személy* is átélheti, mint a költő maga írta Erdélyi Jánoshoz. A műben Ádám az, aki átéli az emberiség történetét.

Sokan és sokat vitatkoztak a történelmi színek hűségéről, valóságáról. Egészen meddő fáradság. E történetek jelentősége, művészi értéke teljesen független attól, hogy a részletekben meg van-e a pragmaticus történelmi hűség, hogy ez a Miltiades, Kepler azonos-e a történelem Miltiadesével és Keplerével. Nem a részlethűség a fontos ezekben, hanem az: történetbölcseleti szempontból megállanak-e, valószerűek-e ezek a jelenetek? E tekintetben Madách kitűnően találta el a történelem bölcseletét. Mert, nemde, százszor is előfordul a történelemben a Fáraó, a Miltiades, a Sergiolus stb. esete? A londoni szín nemde milliószor megújul? A phalanster hideg rendszere vajjon nem lappang-e ott a modern életet jellemző,

különben káprázatos intézményekben (pl. gyermekvédelem)? Valóban a történelem, az emberi társadalom mélységes bölcsesete nyilatkozik meg e színekben. Nem habozunk kimondani hogy aki *Az ember tragédiájának* történeti jeleneteiben többet keres a történelem bölcsesetének költői megjelenítésénél, az egész művet félreérti, annak e nagyszerűen megconciált mű nem mond semmit.

Lucifer-értelem a végett, hogy a szemlélődésre hajló Ádám megláthassa, hogy miért küzd, mi a jutalma a nemes kebelnek, halad-e előre az ember nemesbedvén, rendre elővarázsolja az emberi életnek mindazon nagyszerű értékeit, amelyek valaha az emberi társadalmak előtt becsben állottak. Mik ezek az értékek? A hatalomszülte nagyravágyás (Fáraó), a népszabadság, az élvezetekbe való elmerülés, a vallás- és nőimádat, a tudomány a magánéletben s mint az emberiség újjáteremtője, a gondtalan, szabad egyéniség, a gondtalan egyéniségnélküli társadalom.

Íme az emberiség életének nagy értékei. De valóban azok? Azok. Az életösztönnel, a létért való küzdelemmel együtt jár a hatalomvágy. Egyelőre csak az a vágyunk, hogy megélhetésünkre több kedvező föltétel álljon birtokunkban, mint másoknak. Közönségesen ezt még nem tartjuk hatalomnak. A hatalom fogalma ott kezdődik, mikor a megélhetés gondjaitól menten bársonyos eszközök birtokában a hatalom élvezetté kezd válni s nagyságunkat és hatalmunkat azzal akarjuk feltüntetni, hogy nevünket rá akarjuk vésvni kitörülhetetlen emlékezetű betűkkel a történelem lapjára. Gúlát építünk, mint Fáraó. Örvendünk egy pillanatig a gondolatnak, hogy hatalmunk emléke daczol az idővel. Boldogít ez? Elfogadjuk-e, hogy az élet célja, küzdelmeink becse a hatalom. Elfogadnók, ha nem tudnók biztosan azt, hogy a hatalomnak mindenkor van két hibája. Az egyik az a szívünkbe nyiláló jajszó, hogy millió egy miatt; a másik az, hogy a hatalomban nyert szerelem parancsból ölel. A közszabadság, minden polgár egyenlő szabadsága, valamennyi politikai átalakulásnak ugyancsak dicső eszménye. Képzelnék-e nagyszerűbb kori, mint a *szabad polgár szabad államban* megvalósulását, melyben szerető és szeretett családtagok örködnek szívünk boldogsága fölött s a hon iránt teljesített érdemeink által meg-

nyerhetjük polgártársaink tiszteletét s beírhatjuk nevünket a történelem lapjaira. Nos, nemde ez az, a mi küzdelmeinknek czélja, életünket becsessé teheti? Igen ám, de a léha, erkölcs-telen demagógok halálba kergetik a hazának, a közszabadságnak legdicsebb bajnokait. Tehát ez sem az a mindent megfejtő rejtély, az a legfőbb érték. Az élvezethajhászás talán? az epicureismus? a vallás és a női ideál? avagy az a tudomány, melyet öncéljainkra használhatunk fel, vagy az, amely a világ arczulatát képes megváltoztatni, ha egyszer kilép szobánkából? Avagy a tudomány mint öncél? Egyik sem! Nem maga a nyüzsgő, ezer tarkaságú szabad élet. Ez sem tud megnyugtató feleletet adni a roppant kérdésre. Ez is tele van silánysággal, aljassággal, nemtelenséggel. S mennyi fonákság, mennyi embertelenség, mennyi szivtelenség és emberi pulyaság foglal helyet azokban a társadalmi rendszerekben, melyekben a kontár elmélet a világ szenvedéseire gyógyítólág ható balzsamot vél föltalálni!

Az életbölcselet, ha a pusztá értelem (Lucifer) világitásában tárul elénk az emberiség élete, kétségbeejtő bizonyossággal hirdeti, hogy nincs egyetlenegy eszmény sem az emberiség történetében (se az ó-, se a közép-, se az új korban; napjainkban sem), amely tisztán, salaktól mentesen megvalósulhatna úgy, hogy csakugyan a remélt megnyugvás és boldogság töltené el az érte küzdők, vagy a szemlélődő lelkét. Egyetlen siker sincs arányban a ráfordított küzdelemmel. Tökéletlen, gyarló mindenik, a léleknek nem boldogsága, hanem gyötrelme. Ebben van e színeknek bölcseleti s egyúttal drámai jelentősége. Mert Madách ezeket a nagy értékeket nem mint elméleti valóságokat elemzi, hanem gyakorlatilag a megvalósulás folyamatában mint cselekvényt. *Az egyes eszmények egymásból folynak mint egymásnak a correctivumai.* Ezt az organicus Összefüggést színről-színre ki lehet mutatni. Pl. Sergiolus érzékisége, élvhajhászása s az ebből származó undor után vágyik oly élet után, hol az élvezet a gyönyör, a vallás és a női eszmény által megnesemesülten, undortól mentesen jut osztályrészéül. Első pillanatra a színek egymásnak ellentétei, az uralkodó eszmék kizárólagosak. Azonban azon tragikus lelki catharsis, mely Ádám csalódásait jelenti, azt mutatja, hogy nem ellentétes *élmények* következ-

kéznek egymásután. Mindenik jelenet főszméje rokon az előtte levővel; abban van ellentét, hogy mindenik nélküli az előtte levőből azt, ami Ádám lelkében a csalódást előidézte. *A tragikus mozzanatok színről-színre változnak ellentétesen, míg maga, az egész tragikus küzdelem elejétől végig egy, az uralkodó főérték alapján véve azonos csalódásokat idézi elő.* BEÖTHY ZSOLT idézett essayjében ezt mondja a színek jelentőségéről: Ezeknek a kis tragoediáknak a nagy tragoediában kettős jellemök van. Az egyik az, hogy Ádám törekvései sorra megvalósulnak ugyan, de ő Lucifer rendezésében és jellemzésében sohasem a megvalósulás stádiumában látja őket, hanem mindig a sikeren túl, a bomlás és bukás képében. Másik meg az, hogy ez a bukás sohasem teljes, mert Ádámnak mindig marad ereje a küzdelem más irányú folytatására egészen az utolsó előtti színig. Az első megjegyzés megtoldandó azzal, hogy Ádám eszményeit nem mint megvalósítandó, hanem mint *megvalósult* célokat éli át. S az a *tragikus mozzanat*, hogy az eddig oly hön óhajtott és feltétlen értékűnek gondolt eszme megvalósulva gyarlónak bizonyul s méltatlannak az emberre nézve. Csakis a megvalósult eszmény által demonstrálhatja a költő, illetve Lucifer-értelem azt, hogy az ember élete értéktelen. A második megjegyzés pedig úgy értendő, hogy a *másik irány az eddiginek correctivuma*.

E kitérés után feladatunkhoz képest azt kell megállapítanunk, hogy vajjon a feldolgozott történeti értékek között helyet foglal-e a hazaszeretet és éppen a magyar hazaszerete?

Igenis helyet foglal a haza és faj szeretet, a Miltiades színnek ez a főértéke, és pedig a legnemesebb, a legeszményibb milieuban. Szabad, democraticus államban, művelt nemzetnél Miltiades képviseli a hazafiság eszméjét, az a Miltiades, ki nemzetét megmentette attól, hogy egy keleti világuralom súlya összemorzsolja. Az a Miltiades, aki oly államban él, melyben a polgári érdem, a hazafiság csodáka tehet s mégis megaláztatik, megsemmisül. Még egy ilyen eszményi, állami és társadalmi környezetben sem képes a legönzetlenebb, a legönfeláldozóbb hazafiság, fajszeretet megszerezni a méltó jutalmat, elismerést, hanem vérpadra vezet.

Ilyennek láttatja Madách az önzetlen, ideális hazaszeretet sorsát: tragicusnak, lesújtónak, megdöbbenőnek, vigasztalannak. Melyik hazaszeretnek ilyen a sorsa? csak a Miltiadesének? csak az athéni demagógia tiporja el a hon legderekabb fiait? Nem. A költő ebben a színben a *hazafiság* történetbölcséletét dramatizálta. Ennek következtében ilyen minden hazaszeretet sorsa, ilyen a magyar honfi tragoediája is. Mutató nomine de te . . . Mint tükörben, úgy látható Miltiadesben nemcsak a Miltiades sorsa, hanem valamennyi nemzet mindenkori Miltiadesének is a tragikus vége.

Lehet-e abból, hogy Madách ily tragikusnak rajzolja az önzetlen hon- és fajszeretet sorsát, arra következtetni, hogy tehát Madách értéktelennek, haszontalannak tekinti magát a haza és fajszeretet is? A szín igaz ugyan, de csak a pusztá értelem, Luczifer világánál. Ha nemcsak Luczifer vet fényt Miltiadesre, ha Ádám lelkében ott volna az Úr iránti bizalom, akkor bizonyynyal eltűnnék ebből a színből is a kétségbe kergető, a *negatív* mozzanat. Különbön is ismeretes, hogy Madách ugyancsak patrióta volt, tele magyar hazafisággal, megalkuvást nem ismerő fajszeretettel, amely talán éppen Az ember tragédiája írása idején forrott keblében a legnagyobb hévvel. A phalansteri színben Luczifernek a *hon* kisszerűségét gúnyoló szavaira azt mondja:

Egyet bánok csak: a haza fogalmát,
 Megállott volna az tán, úgy hiszem,
 Ez új rend közt is. Az emberkebel
 Korlátot kíván, fél a végtelentől
 Belterjében vesz, hogyha szétterül;
 Ragaszkodik a múlthoz és jövőhöz;
 Félek nem lelkesül a nagy világért,
 Mint a szülők sírjáért lelkesült,
 Ki a családért vérét ontaná,
 Barátjáért legfeljebb könnye van.

Mi ez, ha nem a hazaszeretet himnusa? Még most is a phalanster boldogságot ígérő világában is sajnálja a *ha-a* fogalmának elmúlását. A tény tehát az, hogy Madách *Az ember tragédiájában* szól a hazaszeretet tragikus sorsáról, sajnálja a haza fogalmának kihaltát, de tisztán magyar vonatkozású hely csak egyetlen egy van, az is amolyan mellékes

(3334-35). Ámde azért nincs egyetlen körülmény sem, amely arra mutatna, arra engedne következtetni, hogy *Az ember tragédiája* csak a legkisebb mértékben is tagadása volna a magyar faj szeretetnek, a magyar patriotizmusnak. A haza fogalmát, a magyar hazafiságot nemcsak egyéb műveiben, élettevékenységével vallja nagyinak és dicsőnek. *Az ember tragédiájában* is az emberiséget mozgató nagyszerű elvek egyikéül tünteti föl a hazaszeretetet, melynek megszünte íáj. Indirecte ugyan, de ez a véleménye a magyar hazáról is, a magyar hazafiságról is. Miért mondja ezt közvetlenül, miért nem szerepeltet Miltiades helyett magyar hőst? Valódi költői intentióból.

Utoljára is egy ilyen roppant – az egész világtörténelmet felölelő – conceptiójú műben csak világtörténetileg fontos események és személyek szerepelhetnek. Igaz, hogy ilyenekben nemzetünk története nem szegény. De az is bizonyom, hogy hiúság volna azt állítanunk, hogy a magyar faj szerepe egyenlő fontosságú volna azokéval a nemzetekével, amelyeket Madách is szerepeltet, amelyeket a történelem *repraesentáló* népeinek nevezhetünk (egyptomi, görög, római, francia, angol). Másfelől az is ismeretes, hogy éppen a Miltiades szín idején nemzetünk még teljesen ismeretlen volt a világ színpadán. Szinte másfél évezred múlva jelenik meg a történelem látóhatárának peremén. Madách abban is kiváló történet ismerőnek, mély bölcselőnek mutatta magát, hogy a nemzeti hiúság helyett a világtörténelem szellemének szavát követte. Még inkább elismerést érdemel az a költői tapintat, mely arra indította, hogy az olcsó nemzetieskedésért egy pillanatra szűkítse össze műve egyetlen emberi alapeszméjét.

Az ember tragédiája annyira egyetemes emberi jellegű, hogy egyetlen egy nyom sem árulja el, hogy magyar genius alkotása, csupán a magyar előadás. Ha »Az ember tragédiájának« fordításaira nem volna ráírva, hogy magyarból fordítás, vagy a fordítók előszava, a lexicalis adatok meg nem mondanák, hogy Madách Imre magyar volt; bizony a műből senki sem tudná megállapítani azt.

Mindazonáltal teljesen fölösleges allegorikus és erőszakolt magyarázatokkal »Az ember tragédiája«-ban magyar vonatkozásokat keresni és felfedezni. El kell fogadnunk úgy, ahogy

van. Madách művének a tárgya az emberi értékeknek philosophiai szemlélődésen át szűrt tragikus sorsa: a legelvontabb életbölcselet drámai megjelenítése. Igaz, *hogy Madách művének egyetemességével épp úgy átlépte a faji, a specialis magyar irodalom megszokott kereteit, mint Petőfi az ő világszabadságával.* S ez szokatlan, de nézetem szerint örvendetes jelenség, mely arról tanúskodik, hogy a magyar genius is fel tud emelkedni az általános emberi, a humanitás világába még az oly kedvezőtlen nemzeti viszonyok ellenére is.

Mind a Petőfi, mind a Madách humanismusa a magyar művészi szellem dicsőséges föllendülését jelenti. *Nem szakít egyik sem a magyar irodalmi százados hagyományaival, hanem azt kibővíti, mélyebbé, egyetemesebbé teszi.* A Petőfi világszabadsága nem a nemzeti eszmények, a nemzeti kulturkincsek romjain épülhet föl, de egyenesen a nemzeti eszmény, a nemzeti jelleg erőteljes és önérzetes szabadságán. Madách humanismusa, egyetemessége nagyszerű, bár gyarló emberi kincsnek tünteti föl a haza fogalmát is. Nem tagadja a patriotizmust, a hazaszeretetet altruismusát. Csak föltünteti gyarlóságát is, a nemes kebeli tragikai szenvedéssel sújtó hatását. Petőfit csak akkor lehetne a nemzetköziség szószólójának tekinteni, ha a faji érdekek, a nemzeti kulturkincsek rombadöntését követelve hirdetné a világszabadságot, ha a világszabadság kizárná a nemzeti erők szabadságát. Madách akkor takarta, sőt tagadta volna el magyar voltát, a magyar haza szeretetét, ha az egyetemes emberi gondolat, a humanismus, a philosophia önmagán kívül minden más köteléknek, viszonynak, értéknek a tagadása volna.

Ennek következtében nincs ok féltetni Petőfit attól, hogy valaha ki talál derülni, hogy nemzetközi volt. Ami költészetében az emberiségi eszmével, a humanisszal kapcsolatos, az az ő költői értékének egyik legdicsőségesebb eleme; éppen ezzel emelkedik világirodalmi polczra. S ha ezt a vonást a socialismus pártcélokra használja föl, teheti; de a nélkül, hogy joggal hivatkozhatnék arra, hogy a költő világvilágképét helyesen értette meg, hogy a költő eszményéig fel tudott emelkedni. A nemzeti féltékenység pedig némuljon el s foglalja el helyét az a nemzeti önérzet, hogy íme Petőfi lelkében a haza- és faj szeretet a legnemesebb emberszeretetté, világ-

szabadsággá tágult ki. Nem féltetni kell Petőfi magyarságát, hanem megérteni, mert a helyes megértés bizonyossá tesz mindenkit arról, hogy PETŐFI nemzeti érzése a legfenségesebb, a legemberibb és éppen ezért mindenkor a legvonzóbb eszmény.

A miatt sem szükséges idegeskedni a nemzeti hiúságnak, hogy »Az ember tragédiájában« nem csöpög a hazafias magyarokodás. Szűk látókörre, a műveltség és a művészet jellemének a félreértésére mutat, ha csak az oly műben érezzük a magyar faj és hazza megbecsülését, amelyik rakva van hazafias tirádákkal. Minden kiváló műalkotás lényeges alapföltétele a művész nemzeti érzése (RUSKIN). Hanem azért a nemzeti érzésnek van más kifejezési módja is, mint az izoláltságban elfeneklett, alsóbb fokú cultura nemzeti frasisai.

A Petőfi és Madách egyetemes humanismusa látszólag alapot nyújt a mai modern költők, a holnaposak mozgalmának. Ezeknek is szűk a faji, a nemzeti keret, ezeknek is valami egyetemes cultura lebeg szemök előtt. Parisról, világműveltségről rajzolnak képeket. Csakhogy nagy különbség van a kettő között. Petőfi és Madách eljutottak a humanismus, az egyetemesség legmagasabb fokára az által, hogy a meglevő culturkincsek, társadalmi és állami viszonyok teljes és szabad érvényesülését hirdették, mert magukénak vallották és érezték. A holnaposak is az egyetemes emberit hangsúlyozzák, mert a tényleg meglevő műveltségi értékeket silányknak, kiirtandóknak vélik, mivelhogy azok lelküktől idegenek, azokat ők nem értik, nem szeretik. A humanismusnak ez utóbbi fajtája hazugság.

A hazugság pedig a politikában ideig-óráig fen tarthatja magát. De a művészet terén lehetetlen hazug magyarázattal hatást kelteni. Az igazságot óhajtó emberi szellem a leghamarabb éppen a művészet terén rázza le magáról az alacsony-ságot, a hamisságot. A művészet az emberi szellem szentélye. Ki hamis szempontokért, mellékes czélokért lép oda, annak már a szentély bejáratánál fölhangzik a *profamim vulgus* szózat lesújtó csengése.

Petőfi magyar hazaszeretete elég nagy arra, hogy jusson belőle a nemzetközi socialismusnak is. A Madách nemzeti érzülete pedig nem oly színtelen, hogy az egyetemes emberi eltakarja. Ebben megnyugodhatik a nemzeti hiúság is.

Ábránd-e a magyar nemzeti eszme?

Írta: GYULAY LAJOS.

Bármily csalóka fényt vessen szemünkbe legszebb történeti hagyományunknak, az idealismusnak egy-egy elkészett sugara, bármennyire lelkesedjünk eszményeinkért s bármily rajongással legyünk eltelve nemzetünk dicső múltja iránt: lehetetlen, hogy észre ne vegyük eszményeink elhalványulását, jelenünk elszakadását a múlttól, s ezt látva – minél igazabb odaadással ragaszkodjunk nemzet-voltunkhoz, annál inkább – kell, hogy fájó érzés fogjon el, ha jövőnkre gondolunk. A skepsis amúgy is multunk örökéből való. Hisz amikor nemzeti létünk multunk folyamán nem egyszer a végenyészet szélére jutva, már-már csak eszmény alakjában élt a magyarság lelkében: a fel-felcsillámló remény helyét elfoglaló kétség volt sorsunk leghűbb kísérője.

De irányítsuk tekintetünket jelen viszonyainkra.

Dynastiánk és nemzetünk teljes érzelmi közössége elé folyvást gátat vetnek az együtt birtokolt másik állam népeinek külön érdekei és törekvései. Emellett nemzetünk egészét sem vezérlik egyazon eszmények és célok. Lakosságunk fele részben idegen nemzetiségű s ezek szívósan ragaszkodnak a maguk külön hagyományaihoz, melyekből sarjadzó vágyakozásaikban a rokonfajú szomszéd népektől is nyernek támogatást. Szembeszökő megnyilvánulásai ezeknek a sóvár törekvéseknek az újra és újra életre kelő s hova-tovább területi épségünket is fenyegető trialisticus ábrándok. Egyházaink egyikénél nyelvünk számára csak ötven évi küzdelem árán volt kivívható az a szerepkör, amelylyel nem egy nemzeti-ségünk nyelve már régóta bír. Külügyeink és haderőnk szervezetükben, jelvényeikben egyaránt nélkülözik a nemzeti jel-

leget s Ausztriával való közösségük folytán működésükben is alig állhatnak nemzeti céljaink szolgálatában.

Az elénk táruló kép akkor sem biztatóbb, ha társadalmi, erkölcsi és kulturviszonyainkat figyeljük meg. Társadalmunk széttágolt; a tekintély uralma alá van ásva; elismerés, kor, tisztesség, érdem, akár egy egész emberélet önfeláldozó munkája helyett csak a sikernek jár; irodalmunk, művészetünk elnemzetköziesítve; multunk prestige-e kikezdve, történeti igazságaink meghamisítva. Bizonyos forradalmi, kegyeletlen, nemzetközi, túlindividualisticus, tisztán a jelen közvetlen benyomásai után induló s a jövő céljait is csak realisticus, anyagi téren kereső szellem hatja át mindinkább társadalmunkat.

Ilyen sivár perspectiva mellett nem kérdezhajjuk-e a legjogosabb kétely hangján, szunnyad-e vajjon ősi nemzetünk lelkében oly erő, mely képessé tehet még bennünket arra, hogy minden akadályon keresztül törve, külső és belső szabadságunkat a maga teljes épségében visszaállíthassuk; évezredek multunk nyomán halmozódott-e fel bennünk annyi humanisticus érzés és cultureszme, hogy belőlük kibontakozhasson egykor egy tisztább erkölcsi világ és a népek nagy versenyében is számottevő hatalmas nemzeti cultura; s mind ebben láthatjuk-e egy szebb jövőnek biztos zálogát?

Annyira elnemzetietlenedett korban élünk, a rajtunk évszázadok óta dúló közjogi tusakodás kiváltotta szenvedélyek és ezek szükségszerű eszközei egyfelől s a nyugatról, keletről beözönlött, életviszonyainknak meg nem felelő eszmék zivatara másfelől, annyira aláásták nemzeti létünk alapjait, oly széles körben ingatták meg, sőt ölték ki a haza és nemzet eszméjébe vetett hitet, hogy mikor magunkat ezekkel a kérdésekkel szemben találjuk, szinte szükségét érezzük tisztisztázni, nincs-e dolgunk valami idejét múlta fogalmakkal s hogy hazáról, nemzetről szólva, nem éljük-e bele magunkat oly gondolatkörbe, mely ugyan eszményi magaslatra emel, de amely talán már csak a múlt birodalmába tartozik és semmi vonatkozásban sincs jelenünkkel vagy jövőnkkel?

Azok, kik az utóbbi kérdésekre igennel s az előbbiekre nemmel, vagy legalább is szánakozó mosolylyal válaszolnak, a minél kedvezőbb társadalmi és gazdasági helyzet elérését,

vagy pedig – és ezek általában a kevésbé őszintébbek – az egyetemes culturát, a haladást fogják leginkább szembeállítani minden nemzeti irányú törekvéssel. Az első felfogás annyira individualisticus, oly kirívóan ellenkezik a társas összeműködés alapfeltételeivel és annyira beleütközik egy magasabbra törekvő nemzet céljaiba, hogy ezzel itt nem is látszik szükségesnek részletesebben foglalkozni. Talán elég megállapítanunk annyit, hogy ez a felfogás még akkor is merőben anyagelvű s az eszme és való dualismusába ütköző, ha alatta az egész egykorú nemzeti társadalom socialis és gazdasági jólétét értjük, mert ez esetben is figyelmen kívül marad az emberi cultura érdeke és a későbbi nemzedékek jóléte, s mert ebből még így sem származtatható le a nemzet egészének, illetőleg vezető osztályának önfeláldozása, aminek szükségége egy a szó benső értelmében nagy nemzet életében időről-időre szükségképp felmerül, amire saját történetünk számtalan példát nyújt s amire rendkívül nagy szükség volna ma és lesz a jövőben is, ha mint nemzet még élni akarunk. Ezzel be is rekeszthetjük az e fölött való vitát, mert oly felfogást, mely nem nyújt elég biztosítékot a létalapnak, államiságunknak megőrzésére, már eleve elvetendőnek kell ítélnünk. Nagyobb figyelmet érdemel a másik felfogás, mert több körmönfonsággal van felépítve s mert az idealisticusabb hajlamúak megtévesztésére is alkalmas. Némely letűnt kor szelleme is nyújt erre támpontot. Könnyen meríthetünk ily benyomást pl. a classicus világnézetből. Á görögök, rómaiak míg egyfelől csodálatraméltó példáit nyújtották a hazáért való önfeláldozásnak, másrészt a hazán kívül levőket barbároknak, alsóbbrendűeknek tekintették s a legyőzöttek rabszolgaságát a legtermészetesebb dolognak tartották. Ámde ebből csak az következtethet a nemzeti és emberi eszme ellentétére, aki megfelelkezik arról, hogy ebből a nemzeti kizárólagosságból sarjadzott ki a görög-római cultura, hogy ez a kizárólagosság fejlesztette ki a görögök intensiv államéletét, hogy ez virágoztatta fel a görög művészetet és bölcséletet, hogy ez volt az az alapkö, melyre minden modern jog forrása, a hatalmas római jog felépült s hogy ez ruházta fel oly erővel a római fegyvereket, hogy szerte vihették a classicus műveltséget csaknem az akkor ismert egész világban.

De a nemzeti kizárólagosság elve ma sem szűnt meg érvényesülni. Látjuk ezt a nagyhatalmak világhatalmi versenyében s szinte szemmel láthatóan hat az ebben rejlő erő az északamerikai Egyesült Államoknak a legkülönfélébb fajbelieket oly rohamosan magába olvasztó, erőteljes nemzeti öntudatában. Ezek a hatalmas társas erők a kifelé való érvényesülés folytán szükségképp szembe kerülnek egymással. Az ebből származó állandó feszültség vonja maga után a fegyverkezés folytonos fokozását s ennek révén a háború mindenkori lehetőségét – így szolgáltatván a legmegtévesztőbb érvet az emberi és nemzeti eszme ellentétére.

Semmiképp se vezessen félre ez az érv. A háború, vagyis az erők szabad mérkőzése nem a culturember találománya, hanem a természet törvényeiből folyik. A cultura csak az eszközein változtathat ennek a kikerülhetetlen erőmérkőzésnek. Vihet-e a folytonos haladás odáig, hogy valaha ebből a mérkőzésből a physikai erő érvényesülése vagy legalább is ennek a pereskedő államok részéről és saját elhatározásából való alkalmazása valamikor kiküszöbölhető lesz: az emberi művelődés fejlődésének régi nyílt kérdése. Az emberi eszme mindenesetre arra serkent, hogy bízzunk ebben a végső lehetőségben, de az eszményien felfogott nemzeti eszme nemkülönben arra készíti különösen a physikailag kis nemzeteket, hogy a népek nagy családjában kivívott helyzetüket ne a nyers erő segélyével, hanem szellemi és erkölcsi erővel, valódi cultural fölényen igyekezzenek megtartani és javítani.¹⁾

A nemzeti és emberi eszmének ekképp való összetalálkozásából nyilvánvaló, hogy e kettőben voltaképp az emberi művelődés fejlődése során, a fejlődés természettörvényéből folyólag keletkezett differentialódást kell látnunk. A nemzeti eszmét alapelemeire bontva, tisztán láthatjuk, hogy az nem egyéb, mint az általános emberi eszme concret megnyilvánulása²⁾ s hogy éppen ezért a nemzeti gondolatnak – mind-

¹⁾ Svájc, Belgium, Luxemburg állandó semlegessége is emellett szolgáltat bizonyosságot.

²⁾ V. ö. br. EÖTVÖS J.: »... a legnagyobb veszély, mely országot vagy nemzetet fenyegethet az, ha fennmaradása az emberiség érdekében közönyössé válik.« (1869-iki akadémiai megnyitó.) – CONCHA GY.: »Nemzet alatt . . . oly emberi közületet értünk, melynek az egyetemes emberiről sajátos eszméje, e sajátosságnak az emberiségre értéke van...« (Politika, I. k. III. 1.)

addig, amíg az emberiség, az egyetemes cultura érdekeivel párhuzamos irányban halad – szükségszerűen érvényesülnie kell. Amennyire az emberi ész a jövőbe láthat, a nemzetekre való elkülönítés szüksége nincs elmúlóban, mert ily módon az emberi létnek a jövőben is oly külön oldalai nyernék kifejlést, amelyek egy nagy egész keretében nem juthatnának érvényre s így az emberi művelődés oly újabb fejlődési irányokat nyer, amelyek különben nem nyílnának meg számára. Ennek felismerése kezünkbe adja jövőnk kulcsát. »Je höher die eigenartige Kultur eines Volkes steigt . . . desto entwickelter auch die Nation« – mondja JELLINEK.¹⁾ Teremtsük meg ezt a szó teljes értelmében »eigenartige Cultur«-t, hogy minél fejlettebb, minél hatalmasabb lehessen nemzetünk.. Lásuk tisztán és véssük százszorosán emlékezetünkbe, hogy *nemzeti erőink teljes kifejtésére s ezt biztosító állami souverainitásunknak kifelé és befelé való, minden befolyástól ment érvényesítésére ezeréves múltunk mellett is csak akkor számíthatunk, ha culturánkat oly magas fokra tudjuk emelni, hogy helyünket a világcultúrában a legnagyobb nemzetek mellett foglalhassuk el.* Területileg, népességileg, gazdaságilag emberi számítás szerint csak mint másodrendű versenyzők érvényesülhetünk, de a szellemi haladás útja előttünk is éppúgy nyitva áll, mint a világ leghatalmasabb nemzeteinek. Haladjunk tehát rajta feltartóztathatatlanul. Ezen activ irányú tevékenységünk mellett kettőt kell még különösen szem előtt tartanunk: nem szabad időt vesztenünk és nem szabad védelmi állásunkat egy pillanatra se feladni a kívülről és belülről megmegújuló s nemzetállami létünket veszélyeztető támadásokkal szemben. Minden késedelem, minden vigyázatlanság növeli külső és belső elleneinknek erejét s új akadályokat gördít úgy cultural fejlődésünk, mint teljes és valódi nemzetállami létünk fokozatos kiépítése elé.

Bármely nép művelődésének önállósága, nemzeti jellege kiváltképp művészetében, irodalmában jut kifejezésre. BR. EÖTVÖS JÓZSEF a Kisfaludy-társaság 1864. évi nagygyűlésén tartott megnyitó-beszédében a nemzeti jelleget az irodalom egyenesen nélkülözhetetlen kellékének mondja: »minden irodalomnak

¹⁾ Das Recht des modernen Staates, 2. kiad. 115. 1.

valamint becse, úgy hatása azon összeköttetéstől függ, melyben az a nemzet életével áll.« Pedig újabb irodalmunk túlnyomórészt mily távol áll a nemzet lelkében szunnyadó eszményektől, mily kevéssé merít a nemzet igazi életerejéből s mily elvértve törekszik a nemzeti lét teljes kifejtése iránt vágyat ébreszteni. »A tudományos irodalom alig valamely részében annyira magyaros, mint kívánatos lenne és nem érzi át eléggé magas rendeltetését a nemzeti önismeret szempontjából.«¹⁾ »A szépirodalom, tiszteletreméltó kivételekkel, általaiban véve soha sem volt kevésbé nemzeti, mint manapság, és azok az ágai, melyek közvetlenül nagyobb mértékben hatni tudnának a nemzetre, mint a regény- és színműirodalom, inkább attól megélni, mint azt irányítani kívánják.«(-) Jelenkéntelen külföldi írók műveit – sokszor hevenyészve készült, alig érthető fordításokban – átültetjük s ugyanakkor nem egy hazai tehetséget teljes részvétlenség környez. De a magyar classicusokban rejlő szellemi kincsek sincsenek kellőleg kiaknázva s a bennük foglalt philosophiai gondolatok rendszeres összefoglalását is nélkülözzük. A nemzeti gondolat hivatott dalnokai közönyének megfelelően a közönség is elhidegült a nemzeti irodalomtól. így történhetett meg, hogy oly minden ízében magyar költőt, mint Komjáthy, csak halála után kezdenek méltatni és elismerni.

A nemzeti érzés művészeinket sem hatja át kellőleg. Képzőművészetünk – eltekintve a nemzeti irány kis számú képviselőitől – idegen hatások jármába szegődött. Minden külföldi irány visszhangra talál, míg a nemzeti genius bensőségesebb megnyilatkozásai amily ritkák, éppoly hideg fogadtatásban részesülnek. A mulasztás itt is egyaránt terhel művészt és közönséget; nehéz megállapítani, hogy kit nagyobb fokban. Még zenei téren talán nyilvánvalóbb a közönség részvétlensége s a felelősségből is, mondhatni, nagyobb rész hárul át reá, mert kétségtelenül hibás abban, hogy hazai tárgyú, magyar motívumú operáink oly hamar letűnnek a műsorról. Pedig ez a körülmény nagyon közrehat abban, hogy aránylag oly lassan halad a magyar műzene fejlődése s hogy hős-

¹⁾ GAAL JENŐ: Gróf Széchenyi István nemzeti politikája és jövőnk, 147. 1.

²⁾ U. o. 148. 1.

mondáink operai feldolgozása jobb időkre vár. Bár mutatkoznak a haladás jelei, sajnos, még mindig meglehetősen talál az a közkeletű mondás, hogy a magyar zene művészi kifejlődését két körülmény hátráltatja: zeneértőink magyartalansága és nemzetibb érzésű közönségünk zenei képzetlensége. Színészetünk nemzetietlen irányát is joggal ostromozza PORZSOLT KÁROLY *Reform-politika* című művében.¹⁾

Művészeteink és irodalmunk magas színvonala a czélt s nemzeti iránya csak az utat jelöli ki nemzeti haladásunk számára; az ehhez segítő munkát társadalmunknak kell elvégeznie s a szükséges erőt önmagunkból kell merítnünk. Ez erő intenzitásának s e munka eredményességének szükség-szerű feltétele társadalmunk egészséges életműködése. *így válik fenmaradásunk és összes politikai törekvésünk kérdése* – mint ahogy ezt oly látnoki módon s a sociologia mai állásával oly egyezően állapította meg már SZÉCHENYI – *társadalmi problémává.*

Az egészséges társadalmi életműködésnek három főismérve van: 1. *együttérzés*, 2. *összeműködés* és 3. *megújulás*. Bontsuk ezeket további elemeikre.

A társas együttérzés biztosítására a következő tényezők hatnak közre: *a)* évszázadokon át kipróbált világnézet, ebbe vetett szilárd meggyőződéssel s ezen alapuló megingathatatlan erkölcsi felfogással; *b)* a történeti múltban rejlő erők hatékonysága, a történeti igazságoknak és a történeti múltból felhalmozott erkölcsi értékek (hagyományok) megbecsülése; *c)* a kulturtörekvések összhangja, valamint szerves összefüggése, logikai kapcsolata az uralkodó világnézettel, történeti múlttal és népszellemmel.

A társas összeműködés főbiztosítékai: határozott nemzeti jellem, egységes szokások, jó kormányzat és közigazgatás.

Végül a megújulás lehetősége bizonyos mozgékony-ságot, rugalmasságot tételez fel a társadalomban és az állam-életben.

Vizsgáljuk meg állapotainkat a kijelölt szempontokból.

Kezdve az *a)* ponton, meg kell állapítanunk, hogy ezeréves államiságunknak, monarchicus államformánknak és

¹⁾ 164-166. 1.

az e[^]ész keresztény világculturának is alapját képező, immár kétezer év tűzpróbáját kiállt dualistikus és concret theisticus világnézetünk állandó támadások, folytonos kipellengérezés és szidalom tárgya. Ez a szívós, kitartó ostrom mindinkább alá-ássa a világnézetünkbe vetett meggyőződés s az ehhez fűződő erkölcsi felfogás szilárdságát. Nemzeti létünk és állami életünk e legfőbb pilléreinek ijesztő mérvben mutatkoznak a korhadás jelei. Ennek az aránylag oly rövid idő alatt elért eredménynek a bekövetkezése már magában véve tételez fel bizonyos tervszerűséget, céltudatosságot. Ha nyellemmel tekintünk körül, felismerhetjük ez állapotok értelmi szerzőit. Ennek a kétségkívül nagy stratégiai érzékre valló szellemi hadjáratnak viselői társadalmunk nem nagy számú kiváltságosai, kik értelmi túltengésben szenvedve, egocentrikus világnézetüktől elvakítva, a hon újraalapítására érzik magukat hivatva, kik a sarkaiból akarják kiforgatni ezt az ősi nemzetet, kik rettenetesen a szívükön viselik az elnyomott nép millióinak sorsát, kik szívük-lelkük egész melegével együttéreznek »eltiprott« nemzetiségeinkkel, kik éppen csak az agrár-túlkapasokat fedezvén fel, ezeket nem tűrhetik már tovább, s kik az uralkodó viszszaállapotok orvoslása érdekében kockára tesznek mindent, kivéve minden népboldogításuk mellett szerzett vagyonukat és minden önfeláldozó munkájuk daczára viruló jólétüket. De BURJÁN KÁROLY ¹⁾ rövidebben tud összegezni: »Hitétől, nemzetiségétől, eszményi és anyagi javaitól készül megfosztani (a keresztény magyar társadalmat) egy kicsiny, de jól szervezett, eszközökben nem válogatós, mindenre elszánt tábor.«

Hogy kik alkotják a magyar társadalmat, az nem lehet vitás azok előtt, akikből a magyar érzés még nem halt ki, vagy akik idegenből ideszakadva, érzésben magyarrá tudtak válni. Nehezebb talán megmondani azt, hogy kiket értsünk nálunk keresztény társadalom alatt. Részemről nem gondolhatok itt másokra, mint akiknek gondolatvilága tényleg krisztusi elveken nyugszik, kik nemcsak az érzékelhető valót látják, hanem sejtelmekkel és céljaikkal egy magasabb, eszményi világban élnek. Szó sincs róla, nem lehet mindenki

¹⁾ A kereszténység és a magyarság veszedelme.

idealista s nem is kell, hogy mindenki az legyen; nincs is olyan társadalom, amelyben mindenki egyforma fogékonysággal bírna az eszmei és való dolgok iránt; azt is megengedem, hogy túltreális emberekre is van szükség – kivált nálunk, az álmok és ábrándok hazájában: de azért mindebből még sem következik, hogy ez az ország egészen az egocentricusok, az *intellectuel*-ek prédájává legyen. Pedig ők teljhatalomra akarnak szert tenni. Csak ez az elbizakodottságuk teszi érthetővé, hogy a gondolatvilágukat, világfelfogásukat is rá akarják mindenkire erőszakolni. Hogy ez könnyebben menjen, egyszerűen megvádolják az ellenfélt a felekezetieskedés, vagyis az erőszak vádjával. Megvádolják ezzel a türelem egyházait, és elsősorban azt az egyházat, melynek éppen a hivei autonóm befolyásának hiányából származó passivitását lehet hibájául felróni.

Állításaim igazolásaképp, BURJÁN említett röpirata nyomán, álljanak itt a következő sajtószemelvények: »Az igazságot nem szabad mindig az igazsággal küzdeni . . . azok az igazi hősök, akik a hazugságot is fegyvertárukba iktatják.« (*Világ*, 1911. jul. 4-iki sz.) »Soh'se legyünk szüleinknek hálás gyermekei, mert ez az eljárás czélszerűtlen, embertelen, fajtalan dolog.« (*Nyugat*, 1911. szept.) »A vallás olyan, mint az alkohol: gyilkol, butít, aljasít.« (*Szabadgondolat*, 4. sz.) »A hit, a tekintély, az alázatosság, az igénytelenség, a törvények tisztelete múlófélben van s új lélek száll az emberiség nagy, lomha testébe (*Modern könyvtár*, 61. sz. 23. 1.)

Folytathatnánk a hasonló idézeteket vége-szakadatlanul; de úgy hiszem ezek is meggyőzhetnek, hogy oly jelenséggel állunk szemben, mely ha feltartóztatlanul harapózhat tovább, odáig fejlődhet, mint a közelmúltban Franciaországban, ránk zúdítva egy átkos culturharcz minden viharát a maga hitvány eszközeivel, a legaljasabb besugásokra¹⁾ támaszkodó, valósággal ó-kori vallásüldözésével, miről méltán hiállt fel VILLEY: »Qui ne voudrait effacer de notre histoire cette triste page?«²⁾

Ily állapotok bekövetkezését s az ide vezető újnak nevezett, de tulajdonképp minden decadens kor jellegzetes saját-

¹⁾ VILLEY: Les périls de la démocratie française. 156. 1.

²⁾ U. o.

ját képező világnézet uralmát nagyban egyengeti a közép osztályunk igényei és gazdasági helyzete közt való aránytalanság, mely körülmény társadalmunknak a haladás szempontjából legmérvadóbb rétegét sorsával elégedetlenné teszi, belőle az eszményiséget kiöli és céljai érdekében alkalmazandó eszközeiben megalkuvóvá teszi. De különleges viszonyainknál fogva még egy ok működik nálunk közre az individualisticus morál terjedésében. Állami souverainitásunkban ugyanis az Ausztriával való közjogi viszonyból folyólag – Ausztria túlereje folytán – meg lévén bénítva, államhatalmunk ereje nem érvényesülhet teljesen szabadon. E körülmény nagyon érezteti kedvezőtlen hatását benső életünkre. A központi hatalom a nemzet szemében ez okból erőtlennek vagy hatalmaskodónak tűnik fel, ami társadalmunkban a magára utaltság érzetét kelti s az uralkodó rendszer és törvényes rend iránt bizalmatlanságot ébreszt. A tekintély aláhanyatlása pedig mindenkor előkészítette a talajt az önös erkölcsi felfogás térfoglalására.

Távol áll tőlem, hogy az emberi ész szabad szárnyalásának elfojtásáért lelkesedjem. De ne feledjük, hogy a szabadság még nem jelent egyenlőséget. Már pedig a legmagasabb szintű intelligentia legtökéletesebbnek hitt világnézetét a nép nagy tömegére ráerőszakolni egyértelmű az emberek egyforma erkölcsi és szellemi teherbíró képességének feltételezésével. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a közerkölcsiség hanyatlására vezetne, ha ifjainkból a társadalmi rend iránt való tiszteletet kiirtva, őket egyszeriben beavatnók az emberi tülekedés minden fondorlatába. Pedig ily merénylet követetik el a művelt osztályokhoz képest gyermekkorát élő tömegellen, amikor a sors csapásaival szemben megnyugvást biztosító hitétől, valláserkölcsi felfogásától, az emberekbe és a társadalmi rendbe vetett bizalmától megfosztják, a tekintély- és törvénytiszteletet belőle kiirtják és lelki egyensúlyában megingatják. Ha ez az aknamunka tovább is zavartalanul lesz folytatható, akkor társadalmunk összehasonlíthatatlanul kritikátlanabb vagy erőtlenebb Cicero koránál, amely megbélyegezte Verrest, mivel egy legyőzött népet az isteneitől megfosztott, míg mi nem is egy idegen, de a saját népünk közt való hasonló garázdálkodást néma türelemmel nézzük.

A világnézetünkben és ebbe illeszkedő culturszellemünkben rejlő erkölcsi értékek ellen irányuló támadásokkal egyidejűleg történeti múltunk erkölcsi igazságai és morális értékei is (b) mindinkább közprédává válnak. Napilapjainknak, folyóiratainknak egy része szinte hivatását látja abban, hogy multunkat gyalázza, annak tényeit kiforgassa és meghamisítsa. Kétségtelenül hiba a történelmi múlt túlzó eszményítése, de sokkal nagyobb hiba, valóságos erkölcsi kár annak eltorzítása, beszennyezése. Más a történeti hűségnek az igazságért való lelkesülésből, tudományos czéllal való felderítése és más a történeti múltnak az önző klikk- vagy osztálypolitika napi céljai érdekében való elferdítése vagy lekisebbitése. Míg amazt természetesen tudományosan megalapozva és nem a tömeg számára leleplezésül és izgató anyagul odaállítva – bárkitől köszönettel vesszük, az utóbbi mesterkedések ellen tiltakoznunk kell és kötelességszerűen védekezni.

Hogy a napi szükségletek céljait szőigáló »történetírás? milyen eszközökkel dolgozik, erre nézve elég elolvasnunk a boulevard-lapok augusztus 20-iki számait s akkor meggyőződhetünk, milyen kegyelettel viseltetik sajtónk egy része a magyar királyság megteremtője iránt. Másik példaképp utalhatok arra, hogy mily könnyen szokták másodrendű sajtótermékeink szórni a vádakát főnemességünkre és főpapságunkra, mint a mohácsi vész közvetlen okozóira, de ugyanakkor nem szokásuk hozzá tenni, hogy főuraink színe-java és három híjjával valamennyi főpap ott áldozta életét azért a hazáért és azért a szabadságért, mely most az ő hazájuk és az ő szabadságuk. A történetellenesek egyöntetű taktikájának egyik jellemvonása, hogy egyes letűnt korokat általában jellemző jelenségeket torz vonásokkal beállítva, nagyobb mérvűeknek tüntetnek fel, mint ahogy azok más országokban is előfordultak. így hangoztatta pl. a Gallilei-kör egyik komolyabb előadója, hogy Erdély történeténél rettenetesebbet nem ismer; így olvastam nem egy röpiratban, hogy nálunk az uralkodó osztályt kizárólag az erőszak teremtette meg; DOMOKOS L. »A magyar Imperialismus«-a szerint pedig (26. 1.): »a magyar történeten átvezető legnagyobb erejű motívum az erőszak«. Kétségtelen, hogy a nyers erőszaknak, mint minden államfejlődésben, a mienkben is volt szerepe, de azért a

legcsekélyebb jóakarattal vizsgálva a lefolyt ezer év történetét lehetetlen annak alapvonásaiként fel nem ismerni a becsületet, nagylelkűséget és önfeláldozást, e kiáltó ellentéteit az önkénynek és az erőszaknak. Aki ezeknek minden egymásközi torzsalkodásunk és meghasonlásunk daczára félreismerhetetlenül való érvényesülését meg nem látja történetünk fejlődése folyamán, azt vagy teljesen vakká tette az a kizárólagos szempont, amelyből történetünket vizsgálja, vagy határozott rosszakarat vezet. Nem tudjuk más magyarázatát adni az említett – különben figyelemre méltó megjegyzéseket is tartalmazó – tanulmány 22. és 27. lapjain foglaltaknak sem, melyek szerint a »rabló« Zrínyi Miklós grófot »nemzeti hős gyanánt szerepeltetik az iskolákban« s a szent korona elvével »századokon keresztül bolondították a világot«. A múlt gyűlölete némelyiket annyira elragad, hogy egyenesen törölni kívánják a történetoktatást az iskolából.

Mily távol visznek e jelenségek Kölcsey szellemétől s mennyire kihívják ezek az ő intelmeit: »A haza múlt kora olyan, mint a szeretett atya élete, minek történeteiről ősz korában körülé tolongó gyermekeinek beszél.« »Minden kő, régi tettek helyén emelve, minden bokor, régi jámbor felett plántálva, minden dal, régi hősről énekelve, minden történetvizsgálat, régi századoknak szentelve: megannyi lépcső a jelen korban magasabbra emelkedhetni; érzelmeiteknek, gondolataitoknak s tetteiteknek több terjedelmet, tartalmat és célrahatást szerezni; s egész lényetekre bizonyos nemesítő,, saját bélyeget nyomni, mely nélkül mind a nemzetek sorában észrevétlen fogtok mint parányi vízcsepp az Óceánban tolongni.« – »Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti-életét gyilkolja meg; s akármilyen más kezdődjék ezentúl: az a régi többé nem lesz.« – ». . . keressetek alkalmat a hajdanra visszanézhetni; s érte melegülni. Nem költői ábrándzás ez; hanem fenmaradás, folyvást emelkedés érzelmé; s azon egyesületnek, mely a nemzeti lét elevenítő szelleme, legbiztosb, legszebb s legjutalmazóbb középpontja.«¹⁾

Az ezen intelmekkel homlokegyenest ellenkező jelenségek

¹⁾ Valamennyi »Mohács«-ból idézve.

oly mérveket kezdenek ölteni, hogy mellettük nem lehet már egyszerűen hallgatva elhaladni. Romboló hatásukat annyira érzetik, korunk felfogásából oly fokban kezdik kiölni a múlt becsülését, hogy immár a legmesszebbmenő önvédelemre van szükség. Ideje, hogy kérlelhetetlenül visszaverjünk minden ily irányú támadást. Lépünk sorompóba, védjük meg az igazságot akkor is, ha az látszólag csak a múlté s ne hagyjuk czáfolatlanul annak semmiféle eltorzítását vagy meghamisítását. Kötelessége ez minden hozzáértőnek, kit csak egy kis nemzeti érzés is hevít; de kötelessége ez a nemzeti irányú sajtónak s az ily czélok szolgálatára alakult egyesületeknek is. Ne kicsinyeljük le az ellenfél fogásainak kisszerűségét, mert a legolcsóbb s a legkevésbé tudományos okfejtések is – kivált ha rendszeresen és nagy tömegben látnak napvilágot – fokról-fokra átalakító hatással vannak a közfelfogásra és így a külvilágra.

De joggal kérdezhetjük, hogy ezekkel a tervszerű támadásokkal szemben elég-e a társadalmi önvédelem, és megfontolás tárgyává kell tennünk, nem volna-e szükséges multunk megbecsültetését s ezzel nemzetünk becsületét a jogrend oltalma alá helyezni? Ha az állam létét, alkatrészeit, alapintézményeit féltő gondossággal védi törvénykönyvünk, nem kívánatos-e, hogy mindezek forrása, alapja ugyanolyan védelemben részesüljön; ha az egyéni becsület támadóit – bár nem elég szigorral, de mégis úgy ahogy – utoléri az igazságszolgáltatás keze, miért lehessen társadalmunk összességének, a nemzetnek becsületében büntetlenül gázolni?

Közbecsületünk nemcsak idehaza, de külföldről is részesül támadásokban, a Scotus Viatorok s ezek megbízói részéről. Önfentartásunk érdeke megköveteli, hogy ezek ellen is minden rendelkezésre álló eszközzel védekezzünk, hogy a legnagyobb éberséget fejtsük ki minden ilynemű jelenséggel szemben s hogy társadalmunk e téren teljes erejével pótolja külügyi szervezetünk nemzeti jellegének és nemzeti törekvéseink érdekében való hathatós közreműködésének hiányait. E célból minden kínákozó alkalmat meg kell ragadnunk, miáltal fajunk számára a külföld rokonszenvét biztosíthatjuk; minden magyarnak, akár közérdekű, akár magánjellegű külföldi tartózkodása alkalmával, becsületbeli kötelessége magát nemzete

kiküldöttjének tekinteni s ehhez mindig és mindenben méltóan viselkedni.

Az eddigiekből szükségképp folyik, hogy társadalmimból a solidaritás harmadik tényezője, t. i. *culturcéljaink összhangja* és e céloknek a társadalom minden rétege által való átérzése hiányzik. Oly társadalomban, hol az erkölcsi alap s a nemzet fennállásának és minden culturalalkotásának ősforrása, alapja: a történeti múlt és közbecsület folytonos támadások, állandó kipellengérezés és lekicsinylés tárgya, ott az ily összhang lehetetlen, mert ez csak akkor jöhet létre, ha a nemzeti művelődés ügyét mindenki a múlttal szerves összefüggésben, annak erkölcsi tanulságaira felépítve és az uralkodó erkölcsi világnézetbe belekapcsolva igyekszik szolgálni.

A culturcélok egységének szükségét és egyszersmind nálunk való hiányát felismerve, tisztán áll előttünk, hogy mik a további teendőink. Helyre kell állítanunk művelődésünk fejlődésében a folytonosságot s meg kell teremtenünk a hiányzó szerves összefüggést a meglevő culturalap s a ráépítendők között. Ebben mi sem lehet nagyobb segítségünkre, mint – amiről fentebb már volt szó – culturánk nemzeti iránya. Ezzel úgyszólván azonos a népszellem érvényesülése. Nép- és nemzeti szellem voltaképp ugyanannak természetes, illetőleg kiművelt megnyilatkozása.

A culturának a népszellemmel való egybehangzása két-féle úton jöhet létre: vagy úgy, hogy tudomány és művészet mind több és több népies elemet szí fel magába, vagy pedig azáltal, hogy a népműveltség és népizlés minél több tudományos és művészi tartalommal telítetik. Mindkét irányban mutatkoznak a haladás jelei, de tervszerűség és rendszeresség az utóbbi tekintben inkább. Ezt igazolja legalább museumainknak az utóbbi időben történt fellendülése, népszerű tanfolyamainknak s a felnőttek továbbképzésére szolgáló intézményeinknek fejlődése és gyarapodása. Csak a decentralisatióknak kellene ezeknél nagyobb tért engedni.

Ezzel végig vettük a társadalmi solidaritás mindhárom elemét. Mindegyiknél találtunk hiányt és pótolni valót. Önként következik ebből, hogy a cselekvésben sem lehetünk eléggé solidárisak, vagyis hogy jórészt nélkülözünk kell az egészséges társas életműködés 2. feltételét és ismervét, a cselek-

vési összhangot. Ennek felismerése kijelöli a további tenni-valókat.

A cselekvési összhang nélkülözhetetlen kelléke a határozott és egységes nemzeti jellem. Életbevágó tehát ránk nézve ennek fejlesztése és ápolása. Növeli ennek jelentőségét társadalmunk erős fejlődésben levő állapota s a jövő erős középosztályának most folyó kialakulása. Az élet árjával más társadalmi osztályba sodródó egyes kénytelen a változott életviszonyokba beilleszkedni, mi által jellemileg is szükségképp átalakul. Hogy ez az átalakulás biztosabb lépésekkel és a tökéletesedés irányában történjék, nagyban előmozdíthatja a helyes nevelés, a céltudatos jellemképzés. Ebből a nagy nemzeti feladatból egyaránt jut az államra, az egyházakra, a családra s általában a társadalomra. Az állam e részben igen hathatósan működhet közre az iskolák és a hadsereg révén, de a társadalom is kiveheti részét az egyesületi, társulati, club-élet révén és általában a jellem szerinti cselekvésre külső támpontot nyújtó szokások ápolása útján. Mindennél fontosabb azonban a nevelés szempontjából az iskola, mely jó vagy rossz irányban eltörölhetetlenül rányomja a maga bélyegét az onnan kikerült nemzedék lelkére. Iskoláink működése a nevelés szempontjából sok kívánni valót hagy. Tevékenységük úgyszólván kimerül az oktatásban s alig jut bennök tér a nevelésre. Pedig a helyes cselekvésnél egyforma szerepe van az ismeretek minél nagyobb számának, a helyes ítéletnek és a jellemstilárdságnak. S minthogy a modern iskola csak akkor van hivatása magaslatán, ha a élet számára készít elő: nyilvánvaló, hogy e három működési irányból egyet sem szabad elhanyagolnia. Kétségtelen, hogy a nevelés és jellemképzés csak kisebb létszámú osztályok keretében és főként internátusok kebelében teljesíthető sikerrel; mindkét feltétel megvalósítása igen nagy terhet ró az államra s így ez egyéb feladataink mellett csak fokenkint történhetik. Mindenesetre fontos azonban e hiány pótlásának nemzetfentartó jelentőségével tisztában lennünk s minden egyéb állami feladattal szemben kiemelkedő, elsőrendű fontosságát felismernünk.

Emeljünk ki néhány, a gyakorlati jellemképzésnél szem előtt tartandó szempontot. Köztudomás szerint szükséges a magyar szenvedélyesség, túlzott érzelmesség mérséklése, illetve

helyes mederbe terelése; kívánatos továbbá, törekednünk az ezen jellemvonásainkból származó hirtelen ítélkezés és elhamarkodott cselekvés kiküszöbölésére, vagyis – mint oly sokszor hangoztatjuk – a fegyelmezettségre.¹⁾ Más oldalról viszont óvakodnunk kell az érzelmesség túlzott elnyomásából származó *egyoldalú intellectualismustól*, minthogy ez az emberi ész végességénél fogva nem kevésbé lehet forrása eltévelyedésnek, mint a túlzó szenvedelmesség. Az ítéletben való megfontoltságnak igen nagy fontossága van úgy politikai életünk higgadtabb és biztosabb irányba terelése, mint culturfejlődésünk szempontjából; mindkét téren nagy erőmegtakarításra s az igazi tehetség biztosabb fel- és elismerésére, illetőleg követésére vezet. Az alaposságot nemcsak az ítéletben, de általános jellemvonásképp kell belénevelnünk az ifjúságba, úgyszintén az egyszerűséget és igénytelenséget is. A genialiskodó felületesség csak egyes nekilendülésekre képesít a rendszeres culturfejlődés helyett ennek kiirtásával és némi »germán-alaposság«-gal való felszerelésével épp úgy megszüntetjük a ma oly gyakran igénybe vett hamis eszközökkel való érvényesülésnek, mint a culturszempontból nem kevésbé improductiv pose, alakoskodás és minden irreális feltűnés sikerének lehetőségét.

Ifjúságunk helyes nevelése a fentebb tárgyalt és magát rendszerint »radicalis«-nak nevező kiváltságos irány erkölcsi felfogásának továbbharapódzása ellen is hathatós ellenszer. Helyes és biztos felfogással indítsuk el az iskolából kikerülő nemzedéket az élet útjára, úgy biztosabban fogja megállani helyét a minden eszközzel érvényesülni törekvőkkel szemben, s az uralkodó irány örvénye nem fogja magával ragadni. A radicalismus az erőszak jelszava, mely csak önmagára épít s mást mint physikai, gazdasági eszközt és célt nem ismer: az ellenkező irányt a kiválóságon alapuló tekintély uralma és egy magasabb erkölcsi világ átérése jellemzi. Ennek térfoglalását a valláserkölcsi nevelésen kívül s a mysticismus iránt kisebb érzékkel birokra is megközelíthetően a nemzeti szel-

¹⁾ Ennek szükségét GONNAKU is kiemeli »La Hongrie au XXe siècle« ezimu művében (65. l.), melyben egyébként annyira elismeri más kiváló tulajdonságainkat, hogy a fegyelmezetség hiányától eltekintve, a japánokhoz hasonlít bennünket.

lemtől áthatott nevelés és a nemzeti törekvéseknek az ifjúságba való beoltása segíti elő. Ha megvan az ezekben vetett hit s a SZÍVÓS törekvés e célok felé, akkor nem fognak bennünket kizárólag az egyénenként különböző hangulati motívumok és folyton változó eszmeáramlatok vezetni, hanem maguk a magasabb célok. Ha ez bekövetkezik, akkor az eddiginél nagyobb összhangban leszünk a mindenséggel, a természettel, az ennek részét képező társadalommal s ezen összhangon keresztül nemzetünk egyik kimagasló zászlóvivője lesz az emberi lét rejtett céljainak.

Á jellemmel szorosan összefügg a becsület. Az erőteljes, meg nem alkuvó becsületérzés legbiztosabb fokmérője a szilárd jellemnek. Amint jellem nélkül nincs becsület, úgy jellem sincs becsület nélkül s így minden támadás, mely emezt éri, kikerülhetetlenül visszahat a jellemre. A hazánk történetén végigvonuló eszméket kutatva, éles körvonalakkal ötlük szemünkbe a becsület eszméje; igazán nagygyá és nagy dolgokra képessé a becsület – úgy az egyéni, mint a közbecsületnek mindenki által való [átértése – tette nemzetünket. S mégis ma talán semmi egyéb javunk sincs annyira közprédára bocsátva, mint éppen a becsület, a tisztesség. Szinte szabadon garázdálkodhatnak benne mindazok, kik nem riadnak vissza a mások erkölcsi megsemmisítése árán való érvényesüléstől. Sajnos, ezt a sajtó egy része is elősegíti. S mi tehetetlenségünkben mindezért úgyszólván kizárólag a sajtót tesszük felelőssé és lépten-nyomon azt ostorozzuk. Pedig nemcsak az erre kapható sajtó bűne ez, hanem egész társadalmunké, mely csak felháborodni tud, de hiányzik belőle az erő, hogy ezt a fekélyt magáról eltávolítsa. Vessünk véget ennek a tehetetlenségünknek. Orvosoljuk ezt a létünket, mindenünket veszélyeztető bajt. Helyezzük a becsületet hathatósabb oltalom alá s védjük meg kellőleg természetesen a sajtó túlkapásaival szemben is. Ne késsünk ezzel tovább, ha komoly culturmunkát akarunk végezni s ha igazi culturnemzet akarunk lenni. Hisz az ember világa abban különbözik a természetvilágtól, hogy az utóbbiban működő erőkön felül szellemi és erkölcsi erők is küzdenek benne egymással. Ez a küzdelem, ha ádázzá fajul, roppant erőpazarlással jár, mi az ember isteni szülöttének, a culturának válik kárára. A szel-

lemi és erkölcsi erőknek nem szabad egymást pusztítaniuk, ellenkezőleg – támogatniuk kell egymást. Ennek öre a becsület, ennek biztosítóka a becsület oltalma.

Érintettük fentebb a társadalmi szokásokat. A céltudatos és helyes nevelés kiképezte jellemnek a becsület oltalmán kívül az életben igen erős támaszát képezik a nemcsak külsőségeiben nyilvánuló, de benső tartalommal bíró társadalmi conventiók, az egységes érintkezési formák, az egységes világnézetből és erkölcsi felfogásból, a közös történeti múltból származó s a társadalomra minél általánosabban kiterjedő egységes szokások. Ezeket a társadalomnak önmagának kell a nemzet céljaihoz mérten a néplélekből, népszokásokból kialakítani s tiszteletben tartásukra féltő gonddal vigyázni. Ebben az irányban vajmi kevés történik nálunk. A nyelvtanulással, utazással kapcsolatban a legkülönfélébb szokások mimelését, mindenféle különcködések felvételét tapasztaljuk s a felsőbb osztályokban meghonosodott összhangzó szokások is inkább csak külsőképp érvényesülnek. Vegyük ezt észre s fejtsünk ki öntudatos tevékenységet a helyzet orvoslására.

Az individualisticus morál terjedésének okai között említettük Ausztria jelenlegi túlerejéből származó s függetlenségünknek minden tételes biztosítóka daczára de facto érvényesülő függő helyzetünket. Ez nemcsak a közerkölcsiségre általában, de különösen parlamenti életünkre káros, mert a külső nyomás s az igazi nemzeti érdekek közt fennforgó ellentétek révén szükségképp megzavarja parlamenti kormányrendszerünk normális működését. Igaz, hogy itt intézményes fogyatkozások is közreműködnek, de ezek lehető legtökéletesebb reformja sem fog a kellő eredményre vezetni, ha nem igyekszünk a baj gyökeréig nyúlni és ott keresni orvoslást. Államjogi helyzetünk bizonyos fonáksága, alkotmányunk és a való helyzet ellentéte magában hordja a csiráját parlamenti bajainknak s közvetve egyes socialis bajainknak is. Ezek tehát megfognak maradni minden belső intézményes reform ellenére mindaddig, míg a monarchia másik államával szemben a teljes egyensúlyt ki nem küzdjük. Ennek felismerése ne tartson vissza a korszerű reformok keresztülvitelétől, csak az szükséges, hogy ezeket ne cél gyanánt, hanem tökéletesebb tár-

sadalmi állapotokhoz és államjogi helyzetünk végleges megszilárdításához segítőeszközképp fogjuk fel.

E reformok megvalósításánál különösen két szempont tartandó szorosan szem előtt.

Egyik a szabályozás, a rendezés szempontja. Úgy tárgyi, mint alanyi vonatkozásban. A társadalmi rend legfőbb tárgyi biztosítéka a jogrend szilárdsága. Ezt biztosítandó, jogéletünk úgy az igazságszolgáltatás, mint a közigazgatás területén hathatós továbbfejlesztést igényel. Minden jogbizonytalanság, minden jogi rendezetlenség zavarokra vezet socialis életműködésünkben. Egyes cselekvési körökre nézve, el kell ismerünk, eddig is sok történt a jogrendezés terén, de rendkívüli helyzetünknel fogva ebben sem végezhetünk soha sem eleget és elég gyorsan. Nekünk, kik annyira meg vagyunk osztva, szét vagyunk tagolva, különösen nagy szükségünk van a minél kiforrtabb jogrendre s a minél összhangzatosabb jogéletre. Mi szükségünk van ellenben arra, hogy állami területünk különböző jogterületekre legyen szagatva s hogy az »egy és ugyanazon állami közösség« egy részének igazságügyi autonómiája arra szolgáljon, hogy magán- és büntetőjogánál fogva közelebb álljon a monarchia másik államához, mint a szent korona országai többi részéhez. Még inkább rendezésre szorul közigazgatásunk, melynek napi tevékenysége cselekvő]leg irányítván az életet, fogyatkozásai még közvetlenebbül éreztetik hatásukat. Minden újabb rendelet, szabály- vagy törvényalkotás, mely úgy a benne rejlő jogelvet világosan és határozottan juttatja kifejezésre, mind pedig a gyakorlati élet szükségleteivel számol, egy-egy lendületet ad közigazgatásunk rendes menetének s üdítőleg hat életviszonyainkra.

Ugyanilyen közszükséget képeznek az alanyi természetű reformok. A szilárd és biztos jogéletnek nemcsak a joganyag rendezettsége, de az is lényeges kelléke, hogy a jogot szolgáló szervek mindenképpen hivatásuk magaslatán álljanak. Ennek a tisztviselői kar kiváló szakképzettsége, jellemzilárdsága, a jogok, köteleességek körülhatárolása és szigorú sanctiója a főbiztosítékai. Egyetlen hatósági szerv se legyen vak eszköz, öntudatlan kerék az állami gépezetben, hanem a maga kisebb-nagyobb cselekvési körében mindenki érezze át az összesség eszményi törekvéseit és szükségleteit. A vak enge-

delmességet követelő servilismus éppoly átok és veszély, mint a teljes fegyelmetlenség. A törvény- és jogtisztelet hiánya egyaránt hiba a parancsolók és engedelmeskedők részéről; a jog és törvény ellen éppúgy vét az, aki jogtalan parancsot ad, mint aki jogtalanul tagadja meg az engedelmességet. Mindakettő egyformán az erőszak uralmát jelenti. Ez ellen nyújt különös biztosítékot a jogok és kötelességek pontos körülhatárolása és szigorú védelme (tisztviselői *pragmatica*).

A közigazgatás szabályozása keretében nagy súly keli hogy essék a bizottsági és egyéni elintézésre kerülő ügyek mikénti elosztására. Ma sok helyütt egyéni az elintézés, holott bizottsági lenne kívánatos a nagyobb körültekintés és a felelősség megosztása céljából s megfordítva ugyanezen szempontok kisebb jelentősége folytán és az ügyek gyors elintézése érdekében sok ügyre nézve az egyéni kezelés lenne kívánatos a mai bizottsági helyett. Áll ez úgy a központi, mint az autonóm, illetőleg helyi közigazgatásra.

A másik reformszempontról összeesik társadalmunk egészséges életműködésének már megjelölt harmadik főismérvével. Úgy a kormányzatban és közigazgatásban, mint társadalmunk osztályai között bizonyos *mozgékonyásra, rugalmasságra* van szükség. Ez biztosítja azt, hogy mindenki a neki megfelelő működési körbe és társadalmi elhelyeződésbe juthasson s ez teszi lehetővé, hogy akik a társadalmi elhelyezkedés szerint alsóbb helyet foglalnak el, a demokratia tiszta elvei szerint érdemeikhez képest fokozatosan feljebb juthassanak. Ma bizonyos rideg elzárkózás és merevség érvényesül, ami fölötté viaszos úgy társadalmi, mint államigazgatási szempontból. A felsőbbeknek társadalmi téren való elzárkózása az erőszakos és immorális eszközökkel való érvényesülésre vezet. Erre alább még visszatérünk. A közigazgatásnál ma a helyzet az, hogyha valaki valamiféle hivatali körbe, valamilyen »status«-ba bejutott, onnan alig vagy csak saját kárával, esetleg mások rovására van menekvése, jóllehet az a foglalkozási ág egyéniségének, képességeinek egyáltalában meg nem felelően, úgysem válhat annak valami nagy hasznára. Ebben teljesen új rendszert kell kezdenünk. Ha a lehetőség meg van adva rá, saját és mások jogainak épségben tartásával bárki szabadon cserélhesse fel működési körét az államszolgálatban is. Nagy hala-

dást jelentene már az is, ha a közigazgatási hatóságok hármaskörű fokozata végig volna járható. Kellő képesítés fenforgása esetén kívánatos volna ezenfölül a közigazgatási és bírósági személyzet kicserélésének a lehetősége.

De különösen üdvös hatású lenne az államszolgálat és törvényhozói tisztség váltakozásának megkönnyítése. Itt egészen új alapra kell helyezkedni. Ma a törvényhozói tisztséget merev ellentétbe állítjuk az államszolgálattal s ezzel vélünk számára minden más közfunctionariusnál nagyobb függetlenséget biztosítani. Pedig ennek a rideg elkülönzésnek éppen ellenkező a hatása. Ez által ugyanis a törvényhozó működése külön foglalkozássá válik, ami szükségképp következetlenségekre vezet, vagy legalább is ennek épp oly sajnálatos látszatát kelti. Mily erkölcsi biztosíték volna ez ellen, ha törvényes mód nyitná arra, hogy bizonyos feltételeknek bizottságilag megállapított fenforgása esetén, életkor szerinti fokozatokban meghatározott: minőségben, minden képviselő átléphetne a kormányzat vagy közigazgatás különféle ágazatába, s másfelől mily frissítőleg hatna a törvényhozásra, ha a kormányzat és közigazgatás kiválóbb egyéniségeinek képviselővé való megválasztása esetére pártállásra való tekintet nélkül megnyitná az út a közvetlen átlépésre. Itt a kétféle funkció lényegében rejlő elvi ellentétre szokás hivatkozni. Ez az ellentétbe helyezés nem bir komoly alappal. A törvényhozás épp úgy a közt, az államérdeket szolgálja, mint a köztisztviselő. Nem ellentétet, hanem fokozati különbséget kell itt megállapítanunk. Valahogy úgy kell felfognunk a dolgot, hogy a törvényhozás testülete a legmagasabbrendű közfunkciót végzi, s mint ilyen különös kiváltsággal, nagyfokú függetlenséggel s a lehető legszélesebb körű autonómiával van felruházva. Ezen magasabbrendű jogállapot beálltával a kisebbrendű – összes jogi tartalmával együtt – ipso iure szünetel és megfordítva. A magasabb fokú állapot tartama alatt teljesített minden cselekmény természetesen később is mindig a cselekvés időpontjában fennállt jogállapot szerint bírálendő el. A szóban forgó reform keresztülvitele ellen nem jöhet számba az az érv, hogy ennek révén a kormány bármely emberét behozhatná a képviselőházba, mert erre a kormány komoly akarata esetén ma is lehet módot találni. Viszont a reform mellett szól az a körülmény,

hogy ez által az újból meg nem választott képviselő hivatalba helyezése némi szabályozást nyerne.

Vármegyei közigazgatásunk sokat hangoztatott reformjának kérdésénél sem mellőzhető ez a szempont. Mai vármegyei életünkben határozottan felismerhető a merevség vonása. Életet, erőt kell belévinünk. A történeti múlt tisztelétét össze kell egyeztetnünk a mindennapi élet kívánalmaival. Ne feledjük, hogy vármegyei rendszerünk mai alakjában is egy hosszú fejlődés eredménye s hogy az egymásra következő korok szükségleteihez idomulva fejlődött idáig. A reform keresztülvitelénél, minden mellétekintetet félretéve, csak azt kell néznünk, hogy a nemzet erő kifejtésben gyarapodjék. Bátorság, tetterő kell a reform megtervezéséhez s a legnagyobb óvatosság és körültekintő mérséklet a kivitelhez. Mindenesetre előbb építeni kell s csak azután lehet rombolni. Socializáljuk minél jobban társadalmunkat; építsük ki, illetőleg keltsük életre minden foglalkozási ág külön önkormányzati szervezetét; igyekezzünk fokozni a törvényhatósági közönségnek a fegyelmi ügyekbe való befolyását s helyezzük e jogot legfelsőbb fokon független bíróság kezébe¹⁾: akkor nyugodtan tehetünk határozottabb lépést az állami és önkormányzati közigazgatás szervesebb kapcsolata felé.

Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy társadalmi és államéletünk számos vonatkozásában a szabadság czégére alatt zúr-zavart találunk, rend és fegyelem czímén pedig merevséget és önkényt. *Szabadság és rend helyett chaos és merevség áll szemben egymással.* A zavart meg kell szüntetni, de a merevséget is fel kell oldani. Így születik meg az igazi szabadság, mely a fegyelmen, kölcsönös jogtiszteleten, czéltudatosságon nyugszik s melynek csak ott van igazi talaja, ahol nemcsak a fizikai és gazdasági, de a szellemi erők sincsenek lenyűgözve s emellett mégis gazdaságosan, erőpazarlás nélkül érvényesülhetnek. Ennek bekövetkezését nagyon fehartóztatják az egyoldalú, üres jelszavak, mert gátolják a szükséges reformokra nézve a helyes közvélemény kialakulását s egyszersmind megkönnyítik a kiváltságos jólétre törekvők érvényesülését. Ilyen jelszavak: a felekezetiesség, a

¹⁾ V. ö. BENKÓ: A vármegyei közigazgatás reformjának irányelvei. 110., 101-162. 1.

kizárólagos aristokratizmus vagy demokratizmus, agrár-uralom, nemzetiségi veszedelem.

A felekezetiességről már szoltunk; vegyük sorra a többit.

A XX. században nem tekinthető káros jelszónál egyé-
nek akár az aristokratizmus, akár a demokratizmus kizáróla-
gos hangoztatása. Egyedüli vezéreszmévé téve mindkettő túlzásokra vezet s zavarokat idéz elő socialis és államéletünkben, így vezethet az aristokratizmus a legridegebb elzárkózáshoz a más társadalmi osztályúakkal szemben, ami természetellenességénél fogva roppant veszélyt rejt magában. Az emberi haladás vágya, az ember lelki képességein keresztül érvényesülő természeti erő el nem fojtható. Ideig-óráig, mint minden erőhatás, feltartóztatható, de feltorlódva utóbb annál elemibb erővel tépi át a mesterségesen emelt gátakat. így kelti életre a beteges aristokratizmus a terror, az erőszak uralmát, mely állhat egyesek nihilisticus úton való érvényesülésének állandósulásából, de vezethet nagy társadalmi forradalmakra is. Az előbbi az értelmi, az utóbbi az erkölcsi erők túlsúlya mellett következik be. A szellemi fölényrel rendelkező egyesek céljaik eléréseért megsértik az erkölcsi rendet. A siker követőket vonz. így áll be azután az erkölcsi felfogás differentialódása, mely vagy az új morál uralmára, vagy pedig forradalomra vezet", ha a tömegben élő régi világnézet és erkölcsi felfogás bír túlerővel.

A demokracia túlzásai nemkülönben visszas követkemenyeket vonnak maguk után. Ily túlzás már maga a nép-souverainitas Rousseau-féle elmélete. Ez a felfogás is forradalom szülötte s magában rejti a forradalom csiráját. A népakarat nagyon határozatlan fogalom; könnyen gyúrható és alakítható. Nem erre, hanem a nép jólétét s a nemzet cultur-fejlődését szolgálni hivatott törvény és jog uralmára kell alapítani az államéletet; az ily uralmat s a nép eszményi vágyait kell táplálni az állami intézményeknek és a gyakorlati politikának. Következőleg intézményeinket nem valami homályos népakarat érvényesítéseért, hanem azért kell tovább demokratizálnunk, hogy a nemzet jobban tudjon akarni s hogy a nemzet egészének szükségletei tényleg kielégítést nyerjenek. Nyilvánvaló tehát, hogy sem az aristokratizmus, sem a demokratizmus kizárólagos elvvé nem tehető s hogy

csak a kettő compromissumában nyerhet nemzetállami létünk biztos alapot.

Az agrár-mercantil érdekelleték kiélesítése is káros jelenség, mert megbontja a közgazdasági életünk nyugodt menete és a nemzeti vagyon gyarapodása érdekében mulhatlanul szükséges összhangot. De a kiváltságra törekvők, a mercantil-sectarianusok, itt is éppúgy az ellenfélre háritják az erőszak, a kiváltságos uralom vádját, mint ahogy ez a felekezeti különbségek terén történik. Kiszínezik a mezőgazdaság javára mutatkozó előnyöket, hogy ez által annál több előny; csikarhassanak ki a maguk számára s hogy a figyelmet eltereljék a többi termelési ágak és az ezek céljaira szolgáló intézmények reformjairól. A békételeneknek két dolgot ajánlunk figyelmébe. Először, hogy teljesen érthetetlen és következtelen eljárás itt maradni azoknak, kik a hazafiságot »szenvelgésének tartják. Akiknek életcéljai csak a vagyonszerzésben merülnek ki, akik nem tudnak vagy nem akarnak az őket környező nemzeti társadalommal annyira összeforrna hogy az összesség érdekét az ő egyéni vagy osztályérdekük fölé helyezzek: azok számára nyitva áll a világ. Mért nem hagyják hát el ezt az őket érvényesülni nem engedő országot? Vagy talán mégsem oly nagyon elviselhetetlenek az itthoni állapotok? Másodsor vegyük figyelembe, hogy az industrialisálódás legfőbb akadálya nem az őstermelés favorisálásában, hanem gazdasági önrendelkezésünk hiányában rejlik. Létérdekeik védelmét tehát ne keressék az őstermelők tönkretételében, hanem a nemzeti politika őszinte, megalkuvást nem ismerő támogatásában. Álljanak egyenkint és összesen, minden fenntartás nélkül az öntudatos nemzeti politika szolgálatába, akkor mielőbb sikerülni fog gazdasági téren teljes mérvben érvényesíteni a dualisticus államjogi helyzetünkben folyó paritás elvét és ezzel biztos alapot teremtenünk az ipar és kereskedelem felvirágzására.

A nemzeti eszme szempontjából az összes divatos jel-szavak közül legkomolyabban a nemzetiségi veszélyekre való hivatkozással kell számolnunk. A nemzetiségeket azért látják sokan a tiszta nemzeti állam teljes kialakulása legfőbb akadályának, mert törekvéseikkel részben egyenesen versenyre kelnek a nemzettel s ez által nemzet és nemzetiség ellentétben

látszanak állni egymással. Pedig a kettő között tulajdonképp csak fokozati különbség van. A nemzetiség nincs a nemzet-személyiség fokán, de erre törekszik; nem rendelkezik kiforrt külön culturával s rendszerint nincs önálló politikai szervezete, de ezek is – részben be nem vallott – céljai között vannak. Más kérdés, hogy mennyi realitas fűződik e célok eléréséhez. Független az illető nemzetiség számarányától, faji, erkölcsi kiválóságától, szellemi képességeitől, külső tényezők befolyásának lehetősége esetén ezektől is, s különösen a nemzet és nemzetiség közti erőviszonyok alakulásától. Hazai nemzetiségeinknek a kiegyezést követő liberális szellem nagyon kedvezett. Ez a szellem rányomta bélyegét nemzetiségi törvényünkre is. Nemzetiségeink nem mulasztották el törvény biztosította jogukat a lehetőségig kiaknázni. Emellett, különösen románjaink, külső támaszsal is bírnak. Újabban ugyané jelenség nyilvánulásai észlelhetők a délszláv törekvésekből folyóiban.

Mindent összevéve s a túlzó nemzetiségi törekvések ki-látásait figyelmesen vizsgálva, azt az összbenyomást kell kap-nunk, hogy a nemzetiségi jelszó csak mint komoly alapnél-küli félelem keltésére alkalmas eszköz képez fegyvert a nem-zet ellenségei kezében, hogy ezt is rosszhiszeműen használja ki a jelszavas politika s hogy az ilyen megfélemlítési törek-vésekre reagálva, önmagunk szokásos túlbecsülése ellenére ennél a mérközésnél nem értékeljük eléggé erőinket. Nemze-tiségeink az adott erőviszonyok mellett, eszélyes politika ese-tén, önmagukban nem rejtenek veszélyt számunkra. Veszede-lem erről az oldalról csak külső beavatkozás folytán érhet. A nemzetiségi kérdésben tehát legfőképp ennek megelőzésére keli fordítani figyelmünket. Ha ebben mindenkor a kellő éber-séget és cselekvés esetén a megkívánható erélyt fogjuk tanú-sítani, akkor nincs okunk hitelt adni az ilyenmő kaján vész-jóslatoknak. Az erőviszonyokat gondosan mérlegelve, a fölény érzete kell, hogy töltsön el bennünket s méltán bizhatunk abban, hogy geniusunk ereje ebben az irányban ki fogja tudni állni a legerősebb szellemi harc tüzet. Ezért ne gán-csokodjunk nemzetiségeink őszinte culturtörekvéseivel szem-ben, hanem hasson át az a biztos tudat, hogy ez a nemes mérközés nem vezethet másra, mint a nemzetiségi culturák-

nak a mi nemzeti culturánkkal kötendő frigyére. Hatatmas fellendülést fog ez jelenteni az ő számukra, de ez által egyszerűs mind a mi művelődésünk is újabb értékes vonásokkal fog gazdagodni. Ne feledjük, hogy az egyenlő jogok, törvények s az 1849-ben bekövetkezett »közös szolgaság« hatása alatt bekövetkezendőnek jelezte ezt az összeolvadást STUART MILL is.¹⁾ Hogy ez beteljesülhessen, sorakozzanak nemzetiségeink a *haladásnak* a magyar nemzeti genius lobogtatta zászlaja alá épp oly bizalommal és lelkesedéssel, mint a mily odaadással küzdöttek két évszázaddal előbb Rákóczi zászlaja alatt az emberiség másik közös ügyeért: a *szabadságért*.

Ezzel végig haladtunk a felvetett társadalmi probléma kijelölt keretein. Vonjuk le most ezek politikai tanulságait.

Alkotmányos életünk helyreállítása óta közel félszázad telt el. Ezt az időt elsősorban arra kellett fordítanunk, hogy kivívott közjogi helyzetünket minden visszafejlesztési Kísérlettel szemben megoltalmazzuk. Ez a korszak tehát, minden üdvös alkotásai mellett, legfőképp a védelem korszaka volt, melynek folyamán csak másodsorban érvényesíthettük erőnkent *activ* irányban. A következő korszak legyen a tettek, az alkotások kora s együttérzésünk, összeműködésünk tegye lehetővé, hogy ezután erőnknek csak igen kis részét legyünk kénytelenek önvédelemre fordítani. A trivialitásig hajtogatott szállóige, hogy összeférhetetlen, egymás közt meghasonló faj vagyunk. Adjuk ennek czáfolatát leelőbb közjogi felfogásunk egységében. Nemzeti törekvéseinknek s a fennforgó erőviszonyoknak egyformán való mérlegelése élesen élénk tárja ennek az egységes felfogásnak a körvonalait. Olvadjunk össze ebben mindannyian, ne legyünk ebben semmiképp sem megingathatok s egy emberként álljon ki minden magyar az ezen felfogásba ütköző támadások ellen. A *divide et imper* a elv mindent megmentő phalanxa, mely oly sokszor tudott diadalmaskodni felettünk, törjön meg ezután nálunk ezen a ponton mindenkor.

Ez az egység, ez az összhang – leelőször ebben az egy, de reánk nézve mindent jelentő vonatkozásban – csak akkor állhat be, ha a rosszhiszeműség és gyanúsítás öldöklő mérgét magunkból kiirtva, újra felvirrad köztünk a bizalom hajnala. Mint ahogy SZÉCHENYI hirdette, ma is *hitelre* van

¹⁾ Considerations on Representative Government. Chapter XVI.

szükség, a legtisztább erkölcsi hitelre. Ez a gyúpontja mindennek, enélkül társas összeműködésről szó sem lehet, ezt nélkülözve remény sem ébredhet bennünk tartós nemzeti létre.

Igénytelen soraim megírására s éppen a most folyó politikai küzdelem napjaiban – megvallom – nekem is a kétely, a bizalom hiánya adta a kezembe a tollat. Elmélkedésem végére jutva mégis reménység tölt el, hogy vár még jövő a magyarra s hogy a politikai láthatárt borító komor fellegeket szét fogja oszlatni a *megértés* fuvalma. A mostani rendkívüli idők mindkét részen együvé sodorták a nemzet legellentétebb fractióit; lehetetlen, hogy ne értsék meg s ne ismerjék el egymás nagyságát azok, kik igaz meggyőződésükkel az eddigi s az ezután következő történelmi jelentőségű események ütközőjébe állottak. Én bízom ebben a magyar faj őseréjébe vetett bizalommal s ugyanezért bízom nemzetem későbbi szebb jövőjében is. Vajha nem haladná túl erőmet, ezt a hitemet másokba is átönten.

Hítem és meggyőződésem, hogy a culturalis és gazdasági fellendülés s az erkölcsi megújulás hármasság útján haladva s meglevő jogainkból soha egy talpalattnyit föl nem adva, nincs okunk aggódni hazánk jövő sorsa felett. Ámde késlekednünk sem szabad az igazi nemzeti munka minél intenzívebbé tételével.

Higyjünk tehát és akarjunk: úgy valóra fog válni a legnagyobb magyar jelmondata s akkor a mi eszményeink sem lesznek ábrándok.³⁾

¹⁾ Egyesületünk és Szemlének programrajának egyik fontos pontját a mérsékelt haladás hirdetése képezi; de e tekintetben is sok árnyalat létezik, melyek képviselőinek, akármelyikhez tartoznak is, szólásszabadságát nem kívánjuk korlátozni. Helyet adtunk többször a radicalisabb irány szószólóinak, most a kevésbé ilyentől sem vonjuk meg a szót. Ezt a jelen cikk közlésénél különösen is szükségesnek tartjuk kiemelni.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közegészségügy.

Az első nemzetközi fajegészségügyi (eugenikai) congressus.

Julius végén gyűlt össze Londonban az első nemzetközi eugenikai, faj egészségügyi congressus. Az angol »Faj egészségre Nevelő Társaság« rendezte, s az első lépéssel meg lehetünk elégedve.

A faj egészségtan tudománynak fiatal. Mint a congressus elnöke, LEONARD DARWIN mondta, még csecsemő korában van. Még nem tudjuk, hogy mit és milyen mértékben vonhatunk czégére alá. Alapját az élettudomány igazságai szolgáltatják, tapasztalatait a szorosan vett társadalomtudomány javára fordítjuk. A mostani anyagból bizonyára sok ki fog selejteződni, viszont más irányokban talán gyarapodni fog. Mindenesetre egy hatalmas cél felé tettük meg az első lépést: az ember testi fejlődésének természeti törvényeit kutatva s alkalmazva a faj fejlődésére, az emberiség tökéletesedését munkálja az új tudomány.

A londoni egyetem nagy termében ülésezett a congressus s a folyosókon egy kis kiállítás és faj egészségtanra vonatkozó munkák szerény gyűjteménye volt kiállítva. A congressuson természetesen legnagyobb számmal angolok vettek részt, de legérdekesebbek az amerikaiak voltak, kevesebben olaszok, francziák, belgák, németek, néhány japáni, norvég, dán és magyar. A congressust megelőző banketten MR. BALFOUR, a volt conservative miniszterelnök tartott nagy beszédet, a nemzetközi congressusokon nélkülözhetetlen államférfiú tájékoztatásával szólva a kérdéstről. A congressus maga túl volt halmozva anyaggal, aminek az eredménye az volt, hogy a tárgyhoz szólás ideje három perczben állapított meg, ami még elnézően kezelve is, lehetlenné tette a vitatkozást.

A congressust LEONARD DARWIN, a nagy DARWIN fia nyitotta meg egy értékes beszéddel, amelyben meghatározta az új tudomány tárgyát és célját. Eugenika (a faj egészségtana) ama természeti tényezőkkel foglalkozó tudomány, amelyek a társadalmi környezet befolyása alatt előmozdítják, vagy hátráltatják a fajnak, a jövő nemzedéknek a fejlődését. Az öröklésről és az alkalmazkodás törvényéről van itt szó amelyek éppen úgy uralkodnak az emberi faj fölött mint az egész állatvilágban; az emberrel született, öröklött sajátságok egyfelül; a környezet, amelyben él, másfelül: hat az ember fejlődésére, vagy visszamaradására. Tehát fajunk érdekében kötelességünk, hogy az öröklés és az alkalmazkodás jelenségeiben mutatkozó törvényszerűségeket a társadalomban élő emberre való vonatkozásukban tanulmányozzuk s tanulmányaink eredményeit alkalmazzuk az életre. »Bele kell vésnünk a népek erkölcsi törvénykönyvébe,« hogy az emberiségelete a múltban, fejlődése a jövőben e nagy élettudományi törvényeknek volt és van alávetve s azért egyéni és társadalmi életét ennek alapján kell berendeznünk. »Mint a haladás eszköze, tudatos kiválogatás kell, hogy a természetes kiválogatódás vak erői helyébe lépjen s a fejlődésre vonatkozó minden tudományunkat föl kell, hogy használjuk, hogy előmozdítsuk a testi és erkölcsi előhaladást a jövőben. Az a nemzet, amely először veszi kezébe e munkát, nemcsak a nemzetek küzdelmében fog győzedelmeskedni, hanem első hely fogja megilletni a világ történetében. A küzdelem hosszú lesz és sok csalódás érhet, de láttuk, hogy a tudatlanság elleni harc a XIX. században miként végződött a fejlődés törvényének diadalmas elfogadásával. Eugenika e törvények alkalmazása s reméljük, hogy a XX. század emléke úgy fog megmaradni, mint amelyben az eugenikai ideál az emberiség kátéjának részévé vált.«

Természetesen ennek tudatában volt a congressus; ma még csak a kezdetek kezdetén vagyunk, ezt újra és újra hangoztatom.

A congressus első napján szorosán vett élettudományi kérdések voltak napirenden. RUGGIERI a haj és a szem színének tanulmányozása alapján bizonyította, hogy az átöröklés az emberben is a MENDEL törvénye szerint történik, az amerikai R. PEARL pedig tyúkokon végzett több évi kísérletezésből állapította meg, hogy az egyedek termékenysége szintén e törvény szerint igazodik. PEARL óvatosan megjegyezte, hogy eugenikai szempontból azért fontos ez, mert ha e tapasztalat az emberi fajra is vonatkozik, a szaporodás hanyatlásának és a terméketlen házasságok gyarapodásának az lehet egyik magyarázata, hogy sok olyan házasságot kötnek, a mely a mendeli törvény alapján fokozatosan kevésbé termékeny egyedek keletkezését mozdítja elő.

SÖREN HANSEN azt az érdekes tényt ismertette, hogy az utolsó évek alatt az északi népek testi magassága gyarapodóban van. A dánok magassága az utolsó félszázad alatt átlag 3.69 cm.-rel, a svédeké és norvégeké 2 cm.-rel növekedett. Tapasztalható ez Angliában és valószínűleg a többi népek közt is, és például a francia asszonyok magassága az utolsó nyolczvan év alatt 3 cm.-rel gyarapodott. A francia férfiakat nem említette HANSEN, akikről, úgy tudom, a sorozás az ellenkezőt mutatta. Olyan országokban, ahol általános védkötelezettség van, nem volna nehéz gazdag anyagot állítani össze.

D. F. WEEKS, aki DAVEXPORTAL a Cold Spring Harbor-ban létesített CAKNEGIE-féle kísérleti fejlődéstani telepen dolgozik, egy szomorúan érdekes előadásban számolt be a nyavalyatörés átörökléséről. Nagy statisztikai anyagot s igen érdekes és a kiállításban kifüggesztett családfákat mutatott be terhelt családokról s a mendeli törvény alapján mutatta meg, hogy ugyanazon ősköztől leszármazó családok egészséges, vagy egészségtelen házasság folytán miképpen válhatnak teljesen egészséges, vagy terhelt családokká. PUNNETT, cambridgei tanár szintén a mendeli törvény jelentkezéséről szólt, a haj és szem színének és a gyöngelméjűségnek öröklésében. Az olasz MARRO a szülők korának befolyásáról szólt a gyermekek szellemi tehetségére, de ez a kérdés még további tapasztalatokra vár.

Ezek az élettudományi előadások nem igen adtak alkalmat vitára, mert vizsgálatok eredményéről számoltak be, amelyeket nem igen lehetett kétségbe vonni. Áttérek most azokra az előadásokra, amelyek a társas ember életének olyan jelenségeivel foglalkoztak, amelyek a faj egészségügy körébe tartoznak.

A vérbaj (lues, siphilis) és alkohol hatásával az egyénre többen foglalkoztak, HALLOPEAU, MJÖEN, MAGNAK, FILASSIER, de e kérdés, sajnos, eléggé ismerős nálunk is, a védekezés módjával és nehézségeivel is tisztában vagyunk. Ujat tőlük sem hallottunk.

Érdekesebbek voltak azok az előadások, amelyek a faj egészségügy és társadalomtan csoportban kerültek elének.

PLÖTZ ismertette röviden a neo-malthusianismust s e kérdés körül támadt az első nagyobb vita. DRYSDALE főlemlítette, hogy amióta BRADLAUGH és Mrs. BESANT a családtagok számának megszorítását prédikálták, harmincz év alatt Angliában körülbelül 20 millióval kevesebb gyermek jött a világra, mint kellett volna az előbbi időkhöz képest. Miss REES az anyák érdekében szólt, mert a művelődés mai fokán lehetetlennek tartja, hogy egy asszony 6-8 – 10 gyermek szülésével és fölnevelésével tölthesse el egész fiatalságát. LUCIEN MARCH

a gazdasági viszonyok javítását tartja egyetlen orvosszernek. PLÖTZ zárószavában figyelmeztetett a sárga fajok állandó szaporaságára s a fehéreket ez oldalról fenyegető veszélyre.

E kérdés körébe illett F. HOFFMANN amerikai statisztikus előadása, aki elmondta, hogy Rhode Island állam lakóinak ma már csak fele a régi protestáns angol nép, a többi mindenféle új bevándorló. A régi, jómódú, angol családok szaporasága az utóbbi években nagyon lehanyatlott, ellenben a szláv, ír, latin bevándorló annál több gyermekű. Vallás szerint pl. ami körülbelül fedi a fenti ellentétet, a protestáns nőknek 72%-a feleség és 27%-a gyermektelen, a katolikusok között 80% férjes és 19% gyermektelen, a zsidók között 88% feleség és 12.70 gyermektelen. Ez az állapot, mondta az előadó, a legkárosabb hatással lehet a nemzeti életre és jellemre; ha a jobblétben levő amerikai osztályok nem ismerik föl kötelességüket, hogy szaporodjanak, nincs mód, hogy azok a brit ideálok és intézmények fennmaradjanak, amelyek e földet kedvessé teszik nekünk.« MURRAY LESLIE szerint teljesen hasonló a helyzet London East-Endjében, ahol a szpora külföldi bevándorlók lassankint teljesen elnyomják az angol bennlakót.

Egyik legérdekesebb előadás volt a LUCIEN MARCHE a házasságok termékenységéről foglalkozások szerint vizsgálva. Bő statisztikai adatait nem közölhetem, csupán eredményeit és következtetéseit. Adatai szerint legtermékenyebbek a halászok, tengerészek és ipari munkások, legterméketlenebb a vagyonos osztály, a magánzó. E két véglet közé sorakoznak a többi foglalkozások. Legnagyobb a születések száma ipari központokban, legkisebb vidéki városokban. A munkások között azok a legtermékenyebbek, akiknek legkisebb a fizetése, legkevésbé állandó a munkája és legkisebb képzettséget követel. Végső következtetése ez: A család termékenységét nem annyira az emelkedés után való vágy, mint a súlyedéstől való félelem irányítja s e félelem összefügg azzal a fölfogással, hogy a gyermek baj, nehézség, aminek viszont oka az a folyton növekvő teher, amit állam és társadalom ró a polgárra.

E jelenséggel szemben egy igen fontos dologra figyelmeztet MARCH: valamely társadalmi osztály jövedelmének emelése nem fog föltétlenül orvosságot képezni a születések csökkenése ellen, sőt ronthatja a helyzetet, mert tény az, hogy az anyagi jólét arányában csökken a gyermekek száma. A gyermekek számának arányában nyújtott gazdasági előny volna csak az, ami szaporaságra ösztönözhet.

A fennebbieket azok a jelenségek, amelyekkel szemben a fajegészségtan hivatása segítséget nyújtani. Mit kell és mit lehet tenni?

QUERTON, brüsszeli tanár, a »fajegészségügy gyakorlati

szervezéséről« szólva, három irányt jelöl meg: 1. az öröklődés törvényeinek tanulmányozása; 2. az okoknak a tanulmányozása, amelyek a faj fejlődésére befolyással vannak és tudományosan ellenőrizhetők; 3. társadalmi intézmények szervezése a faj nemesítése érdekében.

E kérdés tárgyalása alkalmával SALEEBY, aki talán a legnagyobb munkásságot fejtette ki eddig e téren, a fajegészségtant a következő rendszerbe foglalta:

1. Közvetlen:

a) rendelkező (positivus): közvélemény nevelése, anyaságra való nevelés, stb.

b) tiltó (negativus): alkohol, bujakor, ólommérgezés stb. elleni védekezés.

c) megelőző (praeventivus): elkülönítés, magtalanítás, stb.

2. Közvetett:

a) születés előtti (antenatalis): nemzéstől születésig.

b) születés utáni (postnatalis): születéstől ivari érettség utánig.

A gyakorlati módozatok közül egy délelőttöt az iskoia szerepének tárgyalása foglalt el, t. i. az angol és amerikai iskoláé, amelyben a sportoknak, testgyakorlatoknak oly nagy szerepe van. Az előadásokon végig vonult prof. SMITHNEK az a jó humorú megjegyzése, hogy inkább szeretné, ha apja egy erőteljes tolvaj, mint egy hektikus püspök lenne. A cél az, hogy ne neveljünk nyomorult egészségű tudósokat, inkább kevésbé tudományos athletákat.

DAVENPORT, a cold spring harbor-i intézet igazgatója, a házasságról beszélt s kimutatta, hogy, a mendeli átöröklést tartva szem előtt, a rokonok között való házasság tulajdonképpen csupán abból a szempontból hátrányos, hogy a közös elődöktől leszármazottak valószínűbben vannak hasonló hibákkal terhelve, ami az utódokban fokozottabban léphet föl. Unokatestvérek házassága csupán ebből a szempontból bírálható meg; nem lehet ellene föltétlen kifogást emelni s ha teljes bizonyossággal meg lehet állapítani, hogy hibátlan ősoktól származnak, nincs miért meggátolni a házasságot. Arra figyelmeztet DAVENPORT, hogy a házsságkötés akadályait ne jogi vagy társadalmi szempontból nézzük, hanem élettudományi okokkal indokoljuk. Hülyék nem azért nem köthetnek házasságot, mert nem köthetnek érvényes szerződést; visszaeső dologtalanok (chronicus pauper), mert nem bírják eltartani családjukat, hanem azért, mert nem kívánatos utódokat hoznak létre. Az élettudományi szempontokat kell belevinni a törvényhozásba.

A legnagyobb vitát a BLEEKER VAN WAGEXEX előadása

keltette, aki néhány amerikai államnak az elfajultak és javíthatatlan bűnösök magtalanítására vonatkozó törvényeit ismertette. Ismertette a kérdés jogi részét, az orvosi kezelést és az esetek statisztikáját.¹⁾

Bár igen sokan szólottak mellette, nagyon sokan szenvedélyesen elleneztek. SIR JOHN MACDONELL büntetőjogi szempontból ítélte el, meri; a bűnösöket a társadalom csinálja s nem bizonyos, hogy e hajlam átöröklődik. A büntetés is súlyos, szégyenletesebb a halálnál. Egy hölgy vallási kétélyek miatt kifogásolta. HOUSSAY, párisi tanár, elvben helyeselte, de társadalmi szempontból voltak aggodalmai. Attól fél, hogy ez is csak a szegény osztályokkal szemben fog alkalmaztatni. Azt mondta: »A gazdag gazdagságánál fogva ma is mentes a legtöbb büntetés alul, lophat, csalhat büntetlenül, követhet el olyan bűnöket, amelyekért a szegény börtönnel fizet. A gazdag elfajult éppen úgy menekülni fog a magtalanítástól, mint minden más büntetéstől.« KRAPOTKIN herceg is szenvedélyesen kikelt ellene, mert ő is a társadalom bűnéül rója föl a bűnbe esőket: »Építsetek egészséges lakásokat, kövezétek ki az utcákat, adjatok jó ivó vizet, ne féljetek a »socialismustól« s többre mentek, mint magtalanítással. És gondolkozzatok azon a kérdésen: ki az alkalmas az életre, a munkás, vagy a henye? A munkás asszony, aki tiz gyermeket szoptatott, vagy a dáma, aki képtelen anyai kötelességeit teljesíteni? Aki elfajultakat hoz világra palotákban, vagy elfajuitakat szül lebujokban?«

Azt hiszem, az olvasó e rövid kivonatokból is látja, hogy a kérdés tárgyalása meglehetősen szertefolyt és komoly bírálatra szorul.²⁾

¹⁾ Most került a kezembe egy német könyv, amely ezt a kérdést részletesen ismerteti, H. W. MAIER: Die nordamerikanische Gesetze gegen die Vererbung von Verbrechen und Geistesstörung und deren Anwendung.

²⁾ Talán érdekelné fogja olvasóinkat, hogy az Egyesült Államokban tiz évvel ezelőtt egy társaság alakult a fejlődés és fajnemesítés törvényeinek tanulmányozására, »The American Breeders Association.« A társaságnak van egy osztálya, amely eugenikával foglalkozik: »The Eugenics Record Office«, amelynek székhelye Cold Spring Harborban van DAVENPORT igazgatása alatt. Ez az intézet igen értékes anyagot, statisztikát és táblázatokat küldött a kiállításra. Egy fali táblán le volt írva, hogy melyek azok a gondolatok, amelyek eugenikai szempontból figyelembe jöhetnek, hogy a nem kívánatos utódok létrejöttét meggátoljuk:

1. Elkülönítés.
2. Magtalanítás.
3. Házassági törvények megszorítása.
4. A közvélemény és a házassulandók fölvilágosítása.
5. Erőteljes egyedek házasságának előmozdítása.
6. Általában, a környezet javítása.
7. Többnejűség.
8. A halai borzalmának megszüntetése (euthanasia).

Ami egyéb. kérdéseket illet, KELLOGG a katonáskodás hatását ismertette fajegészségi szempontból. Érdekesek azok az adatai voltak, amelyek azt mutatták, hogy a nagy háborúk alatt született nemzedék két-három cm.-rel lesz alacsonyabb az átlagosnál és nagy háborúk alatt mindig pár százalékkal nagyobb a gyermekhalandóság. Részletesen ismertette, hogy a hadsereg minő melegágyai a különböző betegségeknek. Pld. Angliában: míg a sor alá kerülő ifjúságnak 10.000-éből 31 volt bujakoros, a sorkatonaság 10.000-éből 230 került kórházba ezzel a betegséggel, az indiai hadseregben 1000 bő (egyezerből) 537.

E megdöbrentő előadás ellen a cor.gressus néhány katona tagja szólalt föl, a német BARDELEBEN tábornok, MELLWILLE és WARDEN angol ezredek, de a számokat nehéz szóvirággal és nemzetieskédessel leczáfolni. Érdekesebb volt PIDDINGTOX, aki arra hívta föl a figyelmet, hogy magának a katonai életnek sincs meg az a fajnemesítő hatása, amit a tábornokok tulajdonítanak neki. A katonáknak rendszeren rossz és kevés a táplálkozása, túlságos és rendszertelen a testi megerőltetés, kevés a pihenés, az alvás és az évnék legalább egy részében egésztelen a lakás.

NICEFORO előadása ismert munkájának, (A szegény osztályok anthropológiája) rövid kivonata volt. Tudjuk, hogy ő arra az eredményre jut, hogy az alsó társadalmi osztályok tagjai hitványabbak a fölsőknél, alacsonyabbak, koponyájuk kerülete kisebb, kevésbé ellenálló, születési és halálozási arányuk nagyobb, korábban házasodnak, bizonyos bűnökre fogékonyabbak.

A fajegészségügynek és a történelemnek kapcsolatáról szól két előadás. A két WHETHAM, férj és feleség, az emberfajok terjedéséről és fejlődéséről beszélve, azt az ostoba és hazug fölfogást adta elő, hogy Európa és a nyugati művelődés mindent a szóke, kékszemű germánoknak köszön. A germán szellem nyilatkozik meg, keveredései által, délen, Itáliában éppen úgy mint Franciaországban és Angliában, vagy északon. Es az egész világ képének megváltozásától félnek, mert úgy látják, hogy korunk ipari, városi életére alkalmasabb közép-tengeri és alpesi faj ki fogja szorítani a germánt a vezetésből. WOODS azt fejtegette, hogy az emberiség történetét nem a

9. Neo-malthusianismus.

10. Laissez-faire.

E tétélek alatt kérdések álltak: A fentiek közül melyik orvosság volna alkalmazandó? Egy, kettő, több, vagy mindenik? Mik lehetnek a lennebbieknek a lehetőségei? Különbséget kell-e tenni a társadalmi osztályokra nézve a fentieket illetőleg? Egész társadalmi osztályokat kell-e tekintetbe venni, avagy egyedeket? Ezek és hasonló kérdések vetődhetnek föl s ezekre keresi a feleletet ez az intézet.

föld, az éghajlat, a környezet vezérelte és formálta, hanem egyes nagy emberek, született vezérek, akik tehetségeiket nagy őseiktől örökölték, a királyok és a nagy hadvezérek. Ez a CARLYLE-féle elavult heros-elmélet tudákos fölmelegítése.

Inkább érdekes elmefuttatás, mint komoly, tudományos munka benyomását tette MICHELE turini tanár előadása, aki azt fejtegette, hogy a korunkbeli demokratia, a pártélet kiválogatóan hat, a képes, az arravaló emelkedett ki, vezeti a tömeget. Ami persze gyakrabban nem igaz, mint igaz, – legálább a pártéletre.

E rövid ismertetésekből – meg sem említve mindent – látható, hogy a congressus gazdag volt tárgyban és csaknem kiegyenlíthetetlen, ellentétes nézetekben. Csak két dolgot akarok még felemlíteni. A congressus tagjainak igen nagy száma aggódva hallgatta azokat az előadásokat, amelyek a fajegészségügyi eszmék gyakorlati megvalósításáról szóltak. Hol vannak az életre alkalmasak, a kiválók és hogyan lehet őket kiválasztani? Hol a biztosíték, hogy nem fog igazságtalanság történni? Ez a nehéz kérdés. ACHILLE LORIÁNAK egy igen szép értekezését olvasták föl, amelyben erősen hangoztatja, hogy a testi és szellemi kiválóság nem esik egybe a gazdasági kiválósággal, vagyonnal és előkelőséggel. A mesterséges kiválasztásnál tehát erre nagyon kell ügyelni és ha valahol, úgy itt van szükség teljes pártatlanságra.

A másik dolog, amit örömmel halottunk, az volt, hogy többen kiemelték, hogy az eredmény csak akkor lesz tökéletes, ha ügyelünk arra, hogy a fajok minél gazdagabb különféleségben maradjanak fenn. Nem a nemzetek kipusztulása és a legerősebb faj világbirodalma az eszmény. Szükséges, – mondta MORSELLI, – hogy minden faj, minden nemzet, amelynek önálló jellege van s részt vesz az egyetemes művelődésben, őrizze meg saját népfaji sajátosságát. Az emberi fejlődésnek egyik, talán legfontosabb előmozdítója az emberi faj tagozottsága.¹⁾

Éppen egy heti ülés után, érdemes munkát végezve, oszlott el a congressus. Intéző bizottsága a jövő évben reg ja eldönteni, hogy a legközelebbi összejövetel Parisban, a agy San-Franciscoban legyen-e 1915-ben.

Szász Zsombor.

¹⁾ Az a gondolatkör, melynek igazságait élettudományi alapon, talán nemcsak nálunk – én hirdetem legelőször bizonyos köröknek hangos ellentmondásaival szemben. E gondolatkör szolgálatára alakult tudvalevőleg a Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Társadalmi politika.

Jutalom a socialis érdemnek.

Premio al merito social. Ezen cím alatt számol be a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesület idei zürichi nagygyűlésének a spanyol sectio a maga tevékenységének egy tényéről, melyre, úgy látszik, nagy súlyt helyez. Az altruistikus érzés egy megnyilatkozásában részes egyének számára társadalmi és királyi kitüntetést eszközölt ki.

Az eset és az annak feltüntetésében megnyilatkozó fel-fogás oly jellemz, hogy legczélszerűbbnek tartom a spanyol eredeti jelentésből az ide vonatkozó részt szó szerinti fordítás-ban, illetve bő kivonatban adni.

Rettenetes szerencsétlenség történt a Güell czég Santa Colomai (cataloniai) posztó és bársonygyárában. Egy Campderrras nevű gyermek-munkás 1905. evi február 23-án oly tartályba esett, a mely tele volt igen magas hőfokra melegített festőanyag folyadékkal. Lábai csak néhány pillanatig voltak a maró és forró lében, de a minek folytán mégis igen súlyos égési sebeket kapott. A telep orvosának első segélye után a beteget a Szent Szívkórházba vitték, a hol annak orvosi kara rögtön gondozásába vette. A gyártelep lelkésze, D. Gaspar Vilarrubias is csakhamar meglátogatta, midőn arról értesült, hogy a szerencsétlen fiúnak mind a két lábát nyomban amputálni kell. Mélyen meghatotta ennek hallása a lelkészt. De eszébe jutott, hogy hasonló esetről ő már hallott, midőn egy lelkész a saját bőrének felajánlásával a beteget megmenté. Ő is késznek jelentkezett ez áldozatra, remélvén, hogy a munkás társai közül is fognak akadni, a kik példáját köve- tendik.

A kórházi főorvos a meglepetés és öröm vegyülékével fogadta el ez ajánlatot, mire a pap következőleg járt el.

Összehívta a gyár munkásait egy nagy terembe, a hová szavára 400 festőmunkás jelent meg. Előadta nekik az esetet és annak azt a következményét, mely múlhatatlanná tette a veszélyes kettős ampuatiót, melyet a tudomány szerint csak egészséges epidermisnek transzlántálása által lehetne elkerülni, a mi által valószínű lenne e szegény fiú életének és testi épségének megmentése. Tudtukra adta az ő ajánlatát is. Ennek hallatára a munkások közül sokan a szavakon és példán megindulván, rögtön hasonló ajánlatra határozták el magukat. A lelkész azonban annak újból való meggondolására szólítá fel őket mondván: Eredjetez haza, a férjtek feleségeiket, az ifjak szüleiket kérdezzék meg és holnap azok, a kik elég

erőseknek érzendik magukat és elhatározásuknál megmaradnak, jöjjenek el, hogy neveiket beírassák. Másnap 43-an jelentkeztek, köztük a vállalkozó két fia, a kik közül az egyik igazgatója, a másik főintézője (gerente) volt a vállalatnak. Az erre következő napon, miután misét hallgattak, az Ur felmutatásának malasztjában s a lelkésznek, plébánosnak és most bajtársnak, megható praedicatiójában részesültek volna, azok, akiket operálni kellett, a kórház színhelyére, Barcelonába utaztak. A Szent Szív kórházban a két Güell testvér várta őket. A műtétnél sok orvos és orvostani hallgató is jelen volt. A tudósítás szerint, midőn már a testek meztelenítve és megvoltak állapítva a helyek, melyeket operálni keilend, az elsőség felett a lelkész és a két Güell testvér között versengés keletkezett. Az intéző azon az alapon, hogy a vállalatnak ő a vezetője, magának követelte az elsőséget s a mütő-asztalra vetette magát, hogy a rettenetes kést kezelőnek rendelkezésére álljon. De a mütő-orvos, bizonyára azért, hogy a nagy áldozatot elhárítsa tőle, észrevevén, hogy nem régen újból oltatta magát, kijelenté, hogy ezen körülmény folytán nem operálható meg. De Don Claudio Güell, az intéző, meg lévén győződve arról, hogy az ő bőre is használható, azt kívánta, hogy operáltassék meg. Egyébiránt akár használhatnák azt, akár nem, kijelenté, hogy az asztról addig nem kél fel, míg a kijelölt bőrrészt testéről le nem vágják és pedig azért, nehogy valaki az ő ajánlkozásának komolyságában kételkedhessek, t. i. hogy ő azt csak azért tette, mert tudta, hogy nem fogják elfogadni. »Vegyék le a bőromet, monda, ha a szegény fiú részére nem is lesz felhasználható.« Ez csakugyan megtörtént. Utána fivére, majd a lelkész következtek.

A műtétet mindezekben chloroform használata és érzéketlenítés nélkül hajtották végre. Az orvosok azt állítják, hogy ez az operatio fájdalmasabb, mint a lábnek levágása érzéketlenítés nélkül, mert ez esetben a vágóeszköz csakhamar áthalad az érzékeny dermisen, rögtön kevésbé érző részekbe hatolván, holott a leírt operational a kés mindig a legérzőbb részekben mozog. Csodálatos volt a felmagasztaltság, melyben ezek az emberek a mütő-asztalon elhelyezkedtek és az az egyforma türelem, melylyel a kinos műtétet elszenvedték. Versenyeztek a heroismusban; mindnyájukban meg volt a kellő erény ez áldozathoz és az Isten mindnyájoknak megadta az erőt annak meghozatalához.

Hogy a gyógyulást teljessé tegyék a fiúnál, valamivel később még tizet kellett így megoperálni. Ezek is épp oly csodás odaadással és felebaráti szeretettel hajtották magukon végre az operatiot, mint az előbbieik. Kéthónappal később a lelkész pótlólag is vágatott magán, mert még valamelyes emberbőre szükség mutatkozott. Ekkor különben más lelké-

szek is felajánlották magukat. Egy öreg papot korára való tekintettel az orvos visszautasított, ami őt nagyon elszomorítá.

A sebek, melyeket operáltjainkon vágtak, elég nagyok voltak. Hiszen a szegény fiú két lábát térdtől fogva be kellett borítani. A testről levett bőr összezsugorodik, viszont a bőrtelenítés által okozott seb nagyobb lesz. A sebek eredetileg 15-20 centiméter hosszúak és 7 centiméter szélesek voltak. A bőrlevonás az illetők jobb oldalán a bordák felett történt.

Egy évvel az első operatio után a fiú felkelt és a munkástelep Úrnapi menetében részt vett. Neki adták ez alkalommal főzészlót, de mivel maga meg nem emelhetette azt, közvetlen közelben kísérte, zsinégeit pedig felváltva azok fogták, akik felgyógyulásához hozzájárultak.

A jelentés ezután közli azok neveit, akiket tényleg megoperáltak, továbbá külön azokét is, akik felajánlották magukat, de valósággal nem operáltattak meg. Végül elmondja a jelentés, hogy ezt a *történeti nevezetességűnek* mondható tény, mely a társadalmi abnegationak, a lemondásnak oly példás esete, sokáig hivatalos kitüntetésben nem részesítették. De a törvényes munkásvédelem spanyol egyesülete azt felkarolta és ennek tulajdonítható, hogy nemcsak társadalmi alakulatok nagy elismerést szavaztak meg az operatióban tettleg és szenvedőleg résztvetteknek, hanem a király és a pápa figyelme is felhivatott reájok és valamennyiöknek fényes erkölcsi jutalmat adtak.

Ezt a jelentést tette a spanyol Sectio. Mutatja maga ez hogy a népek világ- és életfelfogása az altruismus érvényesülésénél mily különböző módon nyilatkozik meg. Míg az angol vagy északamerikai nép például nagy pénzáldozatokra hajlandó, sokszor ingyenes szolgáltatásokat is tesz önként. erre a spanyol szegénysége és tevéketlensége mellett képtelen. De ime vallásos ihlete vagy rajongása mily áldozatokra tudja azt hangolni, melyre viszont más, az életet a maga teljességében élvezni kívánó népek fiai alig szánják el magukat. A socialis politikában is fontos tényező a néplélektan, melyet csak a közhasznú irányzatok kárával lehet mellőzni. Ez nekem régi meggyőződés. Az altruismus egyes népeknél és korszakokban különféle alakban nyilvánul, de mondhatni, hogy ha nem is visszaesések nélkül, a helyes úton haladó közművelődéssel az lépést tart. A spanyolok ez a vallásos jellegű altruismusa az inquisitióban nyilvánulttal szemben bizonyára óriási haladást jelez.

Gaal Jenő.

A socialpolitikai hét.

Múlt évi deczerbeni számunkban megemlékeztünk a socialpolitika terén működő három nemzetközi egyesület, a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete, a Munkásbiztosítás Nemzetközi Egyesülete és a Munkanélküliségelleni küzdelem Nemzetközi Egyesülete magyar osztályának a működéséről. A múlt hónapban ezen egyesületek nemzetközi központjai a nemzeti osztályok részvételével Zürichben tartották összejövetelüket. Hozzájuk csatlakozott az otthonmunka nemzetközi congressusa is és így a szeptember hó 6-tól 12-ig terjedő hetet valóságos socialpolitikai hétté avatta a socialpolitikuskoknak Európa, sőt a világ minden tájékáról különböző fontos kérdésekre vonatkozó eszmék kicserélése végett Zürichbe való zarándoklása. Természetesen a zürichi tárgyalások számos socialpolitikai kérdés tekintetében járultak hozzá az eszmék tisztázásához, sőt, amint az alábbiakból kitűnik, nem egy irányban közvetlen törvényhozási, illetőleg nemzetközi kezdeményezésekre is kilátást nyújtanak.

Ez az első socialpolitikai hét azonban, sajnos, inkább csak külsőleg érdemli meg ezt az elnevezést. Értem alatta azt, hogy csak időbelileg estek össze, illetőleg csatlakoztak egymáshoz a különböző egyesületek tanácskozásai. Kétségtől már magában ennek is van előnye; a tanácskozási helynek egységesen történt megválasztása egy helyre hozta a socialpolitika terén elméletileg vagy gyakorlatilag működő férfiakat, kik így bőven eszmét cserélhettek számos kérdéstről. Ez azonban a különböző egyesületek tagjai részére egymásközt inkább csak a hivatalos tanácskozásokon kívül volt lehetséges, legalább is, amennyiben a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének és a Munkásbiztosítás Nemzetközi Egyesületének tagjait tekintjük, mert e két egyesület tárgyalásai, legalább is az első két napon, párhuzamosan folytak, minek az eredménye az volt, hogy a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének a munkásbiztosítással foglalkozó bizottságban a munkásbiztosítás szakembereinek színt-javát nélkülözni kellett. Akár ez a körülmény is mutatja, hogy ez első alkalommal belső összefüggés, tárgyi kapocs alig volt az összejött socialpolitikai egyesületek tanácskozásai közt, sőt, amint látjuk, még a helyes időbeosztás- egyik elemi követelménye, hogy legalább egy két egyesületben napirenden szereplő azonos tárgy egyszerre ne tárgyalassék, sem valósult meg.

Igaz, hogy a törekvés ily visszasságokon segíteni, sőt a különböző egyesületek napirendjei és tárgyalásai között belső összefüggést is létesíteni, nem hiányzott. A három nemzetközi egyesület, valamint az otthonmunka-congressus vezető férfiai

behatóan tanácskoztak e kérdésről. Számos körülmény azonban nem csekély nehézségeket gördít a megoldás elé, amint ezt éppen e megbeszélések mutatták. A Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete, mint a legáltalánosabb törekvésű és mint a legrégebb egyesület is nehezen alkalmazkodnánk a fiatalabb egyesületek részéről támasztott óhajokhoz, kivált, ha oly kívánságokat hangoztatnak azok, amilyent p. o. FREUND RICHÁRD, a Munkanélküliség elleni küzdelem Nemzetközi Egyesületének alelnöke hangoztatott,¹⁾ azt kívánva, hogy eddigi bevált gyakorlata e lenére a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete szorítsa össze tárgyalásait a többi egyesületekhez hasonlóan és a socialpolitikai hét gyorsabb lebonyolíthatása érdekében egy napra. Amint FRANCKE, az egyesület német osztályának titkára erre nyomban meg is adta a választ,²⁾ ily kívánságot méltányosan a már több, mint tízéves eredmény telj és múltra visszatekintő nemzetközi munkásvédelmi egyesülettel szemben nem lehet támasztani, mert ez annyit jelentene, hogy céljaiban és eljárásában magát a vállalt feladatok megvalósítását megakadályozó mértékben volna kénytelen korlátozni. Ez egyesületben, amint az ideai tárgyalások különben legjobban mutatták, a különböző kérdések tárgyalására kiküldött és az egyes kérdésekben kiválóan járatos szakférfiakból összeválogatott bizottságok munkáján van a súly, ezek pedig egy nap alatt nem végezhetnének semmiképp sem munkájukkal. Amíg a fiatal egyesületek ily módon gondolják a közeledést keresztülviendőnek a legrégebb és sikereivel igazolt szervezet eddigi működésének korlátozásával, addig erre vajmi kevés kilátás nyílik, annál kevésbé, mert az anyagiak körül is a legrégebb és legjobban álló egyesület volna kénytelen az újabbak részére engedelményeket tenni.

Amint a vonatkozó tárgyalásokból kitűnt, oly területeken, hol még csak kevés a socialpolitikai érdeklődés és mind a három nemzetközi egyesület külön nemzeti osztály felállítását nem remélheti, mind a három központtól függő és annak nemzeti osztályát képező egyesületek alakítását rokonszenvvel fogadnák, ellenben a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete erősen hangsúlyozta idevágó határozatában, hogy a fennálló osztályok és a központ viszonyát semmiképp sem engedi érinteni, hasonlóképp fenntartja magának feladatai megválasztását, illetőleg az eddigi teljes függetlenséget. Ez alapon a többi nemzetközi egyesületekkel főképp a munkamegosztás tekintetében tárgyalásokat fog folytatni a közeledés érdekében.

¹⁾ V. o. Soziale Praxis. XXI. évf. 1416-1417. hasáb.

²⁾ U. o.

A munkanélküiség leküzdésére alakult Nemzetközi Egyesület közgyűlése. (Szeptember 6-8.)

Ezen egyesület szeptember 6-tól 8.-áig gyűlésezett Zürichben, megnyitván a nemzetközi socialis hét tárgyalásait. Gyűlésén 70 kiküldött jelent meg 20 államból. A tárgyalások három főpontra vonatkoztak. Ezek a következők voltak: előmunkálatok a munkaközvetítés nemzetközi statisztikájához a munkanélküiség statisztikájának kérdésével kapcsolatban; a munkanélküiség és a nemzetközi vándorlások közti összefüggés felderítése, és a munkanélküiség ellen való küzdelem a közmunkáknak az évszakokra való tervszerű felosztásával.

Az első tárgyhoz ZACHER (Németország) a munkaközvetítés nemzetközi statisztikájának egy kérdőív tervezetét terjesztette be. Hosszú vita indult erre meg, melyben a magyar kiküldöttek is résztvettek és különösen a kérdés monographikus megvilágításának szükséges voltát hangsúlyozták. Álláspontjuk a hozott határozatban is méltánylást talált. E szerint fel lesznek kérendők az országos egyesületek, hogy működjenek közre a munkanélküiség terjedelmét leíró monographiák szerkesztésében. Ezen munka célja lesz megállapítani a munkanélküiség terjedelmét és okait egyes kereseti és iparágakban és keresni a lehetőségeket ezeknek kiküszöbölésére, enyhítésére.

A munkanélküiség és a nemzetközi vándorlások között létező Összefüggéseket FERENCZI LURE fejtegette terjedelmes jelentés keretében. A nemzetközi egyesület e kérdésben való munkaprogramját illetőleg a következő javaslatokat tette, amelyek az országos szakosztályok elé utaltattak további kidolgozás végett:

1. Nemzetközi statisztika készítése a vándorlások mérvéről; ezen feladat a javaslat szerint a nemzetközi statisztikai intézettel kapcsolatban volna munkába veendő.
2. A munkapiac helyzetéről szóló egységes minta szerint való jelentések rendszeres nemzetközi kicserélése. A nemzetközi munkapiac szervezése a 2. pont alapján szerzett tapasztalatok nyomán a vándorlási forgalom bázisaként.
3. A bevándorlási törvények társadalmi kérdéseinek megjelölése, mely feladat megoldását a nemzetközi munkásügyi hivatallal kapcsolatban kellene munkába venni.
4. A kivándorlás okainak kutatása az egyes országokban és megállapítása ama szerves reformoknak, amelyekkel ezek az okok meg volnának szüntethetők.
5. Nemzetközi megállapodások a be- és kivándorlást illető törvények és határozmányokra vonatkozólag; a vándorlók közös, nemzetközi egészségi védelme; a kivándorlók törvényes védelme; a kivándorlók küldeményei szállítási díjainak olcsóbbá tétele tekintetében nemzetközi megállapodás létrehozatala;

a munkásügyi hivatalok együttes működése a kivándorlási ügynökségek ellen; végül a munkásvédelmi törvények kölcsönössége és viszonyosság a külföldi munkásoknak állami üzemekben való elhelyezése tekintetében.

TREUB (Németalföld) a közmunkák kérdését referálta a munkanélküliek foglalkoztatására való tekintettel. Követelte azoknak a munkáknak a kedvezőtlen évszakokra való áthelyezését, a melyeket ilyenkor végezni lehet, továbbá a mocsarak kiszáritását stb., azután az erdősítést, amivel munkaalkamat és termékeny földet lehet nyerni. A gyűlés ily értelemben határozott.

A fenti kérdések tárgyalása a tanácskozássra rendelkezésre álló időt annyira igénybevette, hogy a munkanélküliség bibliográfiájának kérdését már nem lehetett időfogytán tárgyalás alá venni. Így azután az egyesület nemzetközi irodájára kellett azt bízni. A munkanélküliség irodalma már is 3.000 számra rüg.

A legközelebbi congressus Géniben lesz 1913-ban. A tárgyalások középpontja a munkanélküliség ellen való biztosság kérdése lesz.

V.

A második nemzetközi otthonmunka-congressus. (Szeptember 8-9.)

Az első otthonmunka-congressus 1910-ben volt Bivsselen. A másodikon a latin nemzetek domináltak. A 247 résztvett delegatus közül 59 francia és 49 belga volt. A congressus munkálatait négy bizottságban és egy összefoglaló plenáris ülésben végezte. Az egyes bizottságok a következő kérdésekkel foglalkoztak. A napirendre tűzött kérdések között szerepeltek mindenekelőtt az otthoniparosok munkabéretarifának a kérdése, valamint az otthonmunka szabályozása tárgyában újabban hozott törvények és törvénytervezetek megvitatása, azután a higiéné és felügyelet, a szervezkedés és a tarifaszereződések, valamint a fogyasztók szervezésének a kérdése. A különböző kérdésekhez nyomtatott előmunkálatok érkeztek be, azonban nem egyenletesen, úgy, hogy egyes tárgyalási pontokat illetőleg gazdag anyag állott a congressus rendelkezésére, más pontokra nézve pedig alig valami.

Az első bizottság előtt feküdt amaz otthonmunkatörvény-

anyag, amely rövid idő előtt lépett életbe (angol munkabéhivatal-törvény, német otthonmunka-törvény) vagy amely még csak javaslat formájában ismeretes (francia és osztrák tervezet). A belgák szabtak irányt alapos tanulmányozásról tanúságot tevő javaslataikkal ezen bizottság munkájának; nevezetesen egy törvénytervezet-mintát bocsátottak rendelkezésre a tárgyalások alapjaképpen. Ebben, mint a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének idevonatkozó határozatában is, a legnagyobb helyet a munkabéválászmánvok fejezete foglalja el. A congressus határozatai fedik az eme tervezetmintában foglalt elveket, amely minta a culturállamok elé fog terjesztetni megfontolás végett.

A második, hygiene és egészségügyi felügyeleti bizottságban ERISMANN (Zürich) kikelt az ellen, hojy közvetlenül az egészségre ártalmas anyagok felhasználása tilalmaztassék, mielőtt megfelelő pótlóanyagokról történnék gondoskodás. Mindenekelőtt széleskörű vizsgálatok végzését és az egészségre káros anyagokat pótló anyagok feltalálását kívánja az absolut tilalmazás helyett. Különösen az élelmiszeripar terén uralkodó egészségtelen viszonyok foglalkoztatták a congressust, mely ezek tekintetében a legmesszebb menő védelmet követelte a fogyasztók számára.

A harmadik bizottságban (szervezés és tarifaszervezések) véleménykülönbségek merültek fel arra nézve, vajjon lehetséges-e az otthonmunkásokat szervezni és törvényes szabályozás nélkül az otthonmunkabeli állapotokat javítani. A németek hangsúlyozták a szakszervezkedés lehetőségét és azc sürgősen ajánlották. Mindazonáltal természetesen a szervezkedj nem teszi feleslegessé a törvényhozásnak az otthonmunkásos javára való beavatkozását. Ha ez a szervezkedés ugyanis egyes területeken meg is fog történni, az mégsem lesz egész általános. Épp ezért, ha az otthonmunkásokon segíteni akarunk, a szervezkedés eszköze és az állam beavatkozása egyaránt igénybeveendő.

A socialis vásárló ligák kérdését tárgyaó bizottságban majdnem kizárólag a francia szervezkedést tárgyalták. Az a mozgalom, amelynek következménye Franciaországban a bérminimum-törvénytervezetek benyújtása volt, legnagyobb-részbzen a socialis vásárló ligák előmunkálatainak volt ugyanis köszönhető úgy, hogy ezek igen szép eredményt tudtak felmutatni. Annál is érdekesebb az a siker, melyet újabban a vásárlók ligái elértek, mert a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének régebbi tárgyalásain, melyeken az otthonmunkával kapcsolatban ezek a ligák is szóba kerültek, azok működése kevésbbé jelezetett kielégítőnek.

A congressus teljes ülésének a fentemlitetteken kívül hozott határozatai mindenekelőtt azt a kívánságot tartalmazzák,

hogy hivatalos és magánfelvételek történjenek orvosok és tanítók bevonásával az otthonmunka egészségügyi viszonyai megvilágítása végett. Azt is kívánja a congressus, hogy tiltassék el minden mérgezési veszéllyel járó otthonmunka és rendeltessenek el különböző közegészségügyi rendszabályok. Találkozik ebben a pontban ismét a congressus határozata azzal a mozgalommal, amelyet a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete indított az otthonmunkások egészségügyi viszonyai javítása tárgyában és amelynek eredményeképp még a luganoi nagygyűlésből kifolyólag részletesen megindokolt beadvánnyal fordult a kormányokhoz. Concret kívánsága az otthonmunka congressusnak e tárgyban egyelőre az, hogy a fogyasztók védelme érdekében tiltassék el az otthonmunka az élelmiszer- és dohányiparban, állapíttassák meg továbbá a ragályos betegségek tekintetében a bejelentési kötelezettség, otthonmunkások készítette ruhákra nézve pedig a fertőtlenítési kényszer.

A felügyelet tekintetében a congressus azt kívánja, hogy hivatalos felügyeleti szolgálat létesíttessék, amelyet orvosok, munkások és munkásnők látnának el. A lakásokban foglalkoztatott otthonmunkás gyermekek számára a congressus az iskolaorvosi vizsgálathoz hasonló orvosi kötelező ellenőrzést tart szükségesnek.

V.

A Munkásbiztosítás Nemzetközi Egyesületének zürichi értekezlete (Szeptember hó 10-11).

Azok után a nagyszabású congressusok után, amelyeket a Nemzetközi Munkásbiztosítási Egyesület a múltban rendezett és amelyek köztudomásúlag nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a munkásbiztosítás alapvető kérdéseiben világossá, ha nem is egységes közvélemény kialakulása, de a nézetek jelentékeny közeledése következett be, az utóbbi két évben egymást követőleg, az idén pedig harmadízben rendezett az egyesület szűkebb körű, az egyesület tagjaira szorító értekezletet.

Miután ugyanis az alapvető kérdések lehetőleg tisztázódtak, most már inkább a részletek megvitatása és kiépítése került sorra, ami pedig beható, részletes kutatásokat igényelvén, a kellő idő nyeresége végett csak nagyobb időközökben tartá-

nak congressusokat, míg ezeknek előkészítését és az elért eredmények bemutatását a gyakrabban megtartott értekezletelv célozzák.

A zürichi értekezleten is négy ilyen részletkérdést, bár igen fontos részletkérdést tárgyaltak, míg a napirendre kitűzött ötödik kérdés, amely a kisebb jelentőségű balesetekről és a megszokásról, valamint a munkaképtelenség színleléséről és túlzásáról (simulatio és aggravatio) szólt, az értekezlet rendelkezésére álló idő fogytán megbeszélésre nem került.

Az értekezlet napirendjének első és legbehatóbban vitatott pontja a biztosítási kötelezettség kiterjesztésének kérdése volt és pedig egyrészt a magasabb javadalmazási! alkalmazottakra, másrészt a kisebb jövedelmű önállókra, végül azokra nézve, akiknek helyzete részben a munkások, részben az önállók állásának jellemvonásait tünteti fel, amilyenek például a házi iparosok, dohánykertészek, felesek stb.

Úgy látszik, hogy a kisebb jövedelmű önállók biztosítása, amelyet a kisipari érdekeltség újabban nálunk is mindinkább követel, áll az előbb említett csoportok közül leginkább előtérben. Legalább erre mutat az a körülmény, hogy a napirend első pontján ezek biztosítása részesült a legnagyobb figyelemben, teljesen háttérbe szorítva az idevágó többi kérdést.

Ezt érhetőnek találjuk, ha látjuk azt a vezérszerepet, amelyet a németek a munkásbiztosítás terén és ennek megfelelőleg a Nemzetközi Munkásbiztosítási Egyesületben is elfoglálnak. Ők ugyanis az 1911. évi július hó 19. napján kelt birodalmi biztosítási törvényükkel betegség esetére az összes bér munkásokat és 2.500 márka évi jövedelemnél nem nagyobb jövedelmű alkalmazottakat, valamint a házi iparosokat, baleset esetére az iparban, mezőgazdaságban és tengeri hajózásban alkalmazott összes bér munkásokat és az évi 8.000 márkánál nem nagyobb jövedelmű alkalmazottakat, végül rokkantság esetére az összes bér munkásokat és a 2.000 márkát meg nem haladó évi jövedelmű alkalmazottakat már biztosításra kötelezték, akikhez járulnak az 1911. évi december hó 20. napján kelt alkalmazotti nyugdíjtörvénnyel nyugdíjra és hozzátartozói járadékokra biztosított azon összes alkalmazottak, kiknek évi fizetése 5.000 márkát meg nem halad.

Ily körülmények között a németek figyelme most már a kis jövedelmű önállókra irányul, akiknek biztosítása és az erre nézve legalkalmasabb módozatok megválasztása lesz a német socialis törvényhozásnak előreláthatólag legközelebb megoldandó biztosítási feladata. Erre már is bizonyos fogantyút adott a német törvényhozás, a midőn a kisvállalkozókat feljogosította, hogy a betegségi és rokkantsági biztosításba önként belépjenek és pedig a betegségi biztosításnál 2.500 márkát meg nem haladó évi jövedelem, a rokkantságinál pedig az tekintvén

ismérvül hogy az illetők üzembkben rendszerint nem alkalmaznak biztosításra kötelezettek vagy legalább is nem többet kettőnél. De ezenkívül a törvény felhatalmazta a balesetbiztosító szakszövetkezeteket, hogy alapszabályszerűleg balesetbiztosításra kötelezzék a szakmabeli kisvállalkozókat, a szövetségi tanácsot pedig arra hatalmazta fel, hogy a rokkantsági biztosítást az említett kisvállalkozókra és a házi iparosokra kötelezővé tegye.

E kötelező kiterjesztés nélkül is oly tömege a lakosság-
nak vált már eddig biztosításra kötelezetté – hiszen csak meg kell gondolnunk, hogy az említett törvények alapján 65 millió lakosból biztosításra kötelezett mintegy 20 millió egyén betegségre, több mint 24 millió balesetre, több mint 15½ millió rokkantságra, 2 millió pedig nyugdíj- és hozzátartozói járadékra –, hogy érhető, miszerint a németek egy részénél, még azoknál is, akik elvben a kötelező biztosítás hívei, bizonyos aggodalmak keletkeztek a biztosítási kényszernek a már elért határokon túl való továbbfejlesztésével szemben.

Ezeknek az aggodalmaknak némi tápot nyújtanak azok a technikai nehézségek, amelyek az önállók kötelező biztosításának végrehajtásánál mutatkoznak. Nehéz ugyanis megtalálni azt a mértéket, amely a biztosítási kötelezettségnek határt szabjon, még nehezebb pedig ellenőrizni a gyakorlatban e határ betartását. Szabad jövedelműekről lévén szó, hiányzik az a fogható kulcs, amely az alkalmazottaknál a fizetésben vagy bérben adódik és mint egyéb igazgatási téren is tapasztalták, az önállók, a szabad keresetűek vagyoni helyzetének vagy akár jövedelmének pontos megállapítása a legnehezebb és legkétesebb eredményekkel jár.

Ezekkel a nehézségekkel szemben sok alapja van annak az aggodalomnak, hogy az önállók, helyesebben, kis jövedelmű önállók, kötelező biztosításának kimondása olyan hidat alkotna, amelyen át úgyszólván az egész társadalom bevonulna a szocialis biztosítás területére, kiszámíthatlan terheket hárítva államra és társadalomra, de egyszersmind a polgároknak úgyszólván összességét a nyugdíjjogosult, úgy a hogy ellátott tisztviselők színvonalára helyezve és kiölve vagy eltompítva azt a felelősségérzetet és a korlátlan lehetőségekkel számoló vállalkozói hajlamot, amely a szabad kereseti foglalkozásoknak nélkülözhetlen kelléke, éltető eleme.

Jellemző példaként hivatkoztak az értekezleten a szász kir. statisztikai hivatal által készített statisztikai táblázatra, amelynek adatai alapján megállapítható, hogy abban az esetben, ha Szászországban a 2.500 márka évi jövedelmet vennék az önállók biztosítási kötelezettségének felső határául, az önállók háromnegyedrészre biztosítási kötelezettség alá kerülne; statisztikusok nézete szerint ennek a jövedelmi határnak általános

elfogadása a culturnemzeteknél azt jelentené, hogy az összes lakosság hétnyolczadrészét biztosításra köteleznék.

Mindezeknek az aggodalmaknak daczára az értekezlet többségének nézete általában odahajolt, hogy igenis biztosításra köteleztessenek mind azok az önállók, kiknek socialis helyzete a biztosításra kötelezett munkásokéval és egyéb alkalmazottakéval rokontermészetű. Ez az álláspont nem resolutio alakjában jutott kifejezésre, mert a Nemzetközi Munkásbiztosítási Egyesület, bár további vonatkozásban gyakorlati, de közelebbről mégis tudományos czélokot követ és nem elvi kijelentések, hanem kölcsönös meggyőzés útján igyekszik a kérdések tisztázását és az egyetemes, nemzetközi közvélemény kialakulását irányítani. Az említett felfogás visszatükröződött a felszólalók többségének fejtegetéseiben, a melyek közül, mint minket legközelebből érdeklőt, az osztrák részről jelenvolt egyik birodalmi gyűlési képviselőnek azt a nyilatkozatát említem, a melyben kifejezést adott odairányuló meggyződésének, hogy az osztrák socialis biztosítási törvényjavaslat, amely köztudomásúlag az évi 2400 K-t meg nem haladó jövedelmű önállók biztosításra kötelezését tervezi, előreláthatólag 2 éven belül törvényerőre emelkedik majd.

Minket ez a kérdés most még távolabbról érint. Socialpolitikai lehetetlenség ugyanis, hogy az önállók kötelező biztosításáról komolyan gondolkozzunk, amíg az alkalmazottak – t. i. a bér munkások és a kis jövedelmű egyéb alkalmazottak – biztosítása kiépítetlen; a míg munkásosztályunk zöménél, a mezőgazdasági munkásoknál, a kötelező betegségi és jórészt a kötelező baleseti biztosítással is, egyáltalán pedig egész munkásosztályunknál és a kisfizetésű alkalmazottak osztályánál a rokkantsági és aggkori biztosítással még hátra vagyunk. Nálunk, ahol a középosztály zömét úgyis a hivatalnokok alkotják, a középosztály többi részét is a hivatalnoki socialis helyzet színvonalára helyezni azzal, hogy hivatalból gondoskodjanak róla, bizonyára nem felelne meg a mi viszonyainknak, ahol semmi sem oly szükséges, mint az önálló gazdasági kezdeményezés, a vállalkozási szellem és a józan takarékoság fejlesztése.

Ebből a szempontból pedig talán még közelebből érint bennünket az a kérdés, amelyet a zürichi értekezlet napirendjének második pontján tárgyalt: a kötelező járadék biztosítás kiegészítése önkéntes tőkebiztosítással, vagyis az ú. n. népbiztosítás kérdése.

Nálunk ennek a kérdésnek nem abban az értelemben volna jelentősége, amelyben azt ott felvetették, mert hiszen itt, kötelező járadék biztosítás hiányában annak kiegészítéséről sem lehet szó.

Nagy jelentősége volna azonban a kis tőkék biztosításának önmagában véve, éppen a középosztály és főként ennek alsóbb rétegei szempontjából, amelyek a takarékoság megszokása és a takarékbetéteknek biztosításra felhasználása útján minden irányban leginkább gondoskodhatnának magukról és hozzátartozóikról.

Aki tudja, hogy egyes külföldi államokban mily óriási eredményeket értek el a legcsekélyebb határig leszállított összegek biztosítási befizetésre való elfogadásának lehetővé tételével és a biztosítottak érdekeit szolgáló szövetkezetek létesítésével, az a népbiztosítás létrejöttére és terjedésére szükséges feltételek megteremtését mindenestre eléje teszi középosztályunk, az u. n. kisebb jövedelmű önállók kötelező biztosításának, amely ez idő szerint különben is úgyszólván legyőzhetetlen nehézségbe ütközik. Csak egyetlen ilyen, az állam erkölcsi és némi anyagi támogatásával segélyezett és szélesebb körre terjedő szövetkezet létesítése is jótékonyan befolyásolná egész biztosítási ügyünket, mert arra indítaná a capitalistikus magánbiztosító társaságokat, hogy a részvényesek számára a jelenlegieknél valamivel kisebb osztalékokkal elégedve meg, a verseny szempontjából maguk is többet törődjenek a biztosítottak méltányos érdekeivel.

Nem is szólva Franciaországnak, a takarékoság classikus hazájának régi és lassanként fejlődött hatalmas intézményéről, a Caisse nationale de retraites-ről, amelynek 1911. évi december hó 31. napján elhelyezett tőkeállaga 1.812,752.404 (egy milliárd nyolczszáztizenkét millió hétszázötvenkétezer és négyszáznégyszáz) frank volt, legújabbán már a németek is a német akaraterőnek megfelelő nagyszabású intézményekkel, megannyi biztosító szövetkezetekkel sietnek felbreszteni és serkenteni a takarékosági és önszegélyezési hajlamokat. E szövetkezetek egy része olyan, amelyet a máris biztosításra kötelezett munkások életbiztosítási, vagyis a kötelező biztosítás kereteit meghaladó igényeik kielégítése végett alapítottak. De vannak az önállók, jelesen főként a mezőgazdák céljaira szolgáló biztosító szövetkezetek is, amelyek mind erőteljes föllendülés képét mutatják és eddigi rövid életük daczára máris szorítják a magánbiztosító társulatokat a socialisabb, vagyis a biztosítottak érdekeit jobban felkaroló irányzat felé. Ezen a téren nálunk egyelőre csak a bizalom van meg, hogy az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár – ha kellő életrevalósággal és a jó ügyet szolgáló reclammal és üdvös felvilágosítással jár el – ezúttal még nagyon szerény berendezkedésével is talán idővel szintén felbreszti és az eddiginél magasabb eredményre vezeti a mezőgazdák szunnyadó biztosítási hajlandóságát.

A középosztály megfelelő városi elemeinél, a kis- és középiparosoknál, sajnosán még ennyi munkát sem látunk reális biztosítási szükségleteik kielégítése szempontjából, mert hiszen ezekre nézve a kötelező biztosítás követelésének hangsúlyozását adott viszonyaink között komoly dolognak tartani alig lehet.

A már felsorolt elvi okoktól eltekintve, nálunk a jelenlegi viszonyok között a törekvéseknek már az állam pénzügyi áldozatképességén is hajótörést kell szenvedniük, mert hiszen az önálló kötelező tőkebiztosítása csakis az állam nagymérvű hozzájárulásával történhetnék, ily hozzájárulást pedig az állam eddig – a kezelési költségektől eltekintve – még a munkások és egyéb alkalmazottak kötelező biztosításánál sem vállalt.

Éppen a munkásbiztosítás költségeinek vizsgálata volt a zürichi értekezés napirendjének harmadik pontja. Megvitatni kívánták ugyanis, hogy a munkásbiztosítás mennyiben terheli meg a biztosítottat, a munkaadót és a közületet (államot, községet.) A kérdés teljesen pontos tisztázását azonban úgyszólván lehetetlennek mondták. A munkásbiztosításnak ugyanis annyi a közvetlen és közvetett előnye, oly messze ágazok hatásai, hogy a megterheléssel szembenálló rovatot, az előnyök rovatát, alig lehel a tényleges valóságnak megfelelőleg kitölteni, enélkül pedig az egész mérleg egyenlege elmosódik. Olyan eredmények, mint aminő az egyes biztosítottak meghosszabbított élettartama, magasabb életmódja, fokozott munkaképessége, a társadalom széles néprétegeinek magasabb átlagos életkora, kedvezőbb közegészségügyi viszonyai, a munkásbiztosítási szervek tőkéből fedezett munkásjóléti intézmények nagy sokasága, az egész nemzet nagyobb hatalmi ereje, nemcsak a biztosítottaknak, de a munkaadóknak és magának az államnak is oly elsőrendű anyagi és erkölcsi érdekeit fűzik a munkásbiztosításhoz, hogy mindezt számokban kifejezhető képletekbe átvinni alig lehet.

Szabályszerű és számtanilag felette előnyös mérleggel felér JOUANNYNAK, a syndicalista szervezetek központi (párisi) bizottsága elnökének a zürichi értekezleten tett következő kijelentése: »Régebben azt hittem, hogy csak a syndicalismus útján haladhatunk, de nézetemet megváltoztattam, mert belátom, hogy a socialpolitika művei a munkásoknak javára válnak.« íme, a forradalom apostola nyilvánosan elismeri, hogy a béke fokozatos reformjainak áldásos hatásait nem szabad kockáztatni a forradalom kétes eredményeiért.

Egyébként az értekezés, amelyen a munkásbiztosítás és a rokon tudományoknak kiváló képviselői is vettek részt, akik közül MAYR GYÖRGY-öt, a müncheni egyetem nagynevű statisztikai tanárát, ZACIIRR GYÖRGY-öt, a hírneves statisztikus

és a német birodalmi statisztikai hivatal igazgatóját, TELEKY LAJOS-t, a bécsi jeles ipari socialhygienikust, VARLEZ LAJOS-t, a munkanélküliségi biztosítás kiváló mesterét, HENDERSON RICHMOND KÁROLY-t, a chicagói egyetem ismert sociologiai tanárát, KAUFMANN zürichi sebésztanárt, úgyszintén MANES ALFRÉD, berlini tanárt és a biztosítási tudományok egyik elsőrendű irodalmi képviselőjét emelem ki, bővelkedett a nagyérdékű felszólalásokban. Mindezek eredménye – minthogy a már fent mondottak szerint elvi resolútiók kimondásának nem volt helye – az lett, hogy az állandó nemzetközi bizottságot megbízták a kérdéseknek további előkészítésével és pedig az egyes nemzeti osztályok útján, amelyek hivatottak az egyes államok külön viszonyai szempontjából teljesíteni a szóban levő kérdések vizsgálatát.

Ugyanígy határozott az értekezlet a napirend negyedik pontjánál is, mely a nemzetközi baleseti statisztika készítését tárgyalta. Az állandó bizottság be is mutatta az értekezletnek a tervezetet, amely 12 európai állam viszonyait feltüntető statisztikai táblázatokat foglal magában. Az egyik táblázat a kártalanított balesetek általános adatait tartalmazza, amely táblázathoz az egyes államok által szolgáltatott adatokhoz képest még részletesebb kimutatások is csatlakoznak, míg a másik fő táblázat a kártalanított balesetek okait részletezi. Kis ADOLF és SASVÁRI JÓZSEF érdemes munkásbiztosítási szakférfiaink azt az indítványt tették, hogy a nemzetközi statisztikába vegyék fel a balesetbiztosításra kötelezett üzemek és a baleseti kártalanítások statisztikáját is; francia kiküldöttek pedig azt indítványozták, hogy az egyes kormányok megfelelő módon megkerestessenek az iránt, hogy a nemzetközi statisztika sikerének biztosítása érdekében odahassanak, hogy az egyes államok baleseti statisztikái lehetőleg azonos szempontok szerint készüljenek, hogy ilyképpen a nemzetközi összehasonlításra kellő alap legyen. Végül KAUFMANN zürichi orvostanár javasolta, hogy az orvosi rész szakszerűségének biztosítása végett összeköttetésbe kell helyezkedni a baleseti orvosi congressus nemzetközi bizottságával. Az értekezlet mindezeket a becses indítványokat megfelelő eljárás végett kiadta a nemzetközi állandó bizottságnak.

Mindezekkel azután véget is ért az értekezlet és azok, akik annak másfélnapi lefolyásán résztvettek, mind a hivatalos értekezletről, mind a közben kifejlődött magánbeszélgetésekből bizonyára azzal a meggyőződéssel távoztak, hogy az ott eltöltött idő nem marad meddő az emberiség socialis haladására nézve.

Pap Géza.

A Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének VII. nagygyűlése. (Szeptember 10-12.).

A szokottnál is nagyobb részvétel mellett indult meg szeptember hó 10-én ugyancsak Zürichben a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének nagygyűlése, melyen 20 kormány képviseltette magát. Az európai kormányok közül Bulgária és Szerbia kivételével mind elküldöttek képviselőiket ezen gyűlésre; ezen kívül pedig ismét számos Európán kívüli állam kormánykiküldöttjei is jelen voltak ottan. Egy nemzeti osztály, a finn osztály, amely 1911-ben alakult, ezúttal először vett részt az egyesület nagygyűlésén.

A napirendre tűzött kérdések a tárgyalás igen különböző fokán állottak. Részben ugyanis már régebben tárgyalt és alaposan előkészített kérdések kerültek napirendre, melyek tekintetében a nagygyűlés feladata könnyebb volt, bár ezek közül is egynémelyik természeténél fogva a megoldáshoz mindazonáltal nem volt sokkal közelebb hozható. Számos csak újabban, sőt csak a legutolsó gyűlés napirendjére tűzött kérdés is foglalkoztatta ezenkívül a megjelenteket, melyek tekintetében több esetben természetesen inkább csak az képezte eszmecsere tárgyát, miképpen lehetne azokat a részletes tárgyalásra előkészíteni.

A legegyszerűbb és legjobban előkészített kérdés a folytonos üzemek munkaidejének a szabályozása volt, melyet a múlt számunkban¹⁾ ismertetett londoni conferentia készített elő alaposan. Igen terjedelmes anyag alapján világitotta meg a conferentia a folytonos üzemek munkaidejének a kérdését és az ottani tárgyalások beható volta teljes mértékben elismerést nyert Zürichben az egyesület nagygyűlésén, amennyiben ez majdnem szórói-szóra elfogadta azokat a határozati javaslatokat, amelyeket a londoni conferentia határozatai alapján eléje terjesztettek. Ezen határozatok értelmében a nyolcz órás munkanappal járó hármas csapatváltás rendszere látszik ma a folytonos üzemekben a legjobb munka-beosztásnak és az a kohónál, valamint a hengerműveknél alkalmazhatónak és keresztülvihetőnek is tűnik fel. Ezt a keresztülvitelt azonban a nagygyűlés a nemzetközi versenyre való tekintettel csak oly módon tartván lehetőnek, hogy az érdekelt nemzetek nemzetközi szerződésben ez iránt megállapodnak, olyképp határozott, hogy a svájcz szövetségtanács felkérendő arra, hogy az érdekelt államokat a jelzett üzemek munkaideje szabályozása tárgyában mielőbb hívja össze nem-

¹⁾ V. ö. Szemlénk V. évi. 584-596. oldalait.

zetközi konferenciára. Az üveggyárakra vonatkozólag a nagygyűlés szintén kívánatosnak és keresztülvihetőnek jelezte a munkaidő nemzetközi szabályozását, és pedig oly módon, hogy átlag hetenkint 56 munkaóra mellett 24 órás szakadatlanság munkaszünet biztosíttassék a munkásoknak. Az ily alapon megindítandó nemzetközi tárgyalások kezdeményezését illetőleg a nagygyűlés a Nemzetközi Munkásügyi Hivatalt bízta meg a legalkalmasabbnak látszó időpont kiválasztására. A többi szakadatlanság üzemekre vonatkozólag ennyire éretnek a nagygyűlés a kérdést még nem látta. Ezekre vonatkozólag éppen azért határozatában a nemzeti osztályokhoz fordult, felkérve őket arra, kísérik hazai viszonyaikat állandóan figyelemmel és forduljanak mindazon esetekben a hármass csapatváltás melletti nyolcz órás munkanap megállapítása érdekében kormányaikhoz, melyekben ez irányban való keresztülhatolásra kilátás nyílik.

A másik két tervben levő nemzetközi egyezmény, a fiatalok munkások éjjeli munkája tilalmának, és a nők, valamint a fiatalok tíz órás maximális munkanapjának megállapítása tárgyában már a luginói határozatok értelmében czélzott nemzetközi megállapodások kérdése a zürichi nagygyűlést nem is foglalkoztatta. Nem azért, mint hogyha ez irányban az előző nagygyűlés határozata már megvalósult volna, hanem azért, mert az egyesület ez irányban további tárgyalásokat szükségesnek nem tartott. Amint SCHERRER elnök megnyitója jelezte, alapos remény van arra, hogy a jövő év tavaszán a jelzett két egyezmény tárgyalására a Svájcban nemzetközi konferencia fog összejúlni és így remélhető, hogy ha már a zürichi nagygyűlésen az ezekre vonatkozó egyezmények megkötése nem volt bejelenthető, az legalább az egyesület két év múlva tartandó nyolczadik nagygyűlésén meg fog történni.

A már 1906-ban kötött nemzetközi munkásvédelmi egyezmények igen szép térfoglalásáról számolhatott be a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal a nagygyűlésnek, mert az azokban foglalt elvek az utolsó ülés óta is szépen terjedtek. Amely mértékben terjedt a nők éjjeli munkaszünetének a biztosítása, épp oly arányokban szorul össze azon terület is, amely a mérgező fehér (sárga) foszforral készített gyújtók fogyasztására nyílik. A vonatkozó nemzetközi egyezmény értelmében ugyanis a csatlakozó államok nemcsak a termelést szüntetik meg ez irányban, hanem területükre a máshonnét jövő foszforos gyújtókat sem eresztik be. E tekintetben különösen Angliának és gyarmatainak a tilalomhoz való csatlakozása gyakorolt döntő szerepet, amennyiben a svéd és belga gyárak igen jelentékeny mértékben érzik meg fogyasztó területük ily módon való csökkenését. Kiváltképp a belga gyárakban pedig,

amint a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal jelentéséből kitűnik, valóban felháborítók és culturállamhoz nem méltók az állapotok, amennyiben az 1896. évi üzemi statisztika szerint a gyűjtőgyárakban foglalkoztatott munkások 7%-a 12-14 év között volt, 23.3%-a pedig 16 évnél volt fiatalabb.

Ugyancsak Belgium ellen merült fel panasz a nők éjjeli munkájának tilalmáról szóló egyezmény tárgyában is. Az 1911. évi december hó 29-én kelt királyi rendelet¹⁾ ugyanis a collodium eljárás alkalmazása mellett dolgozó műselyemgyáraknak megengedte, hogy a 21. évüket betöltött nőket éjjel is, tehát esti 9 és reggeli 5 óra között foglalkoztathassák, bár a rendelet életbe még nem lépett, mert egy későbbi királyi rendelkezés annak életbeléptetését 1913. évi januárius elsejéig toltta ki. Ez a rendelkezés a berni egyezmény azon pontja alapján történt, melynél fogva a nők éjjeli munkájának tilalma alól kivétel tehető az oly üzemekben, melyek gyors romlásnak alávetett nyers anyagot vagy félgyártmányt dolgoznak fel. A collodium megszáradását ugyanis ez az okoskodás gyors romlásnak minősítette. Ugyanily sophismával a belga üvegyárosok saját üzemeikre is ki akarják terjesztetni a nők éjjeli munkájának a megengedését, arra hivatkozva, hogy az ömlesztett üveg ebben a halmazállapotban ugyancsak nem marad meg, hanem azonnali feldolgozást kíván. Maga egy belga férfiú, MAHALU tanár volt az, aki ez irányban a gyűlés figyelmét felhívta és a belga kormány viselkedésének az elítélését kérte. Az eme kérdéssel foglalkozó bizottságban többen, közöttük elsőnek GAAL JENŐ főrendiházi tag és BERLEPSCH báró, volt porosz kereskedelemügyi minister utasították vissza az ily fonák magyarázatot, amely nemcsak igazságtalanul rosszabb helyzetbe juttatja a belga munkásnők egy részét testvéreiknél, hanem nemzetközi kihatással is lehet, amennyiben vissza fogja a többi államokat is könnyen tartani attól, hogy a jövőre oly egyezmények kötésébe beleegyezzenek, amelyeknek egyesek részéről ilyen illojális módon való kijátszása türetni el. A Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete persze nem érezhette magát illetékesnek arra, hogy a souverain államok rendelkezései fölött bíraskodjék, mindamellott módot keresett arra, hogy a nemzetközi egyezmény ily félremagyarázását valamiképpen megbélyegezhesse. Az idevonatkozó határozat oly értelemben jött létre, hogy az egyes nemzeti osztályokat a nagygyűlés felkérte a nemzetközi egyezmények végrehajtásának hazájukban való figyelemmel kísérésére és ily irányú tapasztalataiknak a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal negyedévi közleményeiben való közzétételére.

¹⁾ V. ö. szövegét »Bulletin des Internationalen Arbeitsamtes« XI. köt. 313. és 317. old.

Nemzetközi szabályozásra eléggé érettnek találta a zürichi nagygyűlés a hímezés, az úgynevezett Schifflistickerei kérdését is. Elhatározta, hogy az érdekelt országok, Németország, Svájc, Ausztria, Franciaország, Olaszország, Oroszország és az Északamerikai Egyesült Államok kormányai felkéressenek arra, hogy ezen kérdés nemzetközi megállapodás útján való szabályozását mielőbb vigyék keresztül. Közelebről e kérdés Magyarországot nem érdekli.

Hosszabb előkészítés dacára kevésbé volt előbbre vihető az otthoniparnak a kérdése. Ez irányban az egyesület tárgyalásai eddig főképp a bárlisták kérdésével, a bérhivatalok felállításáról hozott angol törvény létesülése óta pedig a bérhivatalok létesítésének részletkérdéseivel foglalkoztak.

A zürichi nagygyűlés is inkább csak elvi kérdések tisztázására szorítkozott és főképp a paritásos bérhivatalok szabályozásának a részleteit dolgozta ki. Határozatában felkéri a nemzetközi osztályokat arra, hogy széleskörű propagandát indítsanak a tárgyalások folyamán idevonatkozóig megállapított elvek gyakorlati érvényesítésére; azon tagjait pedig, kik egyúttal valamely törvényhozó testületben is ülnek, arra kérte az egyesület nagygyűlése, szorgalmazzák hazájukban a jelzett határozatoknak megfelelő törvényeknek a keresztülvitelét.

A munkásvédelmi egyezmények végrehajtásának ellenőrzését illetőleg ugyancsak nem sikerült végleges megállapodásra jutni. Már Luganóban elhatározta az egyesület, hogy bizonyos irányban nemzetközi összeállítások készítésére fogja felkérni az egyes érdekelt államokat. Sőt nagyjában meg is állapodott abban, mily pontokra vonatkozólag kellene az egyes országoktól adatokat kérni. A Nemzetközi Munkásügyi Hivatal azután ezen határozatnak megfelelően részletesen kidolgozta azon kérdéseket, amelyekre vonatkozólag a kormányoktól állandó adatszolgáltatás volna bekérendő. Ezen részletezés közben azonban oly messze ment a Munkásügyi Hivatal, hogy kivált a német, francia és olasz kormányok kiküldöttei Zürichben kijelentették, miszerint nem tartják valószínűnek, hogy ily részletezéssel lehessen az adatokat szolgáltatni, akkor, amidőn bizonyos korhatárok, üzemi egységek stb. tekintetében az egyes államok törvényhozása között még igen nagy eltérések vannak, a munkásvédelmi statisztika pedig természetesen mindig az egyes országok munkásvédelmi törvényei alapulvételével készül. Ennélfogva a zürichi nagygyűlés arra hívta fel a Nemzetközi Munkásügyi Hivatalt, keressen érintkezést az egyes kormányokkal abban az irányban, mily módon és mily alapon lehetne a munkásvédelmi törvények végrehajtását illetőleg egységes kimutatások készítését elérni. A megoldás megkönnyítése érdekében a kormányok az iránt lesznek felkérndők, hogy statisztikusokból és iparfelügyelőkből nemzetközi bizottságot alakítsanak.

Nemzetközi statisztika készítése iránt kivan a zürichi nagygyűlés kezdeményező lépéseket tenni egy másik irányban is. Nevezetesen a munkások morbiditása és mortalitása tekintetében óhajtja előkészíteni a statisztikának az egységességét. A socialpolitikának nagy szüksége volna egyrészt az egyes foglalkozások és iparágak munkafeltételei hatásának kutatását illetőleg, másrészt pedig a socialpolitikai törvények hatásának megállapítása végett oly statisztikára, mely lehetővé teszi a megbetegedési és halálozási viszonyoknak nemzetközi összehasonlítását. Ennek azonban ma útját állja a foglalkozások különböző csoportosítása csak úgy, mint az a sokféleség, amely a halálokok megállapítását, valamint a betegségek rész létezését illetőleg az egyes nemzetek feldolgozásait tekintve fennáll. Egyelőre csak a kérdés előkészítését határozhatta el a zürichi nagygyűlés, midőn utasította a nemzetközi munkásügyi hivatalt, hogy a nemzeti osztályoktól bekért jelentések alapján terjeszsen összefoglaló jelentést a következő nagygyűlés elé arra nézve, mily alapokon és mily eltérésekkel készül a munkások mortalitását és morbiditását feltüntető statistika az egyes államokban. Későbbi nagygyűléseknek van fenntartva ez irányban concret eredményeknek az elérése.

Beható előkészítés dacára az ipari mérgek kérdését illetőleg csak kevés érdembevágó határozatot hozott a zürichi nagygyűlés. Ilyen mindenekelőtt a ferrosilíciumra vonatkozó óvórendszabályoknak a megállapítása, melyeket a más ipari mérgekre vonatkozólag megállapított rendszabályok mintájára a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal útján az egyes kormányoknak figyelembevételre fog ajánlani. Az anchylosiomia korlátozása érdekében a zürichi nagygyűlés a nemzetközi szabályozást jelezte szükségesnek, az ily egyezmény alapelveinek előkészítését, valamint a megvalósítás módjainak a kutatását azonban egy albizottságra bízta. Hasonlóképp albizottságok elé utasította a lépfeneragályozásokat, valamint a higany mérgezéseket illetőleg teendő javaslatokat. A bányákban és kőbányákban végzett munkálatokra vonatkozólag szakemberek meghallgatását jelezte a gyűlés szükségesnek, kiknek nyilatkozatai alapján azután e kérdésben jelentés lesz a jövő nagygyűlés elé terjesztendő. Ugyancsak szakferfiak meghallgatását látta szükségesnek a caisson-munkát illetőleg, valamint a bűvárokra vonatkozó rendszabályok tekintetében is. Az ólommérgezéseket illetőleg egyelőre további lépések tételét a zürichi nagygyűlés nem határozta el, hanem csak az eddigi eredmények figyelemmel kísérésére és bizonyos adatgyűjtésre hívta fel a nemzeti egyesületeket.

Azon javaslatok dacára, melyeket FEIGENWINTER e tekintetben a zürichi nagygyűlés elé terjesztett, kevésbé volt előkészítve ezúttal a tárgyalásra a munkásbiztosítás kérdése. Az

a bizottság ugyanis, amelyet a luganoi nagygyűlés a nemzetközi viszonyosságnak a munkásbiztosítás további területeire való kiterjesztése érdekében való kutatásokkal megbízott, össze nem hivatott és így FEIGENWINTER javaslatai és a luganoi nagygyűlés határozatai között csak kevés összefüggés volt. E sorok írója kénytelen is volt ez ellen felszólalni, minthogy tudvalevőleg az idevonatkozó határozatok a magyar osztály kezdeményezésére, SZTKRÉNYI JÓZSEF elnök és PAP GÉZA osztálytanácsos javaslata folytán jöttek létre és az Amerikával való viszonyosság kérdésének a megmozgatása által kivándorolt honfitársaink érdekében nagy fontossággal bírnak. Sikerült is oly irányú határozatot elérni, melynek értelmében legalább az amerikai munkásvédelmi egyesületet a nagygyűlés felszólítja arra, folytassa továbbra is fáradozásait abban az irányban, hogy ha már nemzetközi egyezmények kötése c téren nehézségekbe ütközik, a betegsegélyezésnek az Egyesült Államokban az egyes országok, a nemzetközi egyezmények kötésének pedig e szövetségi tanácskozás hatáskörébe tartozása folytán, mégis legalább az egyes országok saját hatáskörükben intézkedjenek aképpen, hogy a munkásbiztosítás tekintetében belföldiek és külföldiek között különbség ne tévessék.

Sehogy sem volt úgyszólván tárgyalásra előkészítve a gyermekmunka kérdése. Pedig éppen ez irányban Magyarországnak ismét nagyon is érdekében állana nemzetközi szabályozásnak a kezdeményezése, mi egyébként tárgyi szempontból is jogosult volna, mert a gyermekmunka éppen a nemzetközi versenyben játszik nagy szerepet és a világverseny az, ami nagyban ösztönzi az iparosokat arra, hogy az olcsó gyermekmunkához folyamodjanak. Egyébként a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete maga is elismerte illetékességét ezen kérdést illetően, midőn azt mint egyik első kérdést tűzte napirendjére. Ezért alulírottak az íránt tett javaslata, hogy a gyermekmunka kérdése a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal által a jövő nagygyűlés számára készítették annyira elő, hogy legalább akkor a kérdés érdemleges tárgyalása lehetővé váljék, erős támogatásban részesült kivált a németek részéről, akik az osztrákokkal egyetértőleg azután a mezőgazdaságban foglalkoztatott gyermekek munkafeltételeinek a kutatására is felhívták a figyelmet. Ezek után várható, hogy a jövő nagygyűlés már behatóan fog e kérdéssel foglalkozni. Mint új kérdés szerepelt a zürichi nagygyűlés napirendjén a nemzetközi munkajog összeállítása; hasonlóképp újabban került napirendre a truck-rendszer, valamint a szombat délutáni munkaszünet kérdése is. Behatóbban csak a két utóbbi kérdés tárgyalatott. Idevonatkozó határozataiban a nagygyűlés felhívja a nemzeti osztályokat, hogy hazájukban

mozdítsák elő oly törvényjavaslatok előterjesztését, amelyek egyrésztől szigorúan tiltják a természetben való bérfizetést, másrésztől pedig megakadályozzák azt is, hogy a dolosus kár okozás esetétől eltekintve a munkaadó kártérítés címén bérlevonásokat eszközölhessen. BRENTANO tanár arra vonatkozó indítványát is elfogadta a nagygyűlés, hogy oly törvények hozatala mozdíttassék elő, melyek lehetlenné teszik, hogy egyes nyugdíj- és egyéb segélyegyletek oly alapon alakuljanak, hogy a belépő munkások befizetéseit meg nem térítik akkor, ha azok az illető vállalatot elhagyják. A szombat délután szabadon hagyását, amint az Angliában erősen el van terjedve, a nagygyűlés kivált nőkre és fiatalokúakra igen kívánatosnak jelezte, és az ez irányban fennálló állapotok jellemzésére a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal egy emlékirat kidolgozására utasította. A nemzetközi munkajog összeállítását illetőleg inkább csak arról volt szó, hogy lehetséges-e egy ily nagy feladat megoldását ma munkábvenni. A magyarok közül PAP DEZSŐ oszt. tanácsos az ily munkálat mellett volt, a nagygyűlés azonban egyelőre a kivihetőséget illetőleg a nemzeti osztályoknál való puhatolódzást határozta el.

A már másodszer napirenden szereplő kérdések közül a vasúti munkások helyzete, valamint a munkásszabadságok kérdése idő híján nem is került tárgyalásra. Ez a körülmény, valamint az, hogy egyes bizottságok idő híján a zürichi nagygyűlés előkészítése végett még összehívhatók sem voltak, a jövő nagygyűlés programjának megállapítása tekintetében óvatosságra intettek. A nagygyűlés, midőn a Nemzetközi Munkásügyi Hivatalra bizta a tárgyalandó kérdések összeállítását, egyenesen jelezte is azt az óhajtást, hogy az a napirend túlságosan meg ne terheltesse, eléggé óvatos. Ellenben a zürichi nagygyűlés maga kevésbé mutatott e tekintetben jó példát. Amily készségesen jöttek egyesek, kiterjesztő javaslatokkal épp oly megfontolás nélkül engedett a nagygyűlés óhajuknak az irányban, hogy új kérdéseket is vonjanak be az egyesület tárgyalásai körébe. Így elfogadta FERENCZI IMRÉNEK azt a javaslatát is, mely magában igen helyes és üdvös, hogy t. i. ne csak a munkásbiztosítás terén foglalkozzék az egyesület a nemzetközi viszonyosság kérdésével, hanem keresse a módokat arra is, miképp lehetne e viszonyosságot általában a kivándorlás körüli eljárásra kiterjeszteni. Kevésé tartotta napirendjének összeállítása, valamint a tárgyalandó kérdések kijelölése tekintetében általában a zürichi nagygyűlés szeme előtt azt, hogy az egyesület működését, illetőleg nemcsak a kérdések fontossága, hanem az is kell, hogy mérvadó legyen, hogy minden kérdés tárgyalása tetemes időt és munkaerőt igényel, minélfogva a napirendnek túlterhelése csak a tárgyalások sekélyebb mederbe terelését hozhatja magával. A zürichi

nagygyűlés tanulságai maguk intenek ez irányban leginkább óvatosságra. Mert amint látjuk, több kérdés tekintetében az előkészítés a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal túlhalmozottsága folytán nem történhetett oly gondosan, mint ahogy kívánatos lett volna.

De meg azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ha az egyesület tényleg az élet számára óhajt dolgozni és nem akarja jámbor óhajtások hangoztatásával beérni, akkor bizonyos ütemet nem szabad túlhaladnia, mert különben azok az államok, melyeknek közreműködése nélkül tényleges eredmények el nem érhetők, nem fogják javaslatait komoly-ságát tárgyalás alá vehetni. Ez kiérezhető volt némileg CASPAR titkos tanácsos, németbirodalmi kiküldött szavaiból, ki azokat egyébként a magyar, osztrák, belga, svájci és svédországi kormánykiküldöttek nevében is mondotta, melyekben hangoz-tatta azt, hogy a kormánykiküldöttek részvétele a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének tárgyalásain még nem jelenti azt, hogy minden ott hozott határozatot helye-selnek, vagy éppen magukévá tesznek. Másrésztől azonban kiérezhető volt e szavakból az is, hogy a német kormány nagy tisztelettel viseltetik a nemzetközi egyesület iránt, tárg-yalásai E igen komolyan veszi és nagy rokonszenvvel kíséri. Éppen ez azonban arra kell, hogy intse az egyesületet, hogy a tárgy iránti lelkesedés által ne engedje magát elragadtatni, hanem javaslataiban és kívánságaiban tartsa meg a józan mértéket.

Reméljük és biztos kilátás is van arra, hogy az egye-sület vezetősége ezt fel fogja ismerni és a két év múlva Bernben tartandó nagygyűlés ily szellemben fog már meg-tartatni. Annak előkészítését, illetőleg kétségkívül igen biztató az a határozat, amelyet Zürichben hoztak és amely kimondja, hogy a Nemzetközi Munkásügyi Hivatal tárgyalásaiba úgy a munkaadók, mint munkások köréből szakférfiakat vonhat be. Ez mindenestre meg fogja könnyíteni a kérdések tárgyalá-sát, illetőleg az elérhető lehetőségek szemmeltartását.

Heller Farkas

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Széchenyi-cyklus.

Egyesületünknek a múlt év folyamán megindult Széchenyi-cyklusa, mint jeleztük, három évadra tervezte. A második évad alábbi részletes pn »grammjának összeállításánál a Legnagyobb Magyar eszmevilága megismertetésének fontossága mellett buzdításul szolgált egyesületünknek a múlt évad ciklusának fényes sikere. Ez egyúttal azt a kötelezettséget is róttá egyesületünkre, hogy a ciklus folytatását az elsőhöz méltóan rendezze. Azon illustis férfiak névsora, kiket az idei évadra megnyernünk sikerült, elég biztosítékot szolgáltat ez irányban. Reméli egyesületünk, hogy közönségünk ismét oly lelkesen fogja matinéinkét látogatni, mint az első évadban.

Az előadások ismét november-februárius havában mindenkor d. e. 11 órakor lesznek a Nemzeti Múzeum dísztermében. Az előadás napjait a mielőbb kiadandó programmok fogják közzétenni.

Az előadások czíme és az előadók névsora a következő:

1. *4 magyar jelleg és jellem fejlesztése Széchenyi szerint.* Előadja APÁTHY ISTVÁN egyetemi tanár.

2. *Széchenyi és a magyar nevelés jövője.* Előadja IMRE SÁNDOR paedagogiumi tanár.

3. *Széchenyi socialis erkölcstana.* Előadja PAULER ÁKOS egyetemi tanár.

4. *A társadalmi igazságszolgáltatás Széchenyi szerint.* Előadja MÁRKI SÁNDOR.

5. *Széchenyi nemzetiségi politikája.* Előadja ZSILINSZKY MIHÁLY ny. államtitkár.

6. *Széchenyi közművelődési politikája.* Előadja BERZEVICZY ALBERT a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.